mircea tomuș

«Sincai este autorul unor importante lucrări de istorie, gramatică, ştiinţă popularizată, al unei elegii latine, toate aceste opere fiind pătrunse pînă în cele mai intime fibre ale lor de ideile, aspiraţiile şi telurile mişcării naţionale, într-un cuvînt de o activă conştiinţă socială.»

MIRCEA TOMUŞ

ISBN 973-21-0415-5

1432

900 Lei

editura minerva

1432

mircea tomuș

fondată în 1895 bpt serie nouă

mircea tomuș

gheorghe șincai

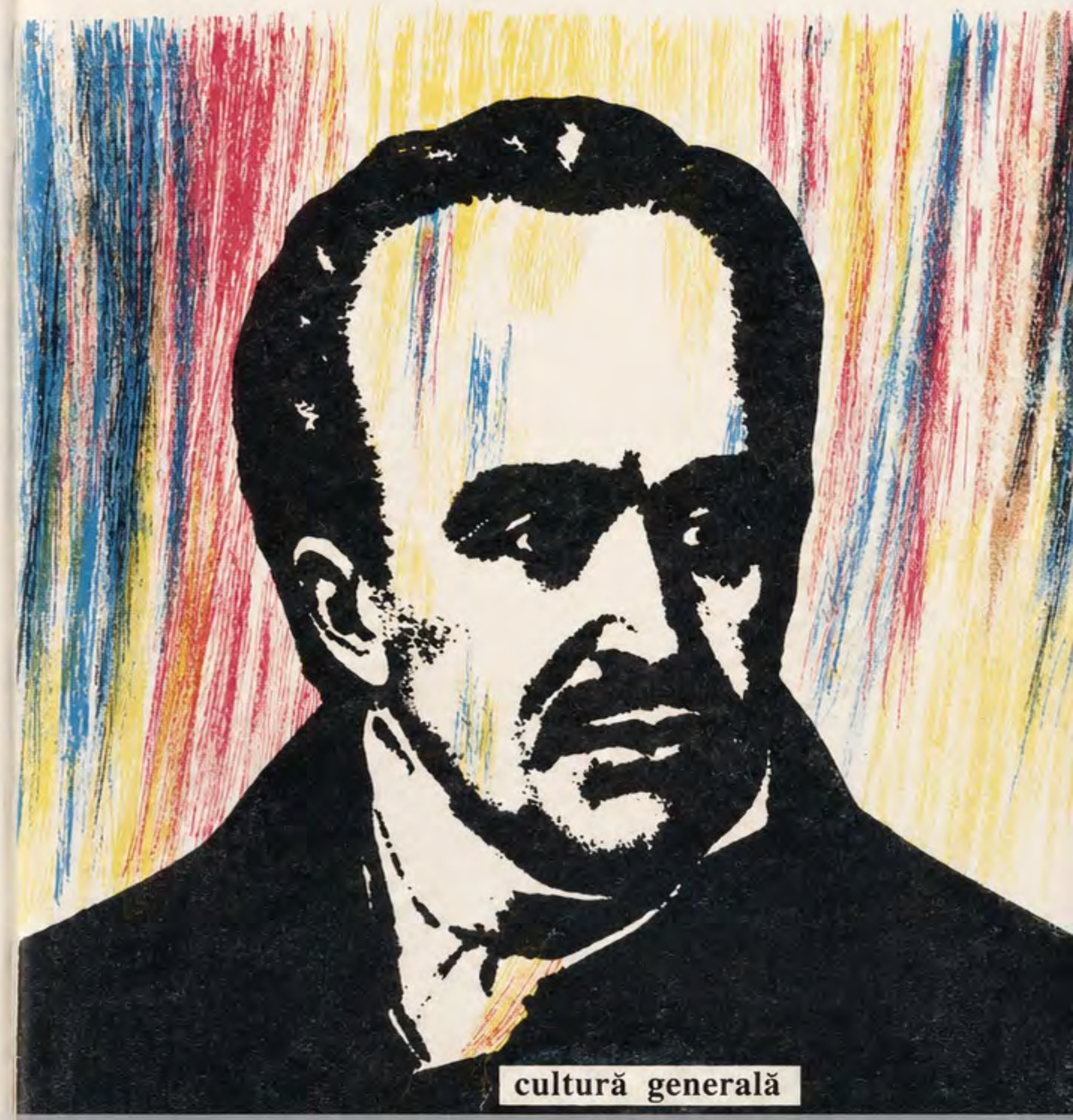

cultură generală

biblioteca bpt pentru toți

CLUBUL CĂRȚII DIGITALE
BIBLIOTECA ALEPH

Ilustrația copertei de ANTON SLAVNICU

Mircea Tomuș
Gheorghe Șincai. Viața și opera
E.P.L., 1965

mircea tomuș

gheorghe șincai. viața și opera

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1994
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Pentru această ediție toate drepturile rezervate Editurii Minerva (B.P.T.).

ISBN 973-21-0415-5

NOTĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ

1934 ianuarie 9 În comuna Mociu, județul Cluj, se naște Mircea Tomuș, al treilea fiu al preotului Axente și al învățătoarei Ana Tomuș.

1940-1942 Școala primară în comuna natală.

1942-1944 Ultimii doi ani de școală primară în comuna Porumbacu de Sus din fostul județ Făgăraș.

1944-1945 Un an la Liceul Militar Mihai Viteazu din Tîrgu Mureș, care a ființat în acea perioadă la Timișoara.

1945-1948 Trei ani la Liceul Militar Nicolae Filipescu din Predeal, fost la Mănăstirea Dealu.

1948-1951 Studii liceale la Liceul Clasic Mixt din Cluj.

1955-1971 Redactor la revista *Steaua* din Cluj. La început, sub conducerea lui A.E. Baconsky, corector și redactor tehnic, apoi în cadrul secției de critică. Coleg de redacție cu Aurel Rău, Victor Felea, Aurel Gurghianu, care

formau, împreună cu A.E. Baconsky, prima generație a *Stelei*, dar și cu D.R. Popescu, Leonida Neamțu, Virgil Ardeleanu, grupul tinerilor. Recenzii, studii și articole în această revistă dar și în *Tribuna*, *Gazeta literară*, *Scrisul bănățean*, *Ateneu* și celelalte reviste din țară.

1966-1972 În paralel, cursuri de istoria literaturii române la Institutul Pedagogic de 3 ani și la Facultatea de filologie a Universității din Cluj.

1971-1972 Șef de secție și apoi redactor șef la editura Dacia din Cluj, sub conducerea lui Al. Căpraru.

1965 Debutul editorial cu *Gheorghe Șincai, viața și opera*, Editura pentru literatură, Premiul „B.P. Hasdeu" al Academiei.

1968 *15 poeți*, Editura pentru literatură, reactualizarea filonului principal al lirismului românesc în versurile lui Alecsandri, Eminescu, Macedonsky, Coșbuc, Goga, Bacovia, Pillat, Voiculescu, Adrian Maniu, Vinea, Fundoianu, Philippide, Barbu, Blaga, Arghezi, Premiul Asociației Scriitorilor din Cluj.

1969 *Carnet critic*, Editura pentru literatură.

1972 *Efigiile naturii. Antologia pastelului românesc*, Editura Minerva.
Întemeiază, la Sibiu, o nouă serie a revistei *Transilvania*, cea mai prestigioasă publicație culturală românească din spațiul intracarpatic.

1973 *Răsfrîngeri*, Editura Dacia, Cluj, volum distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor, o radiografie critică a spiritului critic românesc.

1974 *Istorie literară și poezie*, Editura Facla, Timișoara.

1972-1976 Cursuri de istoria literaturii române la facultatea de filologie a Institutului de Învățământ superior din Sibiu.

1976 Doctor în filologie al Universității din Cluj. Teza de doctorat apare în anul următor.

1977 *Opera lui I.L. Caragiale*, Editura Minerva, Colecția Universitas.

1978 *Mihail Sadoveanu. Universul operei*, Editura Dacia.

1981 *Mișcarea literară*, Editura Eminescu.

1982 Bursier al lui Internațional Writing Program, Iowa City, S.U.A.

1983 *Introducerea*, roman, Editura Cartea românească.

1988 *Jocul măștilor*, teatru, Revista Transilvania și Radio România.

1989 *24 decembrie*, ales Președinte al Frontului Salvării Naționale al județului Sibiu și apoi Președinte al C.P.U.N. Sibiu.

1990 Cel dintîi rector al nou înființatei Universități din Sibiu.

1993 Secretar de stat în Ministerul Culturii.

M.T.

AVERTISMENT

Numele lui Gheorghe Şincai a fost întotdeauna legat de acea vastă mişcare culturală cunoscută pînă acum sub numele de Şcoala ardeleană. Cîteva studii şi articole apărute în ultima vreme, expresie a opticii materialist-istorice asupra trecutului nostru, au stabilit, în linii generale, cele mai de seamă trăsături ale acestui fenomen. Nu stă în obiectul lucrării noastre analiza detaliată, social-istorică, a epocii respective. Ne vom referi pe scurt la caracteristicile sale mai importante în măsura în care acestea reprezintă, într-un fel sau altul, contextul vieţii şi activităţii lui Şincai.

Cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea reprezintă, pentru românii din Transilvania, aflaţi sub vremelnica stăpînire a majestăţii-sale imperiale habsburgice, un moment de mari agitaţii şi frămîntări. În sînul populaţiei româneşti elementele burgheze, promotoare ale noului mod de producţie, negustori, meseriaşi, funcţionari, ofiţeri, învăţători, preoţi, dobîndesc o sporită putere economică şi drept urmare o mai limpede conştiinţă de clasă. Această clasă în formare aspira, în cadrul organizării politice şi sociale a imperiului, spre o mai mare libertate, spre poziţii privilegiate. Situaţia de naţiune tolerată, impusă de constituţia Principatului transilvan, o dezavantaja

net. Mişcarea românească din Transilvania pentru emanciparea naţională era determinată şi susţinută de eforturile spre independenţă politică ale burgheziei române. O serie de trăsături caracteristice fenomenelor ce ţin de acestă mişcare se datoresc împrejurărilor speciale în care se găsea burghezia românească din Transilvania de atunci.

Programul politic al burgheziei în formare a fost sintetizat în actul cunoscut sub numele de *Supplex libellus Valachorum*, memoriu înaintat Curţii din Viena şi apoi dietei transilvane, pentru îmbunătăţirea situaţiei sociale şi politice a românilor din principat. Întemeiat pe principiul determinării stricte a drepturilor politice de datoriile sociale, pe ideile egalităţii în drepturi a naţiunilor, pe cerinţa reprezentării lor proporţionale în viaţa publică, *Supplexul* reprezintă un act înaintat pentru timpul său. Limitele lui constau în circumscrierea privilegiilor reclamate de păturile libere ale populaţiei, excluzînd marea masă a ţărănimii iobage, în tactica reformistă adoptată.

Programul mişcării naţionale româneşti cuprindea şi importante obiective culturale. Elementele burgheze vedeau în cultură mijlocul cel mai sigur pentru ridicarea omului simplu, al timpului de la situaţia de iobag, rob al unei munci impuse, la aceea de muncitor liber, cu o sporită iniţiativă economică, în măsură deci să răspundă cerinţelor noului mod de producţie. Mai ales după eşuarea *Supplexului* conţinutul cultural al mişcării de redeşteptare naţională din Transilvania se accentuează. Diversele măsuri de răspîndire a culturii şi ştiinţei de carte în mase, dezvoltarea învăţămîntului naţional, avîntul lucrărilor de istorie şi lingvistică, menite să susţină teoretic drepturile naţiunii, toate împreună formează o mişcare culturală largă, de o efervescenţă deosebită, cunoscută în trecut mai ales sub denumirea de „Şcoala ardeleană". Astăzi însă, studiile la care ne-am referit utilizează, justificat, un alt termen, acela de „iluminism românesc".

Cei mai de seamă reprezentanţi ai iluminismului românesc pornesc, în activitatea şi scrierile lor, de la o bază ideologică

comună: programul politic al burghezici româneşti în formare. Comune le sînt şi domeniile de activitate, determinate strict de acelaşi program: studii de istorie (S. Mincu, G. Şincai, P. Maior, Ioan Budai-Deleanu), gramatici (Micu, dar mai ales Şincai şi Maior), lucrări de popularizare a cunoştinţelor şi de combatere a superstiţiilor (Maior, dar mai ales Şincai). O notă oarecum discordantă, din acest punct de vedere, o poate aduce doar *Ţiganiada* lui Budai-Deleanu. În legătură cu formele de manifestare ale iluminismului românesc s-ar putea face observaţia că ele încadrează, în totalitate, noţiuni de cultură, expresie încă nediferenţiată a conştiinţei sociale. Ar fi, după părerea noastră, inutil să reproşăm mişcării faptul că a neglijat una din formele cele mai eficiente de exprimare, literatura propriu-zisă, beletristica. Exemplul *Ţiganiadei* ne poate demonstra că pentru promotorii mişcării importantă era, înainte de toate, difuzarea ideilor naţionale şi sociale. Instrumentul lor de expresie era, după cum spuneam, nediferenţiat. Literatura propriu-zisă nu lipsea în acea vreme şi era încă strîns îngemănată cu preocupările istorice şi lingvistice ale mişcării. Intenţii epice, lirice, memorialistice sau oratorice se găsesc suficiente în paginile lucrărilor lui Micu sau Şincai, în ale istoriei lui Maior. Aşa se face că, părerea noastră, un actual punct de vedere estetic asupra acelei epoci, fără să însumeze toate contribuţiile respective, nu poate nici să le neglijeze *in corpore*. În cazul lui Micu, Şincai, Maior sau Budai-Deleanu credem că denumirea de scriitor nu este întru totul potrivită. Este tot atît de adevărat însă că nu le putem nega aportul creator specific, după cum nu-i putem îngloba în categoriile de istoric, lingvist etc. Prestaţia lor fiind un fenomen de cultură complex, încă nediferenţiat, am fi îndreptăţiţi să-i considerăm din acest punct de vedere. Ei ne apar ca nişte creatori de cultură, personalităţi multiple, complexe alcătuite şi dotate. Că sînt creatori o dovedeşte, printre altele, faptul că trăsăturile particulare ale fiecăruia dintre ei depăşesc stadiul accidental, subiectiv, ridicîndu-se la valoarea de fapt obiectiv, materializat

ca atare în opera lor. Ceea ce au realizat ei nu este un produs impersonal, ci rezultatul ecuației intime care întrunește materialul operei, pe de o parte, și viziunea proprie, originală, pe de alta.

Căutînd să-l definim, anticipativ, pe eroul paginilor noastre, între tovarășii săi de activitate și de idei, vom nota deocamdată că Șincai poseda o fermă poziție ideologică, un orizont cultural și științific mai vast, urmare a frecventării atente a culturii europene a timpului. Spiritul său este deseori mai lucid, înzestrat cu mai multă combativitate, cu o neobișnuită forță a sentimentului și pasiunilor, cu acea capacitate nouă de a devansa timpul său, de a „trăi în viitor". Viața sa a cunoscut cîteva momente dramatice, declanșate de lupta națională și morală în care era organic încadrat, și nu lipsesc momente în care, pe drept cuvînt, biograful este dator să-i vadă statura profilată pe fundalul epocii în lumini eroice.

Șincai este autorul unor importante lucrări de istorie, gramatică, știință popularizată, al unei elegii latine, toate aceste opere fiind pătrunse pînă în cele mai intime fibre ale lor de ideile, aspirațiile și țelurile mișcării naționale, într-un cuvînt de o activă conștiință socială. El nu este desigur un scriitor, în înțelesul actual al termenului, adică un autor de beletristică, dar este un intelectual creator, un creator de cultură, a cărui operă poartă foarte distinct pecetea personalității sale creatoare.

Pe lîngă aceasta, ca participant în frontul activ al mișcării de redeșteptare națională, ca erou al unor episoade dramatice ale acestei lupte, ca purtător al unei pasiuni unice, de o viață, Șincai este „autorul vieții sale", al unei vieți exemplare în credință și sacrificiu. Biografia lui a stîrnit influență și admirație în rîndul urmașilor, deținînd o mare valoare de exemplu și fiind una din cele mai de preț moșteniri pe care ni le-a lăsat. Urmărind în paginile lucrării noastre prezentarea detaliată a biografiei scriitorului, o dată cu analiza prestației sale, nu facem deci altceva decît să preluăm, în luminile ideilor noastre, moștenirea vieții agitate și pline de sensuri a eroului nostru.

CAPITOLUL I

Localitatea de origine a familiei istoricului, comuna Şinca, aparţinea de curtea erarului de Făgăraş. În acest sat existau însă şi patru familii „boieronale", dintre care una cuprindea pe ascendenţii istoricului. Numele Şincai a fost desigur adoptat mai tîrziu, cînd purtătorii lui au ajuns să se stabilească în alte părţi ale ţării. Istoricul credea la un moment dat că familia sa este originară din Moldova. În manuscrisul de la Cluj al cronicii sale, la anul 1566 el notează: „familia mea încă este moldoveană şi numele cel adevărat îmi este Perş de Şinca, nu cum mă poreclesc acum, după ungurie". Iată ce ne spune în prima notă a *Elegiei* despre satul de origine al tatălui său: „În districtul Făgăraş din Transilvania se află două sate, dintre care unul se cheamă O Sinca sau Şinca Veche, altul Uj Sinca, sau Şinca Nouă. Eu mă trag din cea dintîi, din care o bună parte era odinioară moşia strămoşească a familiei noastre. Al doilea sat [Şinca Nouă — n.n.] a fost întemeiat pe moşia noastră, după cum am dovedit pe larg în faţa celor două stări şi ordine [dieta — n.n.] ale Transilvaniei în anul 1792. În copilăria mea ambele sate erau înscrise în Prima legiune valahă de graniţă, cu drepturi militare, împreună cu alte moşii ale noastre şi ale multor altora." Cele două localităţi pomenite sînt situate în unghiul pe

care Munții Făgărașului îl fac cu culmile Perșanilor, la extremitatea de răsărit a Țării Oltului, având terenuri arabile și pășuni înaintate pînă la liziera pădurilor de fag.

Bunicul dinspre tată, Andrei Șincai, era om de o agresivă demnitate; istoricul credea că ar fi avut mare trecere și influență pe lîngă episcopul Patachi. Pe fiul său Ioan, Andrei Șincai îl dăduse la curtea acestui episcop ca poslujnic, dar aflînd că îndeplinește anumite funcțiuni sub demnitatea sa de nobil, îl rechemă acasă. Incidentul e povestit în *Cronică* de nepotul arțăgosului Andrei (IV, 413). Fratele acestuia din urmă era diacul Ștefan Șincai, alias Literati, „dregătoriu de cămară crăiască" (*Cronica*, III, 451), raționistul de la Turnu Roșu, mort la 1705.

Familia dinspre mamă avea o stare socială apropiată. Istoricul ne relatează pe scurt viața bunicului său, fost căpitan de oaste: „Moșul meu despre mama Ana, Görög Nicolae, precum povestea el [...], au trecut de la curuți la lobonți și a fost într-aceștia căpitan pînă la pacea de la Sătmariu, cînd s-a lăsat de oaste și întorcîndu-se acasă la Rîciu s-a căsătorit cu Ruxandra Trec din Săcel, care sate sînt în cîmpia din comitatul Turzii" (*Cronica*, III, 349). Fratele mamei, „răposatul domnul Mihail Grecu", era administratorul baronului Wolfgang Bànffy.

Tatăl lui Șincai, Ioan, se ocupa cu agricultura: administra diferite moșii. E posibil ca în satul de origine al soției sale Ana, născută Görög, în Rîciu, să fi deținut o mică proprietate agrară. Sigur este însă că de la nobilul Veer el preluase (în nota 3 a *Elegiei* se precizează: „Tatăl meu... avea o parte de moșie nobiliară, nu moștenită, ci lăsată zălog") în comuna Șamșud (azi Șincai), în apropiere de Rîciu, o moșie pe care avea s-o administreze timp îndelungat. Ioan Șincai avea oarecare înțelegere a treburilor publice și a politicii, de vreme ce fiul său urma să-i folosească amintirile în cronică; practica o agricultură intensivă, înaintată pentru acel timp. Într-un fel Ioan Șincai era un om al vremurilor, politica economică a Imperiului Habsburgic urmărind dezvoltarea agriculturii din Transilvania după exemplul fermelor organizate și raționalizate pe atunci din occident, pentru

a asigura o permanentă sursă de aprovizionare pentru armată. În același timp se orienta economia Transilvaniei exclusiv în această direcție, ceea ce scutea industria metropolei de o eventuală concurență.

Ioan Șincai și soția sa Ana avură șase băieți. Ioan, cel mai mare a ajuns căpitan în regimentul al II-lea grăniceresc. Era un om cu vederi largi și înaintate, dacă judecăm după puținele știri ce ne-au rămas. El s-a îngrijit îndeaproape de instrucțiunea viitorului istoric și l-a ajutat și prin sfaturi și prin relațiile pe care le avea cu intelectualitatea română a timpului. A urmat studii la Tîrnava și Viena. Un caiet al său, cuprinzînd lecții de drept, se află în Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, secția manuscrise (manuscrisul latin nr. 18). Răsfoindu-l, putem afla că în 1770 se afla la Tîrnavia, iar în 1771, precum și în următorii doi ani, la Viena. Pe cîteva file din urmă își avea notată corespondența din acești ani. Însemnările fac dovada unor relații strînse cu personalități de frunte dintre conaționali — Darabant, Nicolae Vitez etc. Dintre frați, cle mai dese scrisori le trimitea sau le primea de la Gheorghe Șincai.

Integrat în mișcarea națională de emancipare din jurul anilor 1790 — 1791, căpitanul Șincai avea să-și pună semnătura pe cunoscuta petiționare a ofițerilor români din regimentele de graniță, adresată în 1790 împăratului Leopold II, act premergător lui *Supplex Libellus: Ioannes Sinkay capitaneus ex 2-a valahica pedestris legione*. La scurt timp după aceasta, în 1795, apărînd tronul împăratului său, moare la Lorch, pe Rin, lîngă Worms, în luptele împotriva francezilor.

Al doilea frate după vîrstă a fost, probabil, Pantelimon, mort înainte de 1790. Alți frați mai mici erau Vasile, Andrei și Grigore. Despre ultimul știm că s-a căsătorit în 1795. Șincai avea și surori măritate în Rîciu. Una din ele, căsătorită cu Teodor Graur, îi va oferi un timp găzduire, spre sfîrșitul anului 1795[1].

---

[1] Cf. Traian Popa, *Un capitol zbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*, Tg. Mureș, 1924, p. 24.

Înmormîntarea tatălui prilejuieşte istoricului un gest elocvent pentru concepţiile sale. Bătrînul Şincai cumpărase mai demult, de la Dositei, pariarhul Ierusalimului, venit în Transilvania pentru a apăra interesele confesiunii şi, probabil, urmărind o redresare bugetară, o indulgenţă, achiziţionată cu suma de 40 de lei şi păstrată desigur la mare cinste în casa părintească. „Poliţa cerească" era destinată să-l însoţească pe Ioan Şincai în călătoria de dincolo de viaţă, bărînul sperînd să-i mijlocească favorabil cu finaciarii cerului. Fiul său, trecut prin şcolile înalte şi prin cetăţi ale luminii, împiedică actul mistic, „ştiind bine că darul lui Dumnezeu nu se poate vinde pe bani" (*Cronica*, III, 310).

Era deci dintr-o familie de mici proprietari de pămînt, de funcţionari şi militari, în care se întreţinea desigur cultul demnităţii nobiliare. În cadrul populaţiei româneşti din Transilvania, familia Şincai deţinea o poziţie specifică micii nobilimi. Ea se încadra în viaţa publică a principatului, în care căuta să obţină poziţii cît mai înalte şi solide. Această împrejurare o făcea să aibă privirile aţintite spre treapta superioară şi, în acelaşi timp, să-şi afirme noblețea originii, în fiecare ocazie. Gheorghe Şincai va pomeni, în cuprinsul cronicii sale, cu mult respect pe membrii familiei care au reuşit să se ilustreze în viaţa publică a principatului. Intenţiona de altfel să crie pe larg în această cronică şi despre familia sa, dar n-a apucat să-şi realizeze dorinţa.

Data precisă a naşterii lui se găseşte astăzi sub semnul unei confuzii pricinuită de le însuşi. Astfel, din trei însemnări ale sale, asupra anului naşterii, rezultă trei date diferite. În nota 1 a *Elegiei* se spune textual: „M-am născut la 28 februarie (stil vechi) 1754". La anul 1354 al *Cronicii* însă notează: „La anul acesta mi-au venit hrisov al prealuminatei familii comitilor Wass, carele astăzi în 27 februarie, al anului 1809, cînd tocma am plinit 56 de cînd m-am născut pe lume, îl scriu..." Dacă în 1809 Şincai a împlinit 56 de ani înseamnă că se născuse în 1753, cu un an înainte de data declarată în nota *Elegiei*. În

sfîrșit, din o altă însemnare a sa rezultă un an cu totul diferit, 1755. E vorba de pasajul de la anul 1514 al *Cronicii*, la care spune: în 1774 „plinisem a vîrstei mele 19 ani".

S-a născut în Rîciul de Cîmpie[2], sat în care, cel puțin în acea vreme, familia sa avea legături mai puternice. După scurt timp însă, probabil în urma prelucrării moșiei nobilului Veer avea să se stabilească în Șamșud, sat despărțit de Rîciu, de altfel, doar de cîțiva kilometri. Aici aveau să trăiască restul vieții părinții lui, aici avea să fie casa familiei: „...în Șamșud sînt îngropați și tată-meu Ioan și mumă-mea Ana și fratele meu Pantelimon" (*Cronica*, II, 87). Despre sat va scrie el în nota 3 a *Elegiei*: „În același scaun [Mureș — n.n.] este așezat, cu întinsul său teritoriu, marele sat Șamșud, locuit de secui și români. Tatăl meu care locuia aici avea o parte de moșie nobiliară, nu moștenită, ci lăsată zălog." În această comună, copilăria lui Gheorghe Șincai trebuie să se fi petrecut fericită în obișnuita viață a satului, de vreme ce înstrăinarea timpurie în Săbed la școală îi va produce o reacțiune violentă. El participa desigur la muncile de pe lîngă casă, după cum dovedește o însemnare din *Economia de cîmp* (p. 101), datînd din anii anii copilăriei. Putem crede deci că pe această moșie tatăl său practica o agricultură intensă. Atenția și interesul cu care, copil fiind, a înregistrat acest aspect al muncii de pe lîngă casă, îl prevestesc și-l recomandă pe viitorul gospodar, om așezat la casa lui din Blaj, pe viitorul administrator al întinselor moșii nobiliare, pe însuși autorul *Economiei*.

Șincai însuși ne spune în cîteva rînduri care au fost școlile prin care a trecut ca învățăcel. La școala primară a mers sub supravegherea și grija părintească. Și mai departe alegerea școlilor s-a făcut fie din voința părinților, fie la sfatul fratelui mai mare. Șincai a urmat la școli bune, cu o solidă tradiție în

---

[2] Azi Rîciu, sat în județul Mureș. locul nașterii lui Șincai a fost stabilit de D. Ghițe și Pompiliu Teodor, în *Studiul introductiv* la ediția din *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, Ed. Șt. 1964, p. 19.

învățământul din Transilvania. Îndemnul și sfatul părinților sau al rudelor apropiate presupunea desigur și apropierea cheltuielilor de întreținere. Această împrejurare putea, în ultimă instanță, să decidă alegerea școlii. În două rînduri, după cum vom vedea, avea să se manifeste și firea recalcitrantă a elevului.

Școlile prin care a umblat au fost totdeauna pentru el un puternic motiv de mîndrie, mai ales cînd, ajuns într-o situație grea, fără avere și fără slujbă, reprezentau un adevărat blazon de noblețe, în măsură să-l recomande cu cinste în lumea învățaților. Cele cîteva versuri din *Elegie* în care povestește peregrinările sale prin școli lasă să transpară o ușoară exaltare. Le reproducem în traducerea lui Teodor Naum[3]:

Muza întîi în Săbed m-a nutrit în studii; pe urmă
Locul părinților mei mi-a fost scump totdeauna, Șamșudul,
După aceea, doi ani m-a hrănit Oșorheiul, de unde
Drumul spre Cluj l-am luat, la școlile lui învățate.
Eu acolo începui să mă-nvăț cu dulceața lui Febus
Și să mă urc pe Parnas, pe culmile lui desfătate.
Iar de la Cluj, am luat-o la Bistrița, unde cu arta
Lui Cicerone-mi plăcu să cultiv mai departe-a mea minte.

Notele *Elegiei*, precum și alte cîteva pasaje din Cronică, ne dau cîteva informații suplimentare. Aflăm astfel că Săbedul „este un sat mare al scaunului secuiesc Mureș, locuit de unitarieni curați". Acolo a fost trimis de părinți ca să învețe limba maghiară, dar locul nu-i plăcea, așa că n-a frecventat mult timp școala de acolo (*Elegia*, nota 2). Învățământul primar îl continuă deci la Șamșud, unde nu există posibilitatea de a învăța vreo limbă străină, pe lîngă biserica românească funcționînd o școală condusă de dascăl.

La Tîrgu Mureș, Șincai a fost înscris la colegiul reformat. În notele *Elegiei* se cuprind de asemenea informații despre studiile

---

[3] *Gînd românesc*, an VIII, nr. 1-4 (aprilie 1940), p. 55. Toate citatele din *Elegie* pe care le utilizăm sînt reproduse din traducerea lui Teodor Naum.

sale în acest oraș. Aici începe să studieze temeinic limbile latină și maghiară, reținînd, peste ani, numele profesorului de umanistică, Kovásznai Sándor[4], autor al unor *Carmina*, tipărite la Utrecht în 1782. Scriind despre orașul primelor sale studii, intenția istoricului este de a scoate în lumină meritele lui culturale. El amintește cele două instituții de învățămînt din localitate, gimnaziul romano-catolic și colegiul reformat, neuitînd să-l împodobească și cu celelalte două locașuri de cultură: biblioteca publică și erudita Societate pentru cultivarea limbii maghiare, al cărui secretar era G. Aranka de Zagon, chiar dacă aceasta din urmă luase ființă mai tîrziu, cînd Șincai nu mai era la Tîrgul Mureș, și nu mai era elev.

La Cluj, la colegiul iezuit, Șincai s-a înscris probabil în 1768, din îndemnul fratelui său mai mare. O spune singur în nota 5 a *Elegiei:* „De la Tîrgu-Mureș, la sfatul fratelui meumai mare, Ioan Șincai [...], am fost mutat la Cluj, oraș regal liber, capitala Transilvaniei, la părinții Societății Isus, de care am fost primit în seminarul sf. Iosif; m-am străduit din toate puterile ca timp de patru ani cît m-am bucurat de privilegiul de elev, în școala de gramatică și clasa de poetică, nimeni din mulții mei concurenți să nu mă întreacă, lucru pe care mai mulți colegi ai mei, care trăiesc și acum, pot să-l confirme."

E posibil ca în această instituție de cultură, elevul român pe care nu-l recomanda nici religia, nici naționalitatea, nici averea sau starea socială, să fi fost înscris în urma intervenției unchiului său, Mihail Grecu, pe lîngă baronul Wolfgang Bánffy, al cărui administrator de moșie era. În orice caz,

---

[4] Kovásznai (Tóth) Sándor. Născut în 12 februarie 1730. A absolvit colegiul din Tîrgu Mureș. A urmat cursurile universității din Leida, fiind numit profesor la Tîrgu-Mureș. A predat istoria și literatura clasică din 23 ianuarie 1764 pînă la 8 martie 1792, cînd a murit. Excelent istoric, matematician și teolog, cunoștea bine limbile ebraică, greacă, latină și franceză. Făcea parte din Societatea pentru cultivarea limbii maghiare. O lucrare în versuri a sa, apărută la Sibiu în 1794, a fost prima tipăritură a acestei societăți. *Apud* Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái*, vol. VI, p. 1420-1421, Budapest, Kiadja Hornyánszky Viktor, Akad. Könyvkereskedédése, 1891.

vacanțele și le petrecea la acest Grecu, fratele mamei sale, la Nușfalău, „în Varmegia Craznei", iar drumul ce trecea pe lîngă ruinele cetății Bologa îi prilejuia o pretimpurie emoție istorică. Amintirea va fi notată în *Calendarul* de la Buda pe anul 1807.

Seminarul iezuit, o veche instituție școlară a Clujului, fusese înființat în 1580, o dată cu intrarea în Transilvania a primilor reprezentanți ai ordinului, cărora în 1570 principele Cristofor Báthori le dădea o scrisoare de asigurare și un local în Mănăștur. Primul rector al colegiului avea să fie Iacob Wangrovitius. În 1580 se predau în mod curent lecții și predici. În același an, regele Ștefan Báthori le cedează, la cerere, biserica și claustrul care aparținuseră ordinului franciscan, pe atunci părăsite, ca local pentru liceu, universitate și internat, pe actuala stradă Kogălniceanu.

Istoria colegiului va avea să înregistreze numeroase conflicte între iezuiți și celelalte confesiuni, în special unitariană, dar și lupta cu orașul. Acestea urmau să ducă, în cîteva rînduri, chiar la închiderea școlii. La 18 septembrie 1773, un act imperial îndepărtează pe iezuiți din conducerea colegiului. La acea dată Șincai însă nu mai era în Cluj.

El urmă așadar la această școală de frumoasă tradiție în ultimii ani din lunga dominație a iezuiților și parcurse clasele liceului pînă la penultima, inclusiv. După cum ne spune și în *Elegie*, la Cluj și-a însușit el elementele de bază ale culturii umanistice. A învățat aici arta de a scrie scrisori, compuneri și chiar versuri, a studiat pe istoricii latini, Cezar, Salustiu, Tit Liviu, apoi Cicero, Virgiliu, Marțial, Horațiu. A primit de asemenea cunoștințe de limbă și literatură greacă: Esop, Chrisostom, *Dialogurile* lui Lucian.

Programul zilnic, organizat cu severitate, cuprindea ore de studiu înainte și după masă, asistență la slujba religioasă. Școala respira din plin o atmosferă umanistă, atît prin studii, cît și prin diferite activități colaterale. Astfel, pe lîngă examene, verificarea cunoștințelor se făcea în focul unor dispute organizate. Se reprezentau piese de teatru, probabil religioase, se

preconizau, ca metode permanente de educaţie, lauda şi premierea. Pe lîngă acestea însă asupra vieţii elevilor de aici stăruia umbra unui spirit medieval. Părinţii iezuiţi pretindeau elevilor în primul rînd supunere oarbă şi nu ezitau să aplice pedepse corporale, bătaia în palmă, iar în cazuri grave, bastonada executată de aşa-numitul *corrector*.

Colegiul era condus de un *rector*, pe lîngă care mai funcţiona şi un *praefectus (director)*. Corpul didactic era format din *professores* — profesori la academie — şi *magistri* — profesori la gimnaziu. Aceştia din urmă erau recrutaţi dintre studenţii absolvenţi ai anului al III-lea de teologie, cărora li se asigurau 2 ani pentru pregătire sub supravegherea profesorilor, cu lecţii de probă, în urma cărora primeau titlul de *magister* sau *doctor*.

Dintre profesori, Şincai avea să amintească doar pe arhimandritul istoric Fridvalsky János (1740-1784). La Cluj, acesta a fost bibliotecar al Ordinului, pînă la desfiinţarea lui. Pe lîngă lucrările istorice — lui i se datoreşte publicarea unui mare număr de inscripţii daco-romane (*Inscriptiones Romano-Dacicae*, Claudiopoli, 1787); de asemenea se ocupa de mineralogie, domeniu în care a dat de asemenea cîteva opere importante[5].

În 1772, Şincai părăseşte Clujul şi pe iezuiţi, îndreptîndu-se spre Bistriţa. Motivul plecării, ne spune chiar istoricul, a fost o „oarecare năsărîmbă", desigur o răbufnire a caracterului său nestăpînit. În nota 6 a *Elegiei* se trece cu vederea actul de indisciplină pe care avem toate motivele să-l bănuim real. Şincai spune că ar fi mers la Bistriţa „pentru studiul limbii germane, din voinţa părinţilor". Nici explicaţia aceasta nu poate fi nesocotită. Membrii familiei Şincai, părinţii, unchiului său şi mai ales fratele Ioan, căpitan în armata imperială, simţeau pulsul vremii şi aşteptau ca întărirea prestigiului elementului german, pe tot întinsul împărăţiei, să ofere mai multe

---

[5] Informaţiile despre colegiul iezuit le datorăm lucrării lui Edélyi Károly, *A. Kolozsvári r. kath. főgymnasium története* (1570-1898) *Istoria gimnaziului romano-catolic din Cluj*, în *A... Kolozsvári rom. kath. főgumnasium Értesitője az 1897-8 tanévről*. Kolozsvári, 1898, Lyceum Könyvnyomda, p. 5-142.

posibilități de afirmare elementelor românești în viața publică. Este de așteptat deci ca la gimnaziul piariștilor din orașul regal liber săsesc, unde a absolvit clasa de retorică, Șincai să fi depus mari eforturi pentru însușirea limbii germane, pe care la maturitate o va stăpîni bine.

Întrucît nu exista o deosebire prea mare în conținutul învățămîntului la diferitele licee, putem crede că la Bistrița Șincai a continuat studiul aprofundat al lui Cicero. Și-a intensificat lecțiile de limbă și literatură greacă. Se urmărea apoi însușirea artei oratorice: declamații, cuvîntări, discursuri.

După absolvirea acestei școli, cu toată vîrsta prea tînără, Șincai funcționează timp de un an ca profesor la școlile din Blaj. Era rîndul său, după cum avea să însemne, de a învăța „pre alții poesul și retorica".

În anul 1774, la recomandarea și cu sprijinul episcopului din Blaj de atunci, Grigorie Maior, tînărul profesor, împreună cu alți doi colegi, Ioachim Pop și Petru Maior, a fost trimis la Roma, la Colegiul de Propaganda Fide. Această instituție, înființată de papa Urban al VIII-lea în 1627, era destinată să formeze preoți misionari pentru misiunile din celelalte continente și din Europa, supuse Congregației de Propaganda Fide. Învățămîntul era organizat după vechiul sistem latinist. Elevii treceau succesiv prin clasele humaniore, retorica, poetica, apoi studiau timp de trei ani filozofia și, în următorii patru, teologia. Colegiul era echivalent cu instituțiile de rang universitar, avînd dreptul să confere grade academice.

Cei dintîi tineri români fuseseră trimiși aici pe la 1738, adică abia cînd episcopatul greco-catolic din Transilvania dobîndise stabilitate și mijloace materiale. La 1758, episcopul Petru Pavel Aron lăsase prin testament episcopiei cîteva importante surse de venituri, destinate întreținerii anuale a 8 tineri la acest colegiu roman, o sumă de 3.000 de florini, o vie, o grădină din satul apropiat Tiur, vama de la Mișca și chiar claca depusă de satele Glogoveț și Lupu la via seminarului din Mănărade și Cenade, în schimbul libertății de a măcina pe două

pietre ale morii din Mănărade, şi altele[6]. Se pare că primul bursier român al acestui colegiu a fost Samuil Caliani[7].

Plecarea la Roma pentru studii era o rară ocazie în viaţă unui tînăr ardelean pe atunci. Tocmai de aceea Şincai va păstra o vie recunoştinţă protectorului său, episcopul Grigorie Maior, iar anii petrecuţi în capitala catolicismului vor constitui pentru el un permanent prilej de mîndire. Venit în metropolă din Blajul cu amintirea proaspătă a luptelor agitate purtate de episcopul Inocenţiu Micu, pe care Grigorie Maior căuta să-l urmeze în unele privinţe, Şincai, tînăr, nutrea idealuri înalte, o ardentă pasiune pentru studiul istoriei, un sentiment naţional elevat. Oraşul imperial adăpostea cea mai mare parte a mărturiilor istorice ale originii românilor, şi tot aici, abia cu cîţiva ani în urmă, se consumase sfîrşitul tragic al episcopului Micu, victima nedreptăţii imperiale şi a indiferenţei papale. Capela sărăcăcioasă unde acesta era îngropat, străzile strîmte pe care răsunaseră paşii lui slăbiţi de mizerie şi boală, încăperile în care el suferise cu gîndul lucid îndreptat mereu către poporul său în acest oraş erau.

E limpede că înclinaţiile tînărului elev, idealurile şi sentimentele pe care le nutrea de pe acum nu puteau să-i îndrepte atenţia spre viaţa de atunci a oraşului. Actuale, pentru el, ca şi pentru cei mai mulţi din colegii săi români, erau în această cetate vestigiile trecutului de glorie romană. Şincai va pomeni mai ales urmele marilor instituţii publice ale republicii şi imperiului, trădînd o uimire plină de mîndrie naţională pentru marile realizări ale strămoşilor. Îl impresionează mai ales construcţiile militare, mărturii ale unei inegalabile puteri, apreciind importanţa lor strategică. În aceşti termeni aminteşte el cetatea Sant'Angelo, pe care evenimentele din vremea lui aveau să o aducă în atenţia opiniei publice, făcînd-o încă o dată vestită (*Cronica*, I, 16).

---

[6] N. Albu, *Istoria învăţămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, Tipografia Lumina, 1944, p. 181-182.

[7] Iacob Radu, *Foştii elevi români uniţi ai şcoalelor din Roma*, Beiuş, 1929.

De cele mai multe ori însă, plimbările prin oraș, cu oarecare zgîrcenie prevăzute probabil în programul monastic sever al Colegiului, l-au condus în preajma fostei columne a lui Traian: „Eu însumi adeseori am privit la columna aceasta", va nota el, descriind-o pe larg. „Chipurile sau staturile" dacilor le-a admirat în Capitoliu în luna februarie a anului 1775, cu ocazia înscăunării papei Pius al VI-lea.

La Colegiul de Propaganda Fide, Șincai își atrage prin comportament și zel simpatia secretarului de atunci al Congregației, viitorul cardinal Ștefan Borgia[8].

Relațiile lui Șincai cu secretarul congregației trebuie să fi fost destul de strînse. Elevul silitor din Transilvania ajunge curînd bibliotecar al colegiului, desigur prin protecția lui Borgia, care îi aprecia puterea de muncă. Înaltul protector al tînărului transilvan este cel care i-a sprijinit începuturile studiilor istorice, dîndu-i posibilitatea să-și traducă în faptă intenția de a cerceta izvoarele și informațiile cele mai diverse în legătură cu viața satelor și bisericii române de-a lungul secolelor. Din propria mărturie a lui Șincai, știm că Ștefan Borgia îi semnala scrierile unor autori care pomeneau ceva despre români. Tot el îi angajează un preot care să-i servească de cicerone prin bibliotecile publice sau în societatea învățaților. Îi mai înlesni apoi permisiunea, acordată direct de papă, de a cerceta toate bibliotecile, avînd acces chiar la „cărțile interzise, ale oricăror autori condamnați și chiar eretici". Pe lîngă toate acestea, secretarul congregației îl avea deseori pe Șincai ca invitat la masă. Aici tînărul monah întîlni numeroși învățați italieni și străini, „din ale căror prea învățate convorbiri și discuții — spune el — am profitat enorm în ce privește istoria și alte științe". Interesant ar fi să știm, dacă nu numele, măcar orientarea oamenilor de carte pe care Șincai i-a ascultat și

[8] Născut la 3 decembrie 1731, acest înalt prelat a fost secretar al Propagandei între anii 1770-1789. La 30 martie 1789, la zece ani după plecarea lui Șincai din Roma, el era numit cardinal.

admirat la masa lui Ştefan Borgia. Amănuntele în această direcţie lipsesc, iar cercetarea are închise toate drumurile. Putem formula totuşi bănuiala că de la Roma şi din aceste ocazii a dobîndit Şincai orizontul vast al preocupărilor sale. În plus, ar putea avea temei chiar şi unele presupuneri privind orientarea iluministă a istoricului nostru, care putea primi de la învăţaţii cunoscuţi la Roma un prim impuls exterior.

La Roma fusese trimis să studieze filozofia (2 ani) şi teologia (3 ani). Programul acestor facultăţi nu era însă prea încărcat pentru un om cu puterea sa de muncă. De aceea putem spune că o mare parte a timpului i-a fost închinată studiilor de istorie. A frecventat cu asiduitate cele mai mari biblioteci ale metropolei: Biblioteca Vaticană, Biblioteca numită obişnuit Sopra la Minerva, Biblioteca ad Aracelli, Biblioteca Benedictina, Biblioteca Colegiului de Propaganda Fide, al cărei custode a fost, de altfel, destul de mult timp.

Lecturile asidue, întîlnirile cu unii învăţaţi i-au înlesnit să-şi însuşească o metodă de lucru riguros ştiinţifică pentru acel timp. E limpede că de pe atunci scopul muncii sale era pe de-a-ntregul formulat, după cum dovedeşte o mărturisire ulterioară: „Am notat mai ales acele lucruri din codicele manuscrise care-mi ajută la pregătirea Istoriei daco-romane sau valahice, căreia atunci i-am pus temelii foarte solide" (*Elegia*, nota 10). Şincai căuta izvoarele europene ale istoriei noastre şi, întemeiat pe ele, refăcea pentru istoriografia română terenul pierdut printr-o dezvoltare mai lentă, îngreuiată de condiţiile social-istorice specifice. La Roma, studiile sale de istorie constau în exclusivitate în curgerea materialului documentar. El făcea pe atunci o istorie arhivistică, silit de împrejurarea că istoriografia română nu consumase încă această etapă a dezvoltării ei. Avem însă temeiuri să credem că de pe atunci încă intenţiile sale depăşeau acest stadiu. Putem crede că el visa să realizeze o operă de interpretare, militantă. Aceasta, în primul rînd, prin faptul că de pe atunci era angajat unei cauze politice şi naţionale, iar, în al doilea rînd, în urma influenţei istoriografiei străine pe care a

ajuns să o cunoască. Pe lîngă acestea, argumentele „europene" ale latinității și continuității poporului român reprezentau, după cum a înțeles tînărul istoric, probe dintre cele mai convingătoare în fața întregii lumi culte. În această intenție de a se adresa comunității spirituale a omenirii putem distinge una din primele forme de manifestare a ideilor iluministe în gîndirea lui Șincai.

Erau pentru prima dată cînd se căutau sistematic și pe o scară foarte largă informații despre trecutul poporului român în unul dintre cele mai importante orașe ale apusului. Șincai, care era o fire ușor impresionabilă, deosebit de sensibil la latura sentimentală a lucrurilor, cu declarate înclinații de poet, a simțit, fără îndoială, importanța momentului și a acțiunii sale. Înfiorarea trebuie să fi fost numai interioară: paginile primelor tomuri din colecția de documente, cu o hîrtie grea, cu scrisul său atît de fin, rămîn în acestă privință mute. S-au păstrat în condiții destul de bune cele 27 de volume de documente, culese de Șincai la Roma și apoi la Viena și care l-au întovărășit în cursul numeroaselor sale peregrinări. Un viitor studiu sistematic de istorie critică va stabili desigur importanța lor pentru istoriografia noastră. În ordinea noastră de idei, ce urmărește mai ales portretul moral al autorului, putem spune, pe marginea lor, cîteva cuvinte, în afara oricăror intenții de considerare de strictă specialitate.

Mai întîi, o sumară descriere. Așa cum se află astăzi la biblioteca Filialei Academiei Române din Cluj, cele 27 tomuri de documente (din care lipsește al XIV-lea, fie din cauza unei erori de numerotare, fie, mai degrabă, pentru că a fost rătăcit) sînt legate în trei mari volume. Primele două de format mai mic, ultimul mai înalt. Avem motive să credem că din numărul lor total, primele 18 sau 19 reprezintă rodul cercetărilor sale din Bibliotecile Romei. La Viena, Șincai și-a continuat munca fie începînd cu volumul al XIX-lea, care cuprinde *Viața lui Mihai, Principele Valahiei Transalpine*, de Balthasar Valterus, fie mai degrabă cu tomul al XX-lea: *Historia Principilor Țiarii Romanesci*, numită de Șincai și *Istoria bălăcenească*. Este sigur

că acest din urmă volum a fost copiat la Viena, după cum arată două însemnări, a copistului și a lui Șincai, și întrucît i-a fost comunicat de Samuil Micu, viitorul său prieten, putem bănui că a fost și primul sau între primele care au ajuns în atenția sa.

La Roma deci, în cuprinsul a 18 sau 19 caiete, Șincai și-a copiat cu migală, de cele mai multe ori cu propria mînă, iar în cîteva cazuri (tomul al XII-lea, de la p. 1 la p. 10, de exemplu) ajutat de un copist, toate informațiile pe care le-a putut culege din vechi manuscrise, din istorii, codice, cărți de călătorie, geografii etc., referitoare la poporul român și la locurile în care el trăiește. Este bine să notăm că știrile nu sînt numai de natură istorică, ci și geografică, demografică sau religioasă. Șincai a notat aproape în întregime tot ce a găsit. Chiar dacă datele i se păreau eronate, el le reținea totuși cu conștiinciozitate, însemnîndu-și pe margine rezervele. Pentru a înțelege atît capacitatea intelectuală a tînărului savant, cît și rigoarea sa științifică, trebuie să reținem faptul că extrasele erau făcute în limbile originalelor. Ne putem astfel da seama că la acea vîrstă (Șincai a fost la Roma între anii 19-25 ai vieții sale) el stăpînea bine limbile latină și germană și era foarte avansat în italiană și franceză.

Pe pagina de titlu a primului volum din colecția sa de documente se află următoarea specificare: *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordini S. Basilii M. Transylvanum Anno 1779.* Data acestei însemnări poate fi prea ușor pusă al îndoială, întrucît nu putem crede că Șincai și-a început munca istorică abia în ultimul an în care a stat la Roma. Notița aceasta este deci ulterioară, sau însoțește o copie ulterioară a extraselor. O transcriere pedantă a cuprinsului volumelor respective ar încărca nemăsurat pagina. Este, credem, suficient să reținem că la Roma Șincai a consultat mai ales izvoare legate într-un fel sau altul de istoria, activitatea sau organizarea bisericii. Este ceea ce-i oferea, cu precădere, bibliotecile și colecțiile Vaticanului. Astfel, primul tom de documente reține conspecte după un studiu privind *Calendare ale*

bisericii răsăritene, al doilea privește *Calendarul bisericii lumii*. Urmează o bibliografie papală, *Faptele lui Inocențiu III*, o *Istorie a Poloniei* și chiar titluri apropiate direct de obiectul studiului său: o lucrare privind inscripțiile vechi din Dacia și alta despre istoria Transilvaniei[9].

Parcurgând aceste însemnări, ne putem da seama că Șincai redacta adevărate fișe bibliografice ale izvoarelor. El reținea nu numai titlul exact al fiecărei lucrări, dar și locul apariției, precum și elementare date despre autor.

De la începutul ei această colecție a fost întocmită nu în sine, ci pentru a servi la o ulterioară lucrare de sinteză. Prin lecturi repetate se notează și sînt urmărite diferitele probleme; pe marginea filei, istoricul face numeroase referiri, trimiteri,

---

9 Primul tom cuprinde următoarele izvoare, astfel notate: Ex josephi Simonii Assemani. bibliotecae Vaticanae Prefecti et sacrosanctae Basilicae Principis Apostolorum de Urbe Canonici, Tomo quinto, intitulato *Kalendaria Ecclesiae Slavice, vive Graeco-Mosca*. Parte prima, cap. $. Impres. Romae apud..., anno 1755 vixit author illo tempore, quo liber impressus est. volumul al doilea: Josephus Simonius Assemani, Bibliotecae Vaticanae Prefectus et. C. *In Kalendariis Ecclesiae*, Edit. Romae, 1755. *Gesta Innocenti III Romani Pontificis*, Auctore incognito. Nota in Notata ex gestis Innocenti III. Ioannes Dlugossius, scu Longinus in *Historia Polonica*. Vixit author tempore, Casimiri III Poloni, et Stephani M. Moldavi. Tomul al treilea: Stephanus Zamosius in libro intitulato: *Analecta Lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum*, impresso Francoforti anno 1598. Dedecavit author librum in anno 1593. Laurentius Toppeltinus de Medgyes in libro intitulato *Origines et occasus Transilvanorum* impressus Lugduni, anno 1667, quo anno citam dedicavit Michaeli Apafi Principi Transilvaniae. Abrahamus Bucholcerus in *indice Chronologico* impresus Francoforti anno 1612, quo eriam anno liber dedicatus. Claudius Ptolomeus Alexandrinus, in *Geographia* vixit author ut Hofmanus refert tempore M. Aurelli Antonini. Ammianus Marcellinus in libro *De rebus gestis aliquorun Imperatorum* Impressus Lugduni Batavorum anno 1693. Vixit author qua miles juliani Apostatae temporibus et etiam et post illum diu. Martinus Cromcrus Varmensis Eppus *De origine et rebus gestis Polonorum*. Impressus Coloniae Agrippinae anno 1589. Vixit author circa idem tempus. Marcellinus Comes in *Chronico apud Iacobum Sirmondum*, Tomo II, impresso Parissi anno 1696. Vivebat Marcellinus tempore Iustiniani Imperatoris. Raffael Volaterranus in *Comentariis Urbanis*. mpresus Basilicae (?), anno 1544. Vivebat author tempore Mathiae Corvini, et post. Michael Antonius Brandrand Parisinius, in *Geographia ordine litterum disposita*. Impressus Parisii anno 1682.

observații. Aceste texte, încadrate de autorul lor în cîte o linie subțire de cerneală, reprezintă rezultatul unor adîncite și repetate interpretări a materialului. Grafia și culoarea cernelei ne indică faptul că reveniriile autorului, lecturile, meditațiile sale au fost numeroase, că ele au început încă din prima etapă a cercetărilor istorice, continuînd și în perioada în care istoricul redacta, pentru tipar, cea de a doua colecție de documente, precum și în anii în care lucra la cronică, așa cum o cunoaștem astăzi în cele cîteva manuscrise ale sale.

Era o muncă încordată, de migăloase comparări și cercetări, dar și de înaltă gîndire istorică. În această etapă a dezvoltării sale zadarnic vom căuta semne de oboseală, de ezitare. Mîna și gîndirea lui Șincai erau lucide și sigure. Aprecierile și chiar revenirea, renunțarea la unele teze se făceau cu fermitate. Poate niciodată, în decursul vieții sale, Șincai n-a fost mai aproape de prototipul modern al istoricului, prin maturitatea și obiectivitatea gîndirii. Vom căuta zadarnic în această colecție de documente semne ale manifestării vreunui sentiment. Totul tinteşte să fie impersonal, strict obiectiv. Nici o însemnare despre condițiile specifice ale lucrului, nici măcar o singură datare a cercetărilor, nici măcar un semn al stării de sentiment în care au fost efectuate. Formal la școala și după exemplul unor istorici care țintea spre înalta rigoare științifică, Șincai se străduia în acea etapă să facă o asemenea știință. Aservirea muncii sale la idealurile națiunii o înțelegea deocamdată prin valoarea științifică a istoriei sale. Nici în această direcție prima sa colecție de documente nu cuprinde un text explicativ, direct, programatic.

Revenind la anii petrecuți la Roma, este bine să nu uităm faptul că acolo Șincai a fost trimis pentru a urma cursurile colegiului de Propaganda Fide. După cum ne spune în una din notele *Elegiei* sale, acolo, el s-a dedat „cu totul studiilor timp de cinci ani"; la sfîrșitul lor obține o diplomă care-i conferea gradul de doctor în ambele facultăți. În ceeași notă, a 8-a, a *Elegiei*, Șincai reproduce în continuare cuprinsul acelui act „autentic de pergament", după cum spune el.

În afară de studii, frecventarea acestui colegiu presupune încadrarea în ierarhia monahală. Încă de la Blaj, Șincai a fost primit în mănăstirea ordinului Sfîntului Vasile cel Mare, primind ordurile mici — lectoratul și cele incluse într-însul. La Roma, în ziua de 15 august 1775, el depune, o dată cu ceilalți colegi ai săi Ioachim Pop și Petru Maior, jurămîntul de intrare în Congregația pentru răspîndirea credinței. Acest act presupunea, după cum avea să amintească Șincai într-o scrisoare ulterioară, obligația de a primi, în continuare, și ordurile sacre — Ipodiaconatul, Diaconatul și Preoția — de a se reîntoarce în patrie și de a rămîne acolo, păstrînd permanentă legătura cu Congregația.

Solemnitatea, pe care o putem bănui încadrată într-un oarecare fast catolic, prilejuiește tînărului elev cîteva versuri latine, primele pe care le cunoaștem din încercările sale.

La acea vreme, Șincai nutrea desigur o mîndrie juvenilă pentru apartenența la această importantă instituție catolică, pentru auspiciile deosebit de favorabile sub care începea cariera sa publică și științifică.

De altfel tot pe atunci și Colegiul avea bune sentimente pentru elevul său ardelean. În *Libri dei Giuramenti* și în *„Registro e memorie degli alunni della Propaganda Fide"* din Roma, tom. II, p. 30, era notat în termeni măgulitori: *„Sinkay Gabriel, filius Joannis monachus professus Sancti Basilii Diocesis Fogaransiensis in Dacia praestit juramentum die XIII Kalend. Septembris 1775."* Caracterizarea lui este următoarea: *„E di ardente naturale, di attimo ingenio, di buoni costumi"*[10]. Asemenea notări nu erau nici formale, nici de simplă complezență. Fiecare bursier era caracterizat după meritele sale (Spiridon Farkas sau Fogarassi, de exemplu: *„În omnibus preclare se gessit"*, colegul lui Șincai, Ioachim Pop: *„Optimus praeclarusque in omnibus judicio tum aequalium tum*

10 V. A. Urechia, *Istoria românilor*, seria de volume pentru 1774-1786, tomul II, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1892, p. 498, nota 1.

superiorum") şi nu erau ocolite expresiile mai puţin măgulitoare. Astfel, despre Ambroziu Auxenţiu Sadi se spune: „*Ingenio per studio parvo*". De altfel, calificativele obţinute de Şincai corespund în întregime caracterului său.

După plecarea din Roma, o vreme, fostul elev a mai întreţinut relaţiile cu Congregaţia. Se cunosc cîteva scrisori prin care, din Blaj, informa despre activitatea sa în domeniul învăţămîntului. În scurt timp însă această corespondenţă încetează, iar o notă ulterioară avea să însemne, în aceleaşi anale ale Colegiului, ieşirea lui Şincai din starea monahală.

De la Roma cei trei tineri români se întorc în 1779 împreună spre casă, prin Viena. În capitala imperiului rămîn, din poruncă înaltă, Şincai şi Maior. În *Elegie*, Şincai vorbeşte cu aceeaşi exaltare de timpul petrecut la Viena:

Cînd m-am întors de la Rîm — pe cînd soţu-mi pleca spre pămîntul
Patriei lui — eu rămas-am un an, din poruncă, la Viena,
Unde-am învăţat un an Metodul, Canoanele, Dreptul,
Şi-am răsfoit manuscris-o mulţime; de asemeni, acolo
Cărţi tipărite-am citit un noian şi ziua şi noaptea,
Ca să pot scrie frumos istoria Daciei noastre.

În capitala imperiului a fost reţinut deci din motive de stat. Se intenţiona pregătirea sa în cadrul Metodului Normal, pentru a ocupa un post de frunte în ridicarea şi organizarea învăţămîntului român din Transilvania, a cărui dezvoltare, pe bazele fidelităţii faţă de Casa de Austria, intra în vederile cele mai apropiate ale politicii interne de Maria Tereza. Şincai era găzduit în colegiul Sf. Barbara, pe care împărăteasa îl înfiinţase pe seama clericilor români din Transilvania. Acolo l-a cunoscut pe Samuil Micu, pe rînd, duhovnic, ephemerus şi apoi praefectus, director de studii al acestui colegiu. La Şcoala normală de la Sf. Ana, Şincai studia „metoda de a preda la şcolile de limbă naţională [...] şi de a le conduce", iar la universitate urmează cursuri de Drept natural, public şi

ecleziastic, obținînd un certificat de studii, pe care îl reproduce în notele *Elegiei*.

Și anul petrecut la Viena a fost un an de muncă stăruitoare. E greu să considerăm drept laude aprecierile din *elegie* reproduse mai sus. Într-adevăr, Șincai trebuie să fi muncit ziua și noaptea pentru a acoperi programul studiilor obligatorii și pentru a-și continua cercetările istorice. În cercurile învățaților vienezi el trebuia să fi venit cu bune referințe de la Roma. Prin intermediul și la recomandarea lui Ștefan Borgia, bănuim, a putut ajunge să se bucure de protecția episcopului de Montefalisci și Corneti, nunțiul apostolic pe lîngă curtea habsburgică, Iosif Garampi. Înaltul prelat i-a îngăduit accesul al biblioteca nunțiaturii apostolice, „ba mai mult" — spune Șincai în notele *Elegiei* — l-a ajutat, „cercetînd el însuși de bună voie cărți și manuscrise referitoare la scopul și la studiul meu și dîndu-mi descrierea și larga folosință a lor". Tomul al XXI-lea al primei colecții de documente cuprinde specificarea privitoare la un codice manuscris al nunțiaturii vieneze, după care a copiat izvoarele.

Copleșit de lucru, Șincai apelează la ajutorul unui copist. Un anume Vasilie Vlad îi copiază în tomul al XX-lea cu litere latine *Historia Principilor Tiarii Romanesci*, pe care i-o comunicase Samuil Micu. Acesta, la rîndul său, o obținuse în 1770 de la o descendentă a familiei Văcăreanu, care trăia în acel timp la Viena. Un fragment intitulat de Șincai *Constantis Miron Logothetae Principatus Moldaviae Chronica* e transcris de el însuși cu litere latine pînă la capitolul 32: *De moartea lui Ștefan-Vodă celui bun*. De aici se continuă cu alt scris, în chirilice. La sfîrșit, la p. 105, Șincai notează că neavînd timp la Viena să copieze manuscrisul pe care îl numea *Cronica lui Miron*, a fost nevoit să facă rezumate și apoi să apeleze la alți autori.

Anul petrecut aici a însemnat pentru el ocazia stabilirii unor relații de prietenie și colaborare cu unii istorici vestiți ai vremii. Dacă la Roma cunoscuse savanți, oameni de litere de formație

europeană, cosmopolită, în capitala imperiului se va apropia mai ales de acei istorici preocupați de problemele transilvane. De acum s-a născut prietenia durabilă care l-a legat pe savantul român de istoricul maghiar Daniel Cornides[11].

Șincai îi acorda prietenului său cea mai înaltă prețuire, și nu este loc în *Cronica* sa în care să-l pomenească fără a-i sublinia valoarea: „prea învățatul, răposatul Daniil Cornides, oare cînd iubit prietenul meu..." (*Cronica*, II, 117); „... de cît carele mai învățat n-au avut coroana ungurească pe vremea mea" (*Cronica*, I, 400).

Un frumos pasaj din notele *Elegiei* ne descrie, cu sinceritate și căldură, începutul prieteniei dintre cei doi istorici: „Celebrul scriitor și istoric al ungurilor Daniel Cornides însuși a venit primul la mine — așa cum nu speram și nu mă așteptam — la Viena, și apoi m-a vizitat de multe ori. După ce i-am arătat toate manuscrisele mele ca să le cunoască, a fost impresionat mai ales de acele prin care îi împărtășeam cele mai vechi știri despre Cumania. De aici s-a născut o așa de strînsă prietenie între noi, încît numai sfîrșitul lui [al lui Cornides — n.n.] prematur a putut să-i pună capăt. La rîndul lui, mi-a făcut bucurie punîndu-mi la dispoziție pentru lectură diferite cărți și manuscrise ale lui mai rare."

L-a ajutat de asemenea, sprijinindu-l, cunoscutul Istoriograf Iosif Benkö. Șincai îl apreciază pentru „a sa *Transilvania*, ilustrată cu preaînvățate comentarii", și găsește o apropiere între destinul său personal și cel al istoricului maghiar, „lovit de nenorocire din cauza furiei animalice și a invidiei — de pe urma

---

11 Acesta se născuse la Liptovsky Svatí Mikuláš, la 1 iulie 1732. Era deci cu douăzeci de ani mai în vîrstă decît Șincai. Urmase studii superioare la Lucenec, Komárna și Bratislava, simțind o atracție deosebită pentru istorie. A studiat și filozofia la universitatea din Erlangen. A fost timp de 15 ani profesor la Colegiul reformat din Cluj. În noiembrie 1784 a fost numit profesor de diplomatică și heraldică, precum și bibliotecar la Universitatea regală maghiară. Moare la 4 octombrie 1778. E autorul a numeroase studii de istorie, dintre care șase i-au apărut în *Ungariches Magazin* al lui Windisch, în 1780. Datele biografice cf. Szinnyei, *op. cit.*, p. 113-114.

marilor sale merite — [îndreptată] împotriva acelora care deşi se străduiesc a binemerita de la public, sînt mai urîţi decît cîinii şi decît şerpii" (*Elegia*, nota 16).

Tot la Viena cunoscu pe contele Andrei Hadik, pe atunci „prezident al cancelariei cei de oaste", pe care îl apreciază pentru învăţătura sa şi pentru faptul că „au fost şi foarte iubitoriu de oameni procopsiţi, şi de cărţi, mai ales de cărţile cele netipărite". El ne dă un scurt istoric al bibliotecii contelui, care, „ocîrmuind Ardealul au cerut toate scrisorile autorilor celor încă netipăriţi şi au făcut de i le-au scris unii şi alţii. Care cărţi după moartea comitelui Andrei au venit în mîinile fiului său ale comitelui Ioan Hadik sfetnicului, de la care l-au dobîndit lăudatul Martin Gheorghe Covaci din Seneviţ." Peste ani, istoricul român avea să reîntîlnească această bibliotecă în peregrinările sale, la Buda, în casa lui Kovachich.

Ultimul volum, al XXVII-lea, din colecţia sa primă de documente cuprinde un act de pe vremea scurtei domnii a lui Mihai Viteazul în Ardeal: *Duo Comitia Transilvanica celebrata sub Michaele Principe Transalpinae Valachiae*. Documentul l-a obţinut de la Ştefan Costa, consilier de curte la Viena, în acelaşi an al studiilor sale în capitală. Acesta înseamnă că, după mai puţin de 5 ani de la începerea cercetărilor istorice la Roma, în momentul întoarcerii sale în patrie, Şincai deţinea acest important material istoric — principala temelie a operei sale viitoare. Anul 1780 încheie prima etapă a muncii sale de istoric, caracterizată pînă acum prin stăruinţă, pasiune şi înaltă — pentru acea vreme — concepţie ştiinţifică. De altfel, am văzut că aceste calităţi precum şi impresionantul rezultat al activităţii sale, deşi nedevenit încă public, au avut darul să-l facă bine cunoscut în lumea învăţaţilor, să-i creeze, în ciuda vîrstei, o faimă preţioasă.

La Viena în acel timp, mai ales în preajma Colegiului Sf. Barbara, erau numeroşi tineri români ardeleni, unii din ei reprezentînd cele mai alese speranţe ale intelectualităţii din patrie. Ei erau trimişi în capitală nu numai pentru studii. Prin

grupul lor, cucerit în acel timp de ideile noi, de unde chiar un conflict cu forurile superioare, mişcarea naţională românească, pe vremea aceea începînd a-şi formula revendicări şi idealuri, căuta să ţină legătura cu cercurile conducătoare ale imperiului, să detecteze pulsul vieţii lui politice, să poată, la nevoie, anticipa şi preveni orientările noi în politica statului. Grupul românilor de la Viena era în strînsă legătură cu elemente situate în fruntea mişcării din ţară. Aceastea din urmă puteau formula, pe seama acelor ambasadori ad-hoc şi necunoscuţi care acţionau mai ales prin funcţionărimea măruntă a guvernului, chiar obiectivele politice de moment. Este cunoscută astfel acţiunea îndîrjită pentru ocuparea unui post de funcţionar în cancelaria aulică transilvană de către un român. Începută la nivelul intrigilor mărunte, dar şi al relaţiilor masonice, poate, această acţiune s-a amplificat, angrenînd vîrfurile conducătoare ale mişcării româneşti, pe unul din episcopi, şi ajungînd chiar la cunoştinţa împăratului. Tot de aici, de la Viena, mişcarea organizată pentru redactarea şi înaintarea petiţiei naţiunii române din Transilvania a primit cîteva indicaţii tactice, cîteva impulsuri hotărîtoare — inutile, din păcate, pentru că au supraapreciat bunăvoinţa curţii pentru cea mai numeroasă naţiune din Marele Principat. În fine, în această etapă a studiului nostru, e bine să amintim pe scurt că viitoarea alegere a lui Ioan Bob în scaunul episcopal aici a fost hotărîtă, considerîndu-se că un asemenea act s-ar încadra în orientarea generală a politicii iozefiniste.

Iată-l deci pe Şincai făcînd cunoştinţă cu acest cerc de români, dintre care cel mai apropiat i-a fost Samuil Micu. E uşor să presupunem că proaspătul doctor în teologie şi filozofie s-a încadrat în preocupările grupului cu toată pasiunea vîrstei şi a sufletului său. Ni-l putem închipui angenat în lungi discuţii, pe cele mai diverse subiecte, toate însă în jurul temei generale a destinului poporului român din Transilvania.

Preocupările lui Şincai pentru studiul limbii datează de asemeni din anul petrecut la Viena, cînd s-a ocupat de o gramatică română, redactată iniţial de Micu, completînd-o cu

mai multe reguli și noi observații, sistematizînd-o și îmbunătățind-o cu cîteva dialoguri (cf. *Elegia*, nota 20). Contribuția lui la această primă ediție a *Elementelor* constă, așadar, mai mult în organizarea materialului. El scrie însă, în întregime, prefața, care începe cu o scurtă schiță a istoriei limbii române. Urmașii romanilor din Dacia au fost supuși de numeroși străini. Prin aceasta „a fost foarte mult coruptă limba latină a strămoșilor noștri". Pe de altă parte, la aceasta a mai contribuit introducerea alfabetului slav, precum și a limbii slavone în slujba bisericească. Această situație, apreciată drept „o pierdere pentru națiune", a început să fie remediată: „Strămoșii noștri, după puțin timp, la un veac, au îndepărtat iarăși limba slavonică, păstrînd însă alfabetul". Redresarea definitivă va putea fi realizată, crede Șincai, chiar de către generația sa, dacă se vor înființa în Transilvania „școli valahice după modelul celor germane și austriece". Se sublinia în același timp marea utilitate practică a limbii române, cunoscută și vorbită în numeroase provincii, pe o întinsă arie geografică. Se vorbește apoi despre intenția autorului de a scrie un dicționar daco-român.

Din acești ani de formare nu avem astăzi decît prea puține date despre personalitatea sa, despre trăsăturile sale cele mai specifice: notația scurtă, dar precisă, reală de la colegiul din Roma. Am văzut apoi că în colecția de documente el s-a abținut de orice însemnare personală, subiectivă. De la Viena, doar prefața celei dintîi ediții a *Elementelor* ne aduce — indirect și prea puțin, e drept — primele semne de autoexprimare. În acele rînduri descifrăm o atitudine mîndră, o limpezime în judecată, optimism în ce privește destinul poporului și al culturii românești în același timp. Astfel format se va întoarce el în patrie.

Conștiința demnității nu reprezenta însă în mediul românesc transilvan o notă cu totul particulară. Ea poate fi în orice caz pusă în legătură cu atmosfera epocii. Tînărul Șincai trăia în mijlocul unei națiuni căreia i se refuza, peste cele mai

importante prevederi ale constituției statului, demnitatea. Această națiune, trezită prin dezvoltarea istorică la conștiința de sine, își revendica însă în acel timp tocmai demnitatea, bazîndu-și-o pe faima și nobletea unui trecut măreț, al unei origini. Era firesc deci ca purtătorii unui astfel de ideal colectiv să abordeze ceea ce credeau ei că este mîndria romană renăscută. În cazul Șincai, amintitele împrejurări generale vin să favorizeze trăsătura aceasta aparținînd fondului său caracterologic de bază. Ni-l putem deci foarte ușor închipui descinzînd în Blaj investit într-o aureolă de mîndrie personală. El putea să se laude de pe atunci, în fața lumii, cu studiile, munca și unele relații distinse. Orașul episcopal l-a întîmpinat la rîndul său cu o justificată speranță, atenție și admirație. Deocamdată Șincai era tînăr doctor în teologie și filozofie, viitor profesor și om de seamă în viața culturală a principatului.

CAPITOLUL al II-lea

Următoarea etapă a vieții lui, anii de directorat, condițiile în care a trăit el la Blaj, în mijlocul frămîntărilor epocii, sînt în oarecare măsură cunoscute. Fără îndoială că un studiu atent al vieții lui Șincai este chemat să risipească toate confuziile de cronologie, să umple cele cîteva goluri care mai există, să dea o interpretare istorică justă unor evenimente. Dar nu numai atât, un asemena studiu este dator să ducă interpretarea din domeniul vagului, al datelor generale, în cel al unor realități concrete.

Celebrînd în versuri pe sprijinitorii săi pe care i-a cunoscut la Viena, Șincai pomenește numele unui prelat blăjean, pe atunci vicar al episcopiei unite a Făgărașului, mai tîrziu episcop la Oradea Mare, Ignațiu Dărăbant. Acesta era cel mai apropiat susținător al său, „marele stăruitor al trimiterii sale la Roma".

Numele lui îi serveşte drept legătură pentru a trece la evocarea anilor petrecuţi în Transilvania, la Blaj.

..... Spune-voi ce binefaceri
Eu am făcut pentru-a Naţiunii mele cultură şi cinste,
Iată scosesem Gramatica *mea şi-ale mele* Principii
*Şi-*Abecedarele, *două* Normatice *intitulate.*
Am dezvoltat şi Doctrina lui Christ *mai pe larg decît fuse*
Cartea aceasta lăsată cîndva românilor noştri.
O Aritmetică *bună lipsea în şcolile ţării:*
M-am aşternut ca s-o fac şi pe asta din nou. Dup-aceea
A trebuit de trei ori să străbat Transilvania toată,
După porunca ce Iosif mi-a dat, Apostolicul Rege.
Şi, străbătînd-o de trei ori, în şcolile noastre române
Multe-am făcut de folos pentru cinstea naţiunii şi-a limbii.
Ani doisprezece, mereu aşternutu-m-am fără-ncetare
Şcolile să le sporesc, şi-apoi să le-aşez mai temeinic.

Dincolo de o oarecare exaltare, versurile respective din *Elegie* ne oferă cele mai de seamă repere pentru evocarea activităţii sale pe terenul dezvoltării învăţământului românesc în Transilvania. Se vorbeşte despre munca de redactare a diferitelor manuale, precum şi de eforturile depuse pe teren organizatoric. Se reţine, ceea ce este important pentru acest moment al studiului nostru, împrejurarea că funcţia de director pe care o îndeplinea, atribuţiile sale în vederea restructurării învăţământului erau un rezultat, o manifestare a politicii interne dusă de Iosif al II-lea. Şincai avea să aducă, la orice ocazie, elogii fără rezerve acestui principe „luminat". „Mă jur, de-a pururea vrednic era să trăiască", spunea el în *Elegia* despre acest „împărat şi rege apostolic", iar sentimentele pentru monarh nu le putem bănui nicidecum de lipsă de sinceritate, inspirate de vreun calcul oportunist, de vreme ce aveau să fie exprimate, la fel de puternic, şi după moartea acestuia, şi tocmai în Transilvania, unde atitudinea contraiozefinistă devenise nu numai baza

politicii principatului, dar și cea mai puternică stare de spirit ce anima clasa dominantă. Reținînd această atitudine a lui Șincai, favorabilă iozefinismului, nu modificăm în esență portretul eroului nostru. Urmînd orientarea proiozefinistă, el nu executa un act personal de oportunism, întrucît această orientare caracterizează momentul tactic al mișcării de redeșteptare națională în care se încadra. Acțiunile elementelor burgheze românești erau îndreptate, în acea etapă premergătoare *Supplex*-ului, spre folosirea oricăror împrejurări favorabile pentru realizarea obiectivelor lor. Iar cum aceste obiective erau atunci, în mare măsură, din domeniul larg cultural, al luminării poporului, politica iozefinistă putea fi cu folos exploatată în acest sens. Directivele imperiale prevedeau organizarea unitară a învățămîntului, ridicarea nivelului său calitativ și cantitativ, asigurarea unor mijloace materiale, pregătirea cadrelor didactice. Toate acestea aveau să fie folosite de către mișcarea românească, al cărui reprezentant în domeniul învățămîntului avea să fie Șincai, pentru realizarea progresului ei cultural. Iar rezultatele sesizabile atît în domeniul mai restrîns al răspîndirii științei de carte, cît și în cel mai larg al progresului acțiunilor de redeșteptare națională nu aveau să întîrzie. După cum vom vedea însă, este aproape sigur că aceste rezultate n-ar fi fost nici pe departe atît de mulțumitoare dacă un om ca Șincai, cu înțelegerea sa majoră, cu stăruința și capacitatea sa organizatorică, n-ar fi fost tocmai el ales să pună în practică, să dea viață directivelor iozefiniste de „luminare" a poporului.

Pentru a putea înțelege activitatea și meritele lui Șincai în progresul învățămîntului din Transilvania e necesar să facem, pe scurt, un tablou al situației de pînă atunci. În principat, deși în fiecare sat existau preoți și dascăli de biserici în măsură să transmită copiilor cunoștințe elementare de citit mai ales (de scris mai puțin, de vreme ce existau chiar preoți analfabeți), cîteva principii de morală religioasă — școala, dacă se poate numi școală o astfel de adunare, mai rudimentar

dotată decît cea pe care Creangă o frecventase la bădița Vasile, în tinda bisericii, nu era nici pe departe organizată. Nu avea nici programă, nici manuale, recurgînd de obicei la cărțile bisericești și poate și la unele texte apocrife, în circulație pe atunci. Un asemenea învățămînt primitiv nu avea nici continuitate. Eficiența lui depindea numai de șansa de a avea un conducător, dascăl sau preot, cu tragere de inimă și entuziast. Este adevărat că pe lîngă aceste școli de sate existau cîteva centre vechi și reputate de cultură românească în Transilvania, cum ar fi școala de la Brașov, cele de pe lîngă mănăstiri, din Săliște sau Poiana. De cele mai multe ori existența unor asemenea instituții depindea direct de legăturile cu biserica și învățămîntul din ținuturile de peste munți. Izolate însă și mult prea puține, ele nu puteau suplini nici pe departe un învățămînt general sătesc.

Diferitele încercări de organizare a unei instituții de învățămînt superior românesc rămîn, cu toate meritele lor, în urma importanței pe care, pe bună dreptate, și-au dobîndit-o școlile din Blaj. Înființate în urma constituirii episcopiei române unite, cele două școli din Blaj, precum și seminariile călugărești au ajuns să depășească rolul inițial ce le fusese rezervat, legat mai ales de propagarea catolicismului printre românii din Transilvania, și să contribuie într-o însemnată măsură la formarea conștiinței naționale a burgheziei române.

În 1754 se deschide la Blaj, în timpul episcopului Petru Pavel Aron, urmașul lui Inocențiu Micu, gimnaziul cu clasa I, *Principia* și clasa a II-a, *Gramatica* (a III-a, *Sintaxis*, se va deschide în 1770), precum și *școala de obște*. În afară de acestea mai existau două seminarii pentru pregătirea preoților: Seminarul din mănăstirea Sfînta Treime sau crăiesc, ridicat dintr-o donație regească, și cel numit al Bunei Vestiri, al lui Aron sau diecezan, datînd din 1760. În 1781 aceste seminarii se unifică. La Dispozițiile aceluiași episcop au fost organizate la sate un număr de 56 de școli unite, în 9 protopopiate.

Şcoala de obşte, cea la care avea să fie numit Şincai catihet şi director, chemată şi şcoala românească, pentru că învăţământul se preda în limba română, a fost transformată în 1779, prin noul regulament şcolar, *Norma Regia*, în *şcoală normală*. Dacă gimnaziul poate fi azi echivalat cu un liceu, şcoala de obşte devenită şcoală normală nu-şi află corespondent în organizaţia şcolară mai recentă. Ea era în acelaşi timp şi o şcoală primară, împărtăşind elevilor primelor cunoştinţe, dar şi o şcoală de pregătire a întîilor dascăli sătesti. Profesor a fost numit cu această ocazie Alexandru Fiscuti, fost teolog la Viena, cunoscător al limbilor germană, latină şi maghiară. El absolvise Metodul Normal din Sibiu, condus de iezuitul Grieb, instituţie care acorda calificare tuturor profesorilor de şcoli normale din Transilvania. În anul următor Fiscuti plecînd din Blaj, îi urmă un anume Ioachim Vijoli.

La începutul înfiinţării ei, şcoala de obşte avea un conţinut preponderent religios. Se pregăteau mai ales dascăli de biserică. O *Însemnare a Gramaticilor şcoalei româneşti din Blaj, care cum îl cheamă şi din ce sat şi varmeghie este, în ce an şi lună au venit, cît au şăzut şi ce au învăţat din anul 1757 februarie 19* ne poate da o idee despre natura învăţământului de la această şcoală. Se învăţa „ceaslovul, învăţătura creştinească", catehismul, „cîntări, canonul crucii, al precestii, preceasna, cheruvicul şi axionul", dialogul, sau „convorbirea între elev şi dascăl despre sf. Unire" etc.[1]

Organizarea nouă a învăţământului, prin reformele de al 1779 şi cele următoare, tindea, în spiritul ideilor iozefiniste, să formeze un învăţămînt general şi unitar, să i se asigure acestuia unele condiţii materiale, corp didactic instruit şi manuale. În afară de acestea, tot pe plan organizatoric se prevedea constituirea unor directorate naţionale subordonate unui inspectorat naţional al principatului. Din punct de vedere al

[1] N. Albu, *Istoria învăţământului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, 1944, p. 192.

conținutului, intențiile curții de la Viena erau, în acel timp, legate mai ales de laicizarea învățământului, de introducerea a numeroase cunoștințe practice (de agricultură, dar și științe în general, îndreptate mai ales împotriva superstițiilor), precum și o sporită importanță acordată studiului limbilor. Este drept că, în această ordine de idei, se manifesta, mai mult sau mai puțin deschis, vechea tendință de germanizare din politica imperială. Reformele introduse în acei ani preconizau nu numai însușirea masivă a limbii germane, dar chiar folosirea ei drept mijloc de predare a tuturor celorlalte cunoștințe.

Revenind la firul vieții lui Șincai, vom spune că primele știri despre el, după întoarcerea din străinătate, datează din 1781. În acest an, în ziua de 10 a lunii ianuarie, fostul său protector Ștefan Borgia îi adresează la Blaj o scrisoare, care, după cum vom vedea, presupune una anterioară a lui Șincai. „Foarte mult m-a bucurat — spunea prelatul catolic — scrisoarea domniei-tale din care am înțeles că te afli foarte bine și că te străduiești din toată inima ca tinerii din acest oraș (Blaj) să învețe științele umanistice". Iată deci că Șincai își urma, mai mult decît probabil, la gimnaziu, desigur, scurta carieră didactică întreruptă cu ocazia plecării la Roma. „Și ca nu cumva să te abată de la funcțiunea pe care o îndeplinești acum — continuă scrisoarea —, această Sfîntă Congregație nu se opune de loc ca tu să amîni pe alt timp, după sfatul Ordinarului tău, inaugurarea sacerdoțiului"[2]. Ezitarea lui Șincai de a se preoți este evident cauzată de convingerile sale, de aprecierea momentului politic.

Era în plină perioadă de reforme inițiate de Iosif al II-lea, cînd mai puternică decît oricare altă tendință, în orientarea guvernului imperial, era opoziția anticlericală. Prin orice mijloace, în acel timp, împăratul căuta să-și aservească biserica catolică. Acestui scop îi erau subordonate măsurile sale,

---

[2] D. Gărdaru, *Contribuție la relațiile lui Gr. Maior, Gh. Șincai și Petru Maior cu Roma*, Iași, 1933.

începînd cu întreruperea oricărei comunicații între episcopi și papă, continuînd cu introducerea necesității de a încuviința toate decretele papale, apoi cu decretul din 26 martie 1781, prin care își lua în exclusivitate, ca Imperator Romanorum, dreptul de a da facultăți și dispense episcopilor și prelaților și culminînd cu desființarea a aproximativ 760 de mănăstiri, a numeroase seminarii diecezane și cu măsura care prevedea administrarea de către stat a bunurilor bisericii. La Blaj aceste reforme avuseseră ca rezultat luarea moșiei călugărilor basilitani și darea ei în arendă episcopului, pentru 6000 de florini, dintre care 3000 erau prevăzuți pentru întreținerea seminarului teologic, iar 3000 pentru mănăstire. Prin această măsură s-a agravat permanenta neînțelegere între episcop și călugării mănăstirii. Aceștia din urmă îl pîrăsc pe episcop, pe atunci Grigorie Maior, cînd la guvernul transilvan din Sibiu, cînd direct la Curte. Episcopul este nevoit să demisioneze, spunînd în cuvîntarea de adio: „Corăbierul măcar de ar fi puternic ca Hercules și maestru ca Columbus, cînd ajunge deodată la luptă și cu valurile și cu vîslașii săi, nu va putea să-și mîntuiască corabia din pieire și s-o ducă la liman". La 15 mai 1783 împăratul îi primește demisia, iar peste puțin timp, la 11 iunie, ordonă cancelarului, contele Carol Telcki, să convoace, pentru ziua de 12 august, la Blaj, sinod pentru alegerea celor 3 candidați, dintre care curtea va numi pe noul episcop. Se pretindea ca între aceștia să figureze neapărat Iacob Aron din Oradea și Andrei Zerkei din Muncaci.

Politica antimonahală a curții de la Viena avea astfel la Blaj un rezultat cu totul neașteptat: sporirea neînțelegerilor între călugări și preoții mireni. În preajma alegerilor de candidați, această neînțelegere izbucni, mai aprinsă, avînd ca obiect de dispută atît locul de cinste în sinod (partea dreaptă) cît și primordialitatea la vot. Cearta e stinsă numai prin intervenția comisarului gubernial, care hotărăște ca la stînga să stea călugării, primul vot să fie vicarul, apoi prepozitul mănăstirii, călugării, arhidiaconii și deputații lor. Sinodul a fost deschis de

Ignatie Darabant, vicar și Causarum auditor generalis, în prezența reprezentantului împăratului, contele Bátyóny. Ca secretar al sinodului a fost confirmat Ioan Bob. Din numărul total de 207 votanți, au fost înregistrate 179 de voturi, dintre care 63 pentru Ignatie Darabant, 57 pentru Iacob Aron, 37 pentru Ioan Bob, 16 pentru Filotei Laslo, 2 pentru Andrei Zetkei, 2 pentru Avram Meheși, 1 pentru Samuil Micu și 1 pentru Ieronim Kalnoki.

Întrucît numărul voturilor obținute nu conta, cei trei candidați desemnați de sinod — Darabant, Iacob Aron și Ioan Bob — se prezentau cu șanse egale în fața deciziei imperiale. Dintre ei a fost ales Ioan Bob, singurul care nu era călugăr, fiind considerat mai util pentru a servi orientarea politicii imperiale.

În aceste condiții deci, ale ofensei oficiale împotriva spiritului catolic îngust, al promovării elementului laic în viața publică, își începe Șincai activitatea de director al școlilor române unite. La Blaj însă, pe terenul restrîns al unor interese personale, al necurmatelor intrigi și înfruntări, liniile acestea de forță dominante în politica imperiului, se pierdeau, își denaturau de cele mai multe ori sensul. Aici se profila vechea opoziție între episcopi și călugări, la care se adăuga ura între călugări și clerul mirean. Prezența lui Bob pe scaunul episcopal, împrejurarea că el a ajuns să reprezinte o tendință moderată, conciliatoare, în mișcarea națională românească, mai ales după abolirea reformelor iozefiniste și moartea inițiatorului lor, va aduce pe scena vieții publice a orașului un alt conflict, cel între episcop și ceilalți intelectuali români de frunte, clerici sau nu, angrenați în mișcare. Apoi, datorită faptului că școala pe care o conducea Șincai primise în timpul lui Iosif al II-lea o organizare și un conținut laic, se va profila în decursul anilor o altă opoziție, nu mai puțin vie: aceea între Șincai, ca director al școlilor române unite, subordonat într-un sens guvernului transilvan, pe de o parte, și episcopul, împreună cu cercul său restrîns de clerici apropiați, pe de alta. În fine, ca promotor al

politicii iozefiniste pe teren pedagogic, Şincai va avea de suportat înfruntarea reacţiunii transilvane, pe ascuns în timpul vieţii împăratului reformator, dar direct şi violent în epoca restituirilor, al lui *Revocatio ordinationum*. Iar împrejurării că episcopul Bob se va orienta, cu timpul, după *Supplex Libellus* mai ales, spre o politică de mari compromisuri, de aservire faţă de guvernul transilvan şi marea nobilime transilvană reacţionară, acestui fapt avea să-i datoreze Şincai, după cum vom vedea, coalizarea duşmanilor săi în unul din cele mai grele momente ale vieţii.

Încadrarea şcolilor din Blaj în organizaţia unică a învăţămîntului din imperiu, cu toate urmările ce le avea un asemenea act, fusese hotărîtă prin rescriptul regesc dat de Iosif al II-lea în 12 decembrie 1781. Cît priveşte şcolile româneşti din Transilvania, se preciza „numirea profesorilor, înfiinţarea şcolilor şi introducerea metodului normal cu îndrumarea de a fi numit catihet părintele Gheorghe Şincai, care se afla la dispoziţie la Blaj şi care de mai înainte a fost instruit în metod la şcoala normală din Viena"[3].

Conducerea locală a şcolilor, prevedea în continuare rescriptul, o va avea episcopul, iar supravegherea o va deţine Comisia studiilor. Episcopul va propune pe viitorii profesori recent înfiinţatei Comisii a studiilor pentru aprobare şi confirmare, „iar pe cel confirmat nu-l va înlătura pe viitor de la catedră fără consimţămîntul nostru, al guvernului nostru regesc".

Cunoscîndu-se, din raportul comisarilor imperiali, faptul că în şcolile din Blaj nu mai încap elevii, adunaţi în număr mare, împăratul cere totodată guvernului transilvan un plan pentru şcolile necesare, precum şi devizul de cheltuieli pentru aprobare.

Pe de altă parte, pentru a remedia lipsa şcolilor primare, se recomandă numirea unui *individ bine instruit în metodul normal şi în limbile necesare*, care să se preocupe de această problemă. Salariul de 150 de florini pe an i se va plăti din fondul şcolilor

---

3 Originalul latin, în biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române, Secţia manuscrise.

normale, iar episcopul va fi dator să-i asigure să-i locuință potrivită și întreținere.

La scurt timp după comunicara acestui ordin împărătesc, a avut loc demisia episcopului Grigorie Maior. Pînă la instalarea noului episcop numit, care se afla în acel timp la Viena, afacerile diecezei erau conduse de către vicarul general de atunci, Igantie Darabant. Putem bănui deci că, la recomandarea de a desemna un *individ bine instruit în metodul normal* ca director al școlilor naționale, el s-a gîndit în primul rînd la mai vechiul său protejat, care, după cum am văzut, fusese numit catihet al școlii normale. De altfel, printr-o adresă din 15 octombrie 1782, guvernul din Sibiu comunică vicarului general informația despre școala națională din Blaj, pe care guvernul o primise de la inspectorul primar al școlilor naționale, Iosif Mártonfi, viitorul, peste ani, cenzor al *Cronicii lui Șincai*. Potrivit acestei informații „școala națională din Blaj trebuie împărțită în două clase și trebuie socotită între cele primare". Catihetul ei, „părintele Gheorghe Șincai, să îndeplinească totodată și funcția de director local și să se poarte cu subordonarea cuvenită față de episcop" și față de „inspectorul suprem al școlilor naționale". Pentru cele două clase rezultate din împărțirea vechii școli de obște au fost numiți învățătorii Ioan Pop și Amuil Coltor, avînd fiecare, din fondul școlilor naționale, un salariu de 75 de florini anual, „iar competința în bucate și lemne promisă de domnul episcop de Făgăraș o vor împărți între ei în părți egale". Pînă cînd va fi terminată noua clădire a școlilor, conducerea episcopiei avea să se îngrijească de locuința directorului[4].

Funcția de director o îndeplinea deocamdată Șincai, fără o numire oficială, dar cu încuviințarea guvernului. Ea presupunea, în acea etapă a dezvoltării învățămîntului din Transilvania, mai ales sarcini organizatorice. Îl vedem astfel ocupîndu-se de asigurarea mobilierului necesar școlii normale, într-o suită de adrese și răspunsuri care evidențiază atît încetineala birocratică a

[4] Originalul în același loc.

guvernului transilvan, cît și obstinația superioară a lui Șincai în îndeplinirea funcției sale. Corespondența lasă să se întrevadă o luptă îndîrjită pentru cîteva biete mese și scaune, încheiată cu triumful birocrației, pe care directorul din Blaj, îl comentează cu o ironie seacă, tăioasă: „Procurarea scaunelor și meselor pentru școala din Blaj, neprimită de mine, se încredințează Reverendissimului Domn Inspector Mártonfi"[5].

Astfel de corespondențe, adevărate hărțuieli cu oficialitatea birocratică, a mai purtat Șincai, în calitate de director al școlilor românești unite atît cu privire la salariul său, și al învățătorilor subordonați, cît și referitor la locuințe[6].

La 15 octombrie 1782 el reclamă, printr-o scrisoare adresată inspectorului Mártonfi, starea materială precară a școlii și a dascălilor blăjeni. După abdicarea episcopului Grigorie Maior, spune el, funcționarii domeniului episcopesc nu vor să le mai asigure nici locuință, nici lemne pentru școală. Pentru a se apăra de frig, dascălii sînt nevoiți să-și aducă lemne cu spinarea din pădurile episcopiei. Totodată el cere hîrtie pentru biroul director, fixarea unui regulament, remunerația funcției sale și numirea oficială în postul de director, „nu pentru plata ce ar fi să am — spune el —, nici pentru fală, ci ca să pot coresponda mai ușor cu guvernul ca unul ce i-aș fi direct subordonat". În ce privește salariul său personal, guvernul consideră însă că nu poate fi acordat conform rescriptelui imperial din 12 decembrie 1781. În această problemă guvernul executa cu bună știință un artificiu, considerîndu-l oficial pe Șincai doar catihet al școlilor, iar această funcție, încredințată unuia dintre călugări (Șincai mai era pe atunci călugăr), într-adevăr nu era retribuită, după dispoziția imperială invocată.

În acel timp, pentru obținerea fie a sumelor cheltuite cu ocazia inspecțiilor, fie a oricăror alte ajutoare bănești, el trebuia

---

[5] Actele în același loc.

[6] Actele referitoare la activitatea lui Șincai în acest post se găsesc în locul amintit.

să depună mari insistenţe pe lîngă guvern. În 1784 ceruse de la inspectorul suprem al şcolilor 15 galbeni pentru revizuirea cărţilor. Din cauza lipsei de bani în fondul scolastic, guvernul nu îi aprobă la 26 august decît suma de 24 de florini.

În vara anului 1784, după doi ani de la începerea activităţii sale didactice, se decide să părăsească starea monahală. De cele mai multe ori, pînă acum, acest fapt a fost pus în legătură cu episcopul Bob. Într-adevăr cererea de părăsire a mănăstirii a fost înaintată tocmai în perioada instalării acestui episcop şi în acelaşi timp cu cele semnate de Samuil Micu şi Petru Maior, care şi ei vor ajunge, în scurtă vreme, fiecare în conflict cu Bob. Era uşor deci de considerat acest pas drept o manifestare a revoltei episcopului ales peste voia alegătorilor şi în pofida preferinţelor celor trei învăţaţi care cu toţii îl sprijiniseră pe Darabant. Dar nu trebuie să uităm, pe de altă parte, că Bob a fost numit episcop de către Curte tocmai pentru împrejurarea că, dintre cei trei candidaţi, el singur nu era călugăr. La Viena omul său de încredere era Ştefan Salcivai, pe atunci efemer al seminarului Sfînta Barbara şi care, după cum ne spune Petru Maior, prin manevrele sale reuşi să determine numirea lui Bob în scaunul episcopal. Putem crede că, dacă s-au produs, aceste intervenţii ale lui Salcivai nu aveau alt conţinut decît prezentarea lui Bob, candidat mirean, drept omul politicii iozefiniste. La 21 octombrie împăratul Iosif al II-lea îl numeşte episcop al Făgăraşului pe Bob, iar acesta, conform protocolului, trebuia să se prezinte în iunie 1782 la Viena, mai întîi cancelarului, apoi împăratului. Episcopul rămîne să aştepte bula papală în capitala imperiului. Acest act îi parvine în ianuarie 1784, dar, reţinut de boală, proaspătul prelat nu poate ajunge la Blaj decît în 26 mai, după ce în aprilie plecase din Viena. La 6 iunie 1784 este sfinţit de fostul episcop Gr. Maior, la 2 iulie depune jurămîntul de credinţă împăratului, la Sibiu, reşedinţa de atunci a guvernatorului transilvan, iar la 11 iulie este instalat la Blaj, în cadrul unei solemnităţi oficiale. Cu puţin înainte, la 19 iunie, Şincai, împreună cu Samuil Micu, Petru Maior şi

Gherman Peterlachi, ceruseră episcopului voie să părăsească călugăria.

De la începutul „păstoriei" sale, Bob se manifestase ca dușman al călugărilor. El a îndeplinit astfel ordinul împărătesc prin care se lua pe termen de 15 ani moșia mănăstirii, dîndu-li-se în schimb călugărilor jumătate din arendă. A făcut, apoi, totul pentru a reduce numărul lor, căutînd să ajungă la starea inițială a fundației, care era instituită pentru 11 monahi. Petru Maior pune pe seama episcopului marea sărăcie a călugărilor, aversiunea pentru tagma monahală. Rezultatul unei asemenea atitudini a fost faptul că în scurt timp în mănăstire au rămas numai cîțiva călugări.

Privind lucrurile în această perspectivă este greu să mai credem că hotărârea celor patru de a părăsi călugăria reprezenta un act de nesupunere față de Bob. Episcopul însuși nu a dat o rezoluție nefavorabilă în privința cererii lor, deși nu se poate să nu îi fi fost cunoscută norma vieții monahale catolice care prevedea că numai papa poate să dea absolvire de jurămîntul depus. Raportul asupra cererii foștilor monahi a fost făcut la 19 iunie 1784 de prepozitul mănăstirii și nu pomenește nici un indiciu asupra vreunui eventual conflict cu episcopul. În ce-l privește pe Șincai, acest raport reproducea declarația sa potrivit căreia „fără a fi împlinit cuvenitul noviciat, a fost determinat să facă mărturisirea solemnă [mărturisirea de credință necesară pentru a deveni călugăr — n.n.] numai și numai pentru a merge la Roma". Raportul ne oferă însă indicii asupra unor conflicte pe care Șincai le-a avut cu monahii mănăstirii basilitane: „a făcut astfel prin faptele lui potrivnice superiorilor și întregului ordin ca să nu fie nici un lucru pe care — din cauza vorbelor de ocară și a faptelor lui violente — să pot aprecia că ar trebui iertat și trecut cu vederea"[7].

Pe această direcție, a atitudinii antimonahale, putem spune deci că mai degrabă atît episcopul, pe de o parte, cît și Samuil

[7] Raportul reprodus în Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 89.

Micu, Şincai şi Maior, pe de alta, se puteau întîlni şi pune de acord în acel timp. Nu este exclus ca părăsirea stării monahale să reprezinte tocmai o încercare a acestora din urmă să se apropie de Bob, pe care în timpul frămîntărilor din preajma alegerilor îl combătuseră, nu dintr-o aversiune personală, ci numai în măsura în care îl susţineau pe Darabant. De altfel, în ce-l priveşte pe Şincai, acesta îl cunoştea bine pe Bob. Într-o scrisoare către Daniel Cornides din 1781, pe cînd viitorul episcop nu era decît protopop în Tîrgul Mureş, Şincai îl numea pe Bob *apropiatul* (*familiarius*) său (scrisoarea, din 23 august 1781, este reprodusă de Andrei Veress în *Note şi scrisori Şincaiene*, p. 16-18, în Mem. Secţ. lit. ale Acad. Rom., seria III, tom. III, Buc., 1927). Şi mai departe o bună bucată de timp ei aveau să rămînă în relaţii relativ amicale, poate uneori tulburate de trecătoare furtuni, pînă la izbucnirea definitivă a conflictului.

Descălugărirea lui Şincai are un evident substrat politic. Servind reformele unui împărat care ducea o politică antimonahală, îi era greu să mai rămînă în stare monahală. În această direcţie se orienta pe atunci viaţa publică a imperiului. Pe de altă parte, dar în legătură cu acest sens general, o importanţă covîrşitoare au avut-o condiţiile materiale ale vieţii lui. De unde, o vreme, starea de călugăr asigurase o apreciabilă bunăstare, am văzut cum ei au fost aduşi la o relativă sărăcie. Era desigur din ce în ce mai greu pentru Şincai să trăiască din veniturile tot mai nesigure pe care i le oferea mănăstirea. Îi era apoi greu să ducă la bun sfîrşit o activitate atît de istovitoare fără o cît de modestă retribuţie. Nefiind călugăr, numirea sa ca director nu mai întîmpina vreo piedică. Aşa a şi fost. La 30 septembrie 1784 guvernul răspunde unui memoriu înaintat de el la puţin timp de la descălugărire, pe care însă nu-l cunoaştem. Pînă la primirea raportului comisarilor asupra fondurilor blăjene, i se aproba, pentru întreţinere, pînă la 1 noiembrie 1784, suma de 30 de florini din fondul şcolilor naţionale. Acest act echivala cu definitiva sa numire în postul de director al

școlilor naționale unite. Șincai însuși notează pe verso: *„Am fost confirmat director"* (*Confirmatus fui director*)[8].

Se pune capăt astfel unei situații administrative neclare, echivoce, care dăinuia din 1782. De atunci fusese el desemnat catihet al școlii normale din Blaj și, în același timp, la recomandarea guvernului, îndeplinea și funcția de director al școlilor normale unite din Transilvania, fără să fie numit în acest post pentru care, conform dispozițiilor de la Curte, nu era potrivit un călugăr. Cu toate acestea, pînă în toamna lui 1784, Șincai se îngrijise, singur, de toate problemele administrative ale școlilor, se războise în nenumărate rînduri cu administrația gubernială și cu cea episcopală, călătorise în inspecții și interes de serviciu, redactase și tipărise unele manuale.

Munca aceasta, nu mai puțin importantă, de exemplu, decît conducerea organizatorică a învățămîntului, trebuie să-i fi ocupat mult timp, să-i fi reclamat destulă oboseală. La Viena, desigur, pe cînd studia *metodul normal*, a avut prilejul să cunoască cele mai bune manuale școlare de care dispunea învățămîntul austriac. Nu este exclus ca în programa *metodului* să fi fost prevăzute îndrumări pentru redactarea de manuale în diferite limbi ale imperiului, mai ales prin traducerea și adaptarea celor germane. Șincai, cu simțul său organizatoric dezvoltat, cu luciditatea inteligenței sale deprinsă să aprecieze, să claseze, să argumenteze, era omul cel mai potrivit din acea vreme, între românii uniți, pentru această activitate. Încercările altor autori sînt prea puține și neînsemnate în această direcție. Însuși Clain a ezitat să tipărească gramatica sa, dîndu-și seama că prezintă lacune mai ales în privința organizării. Întors la Blaj, de la Viena, unde se ocupase o bună parte de timp cu îndreptarea și aranjarea *Elementelor*, ni-l putem ușor închipui pe Șincai cufundat încă din vreme, poate înainte chiar de 1782, în munca de redactare a manualelor școlare. Această activitate, pentru care

---

8 Originalul în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române, secția manuscrise.

adeseori a fost apreciat, de mai puține ori contestat și mai niciodată răsplătit, a avut ca rezultat apariția la Blaj, în scurt răstimp, a unor manuale de gramatică latină, abecedare, catehism, o aritmetică[9].

E ușor de înțeles că aritmetica a fost cea mai grea încercare pentru Șincai, dificultățile ținînd mai ales de domeniul terminologiei românești, neadaptată încă suficient pentru acest conținut. Materialul cuprindea noțiuni elementare de aritmetică,

---

9 Iată titlurile și cîteva date sumare despre aceste manuale: *primele elemente ale gramaticii latine pentru uzul școalelor naționale valahe (Prima principia latinae grammatices)*, Blaj, Tipografia Seminarului diecezan, 1783, în octavă, 184 pagini. Adnotările, exemplele și textul sînt latine și române.

O a doua ediție a acestei gramatici, apărută tot la Blaj în 1785, cuprinde enunțarea regulilor în limba latină și română, exemplele fiind în 4 limbi: latină, română, germană, maghiară.

A.B.C., sau Alphavit pentru folosul și procopsála școalelor celor normalesci a néamului românesc. A.B.C. oder Namenbüchlein zum *Gebrauche der Walachischen National-Schulen*, Blasendorf, Gegruckt mit Buchstaben des Seminars, 1783. Mai era numit și *Abecedarul cel mare*, fiind destinat pentru școala normală din Blaj și avînd de asemenea textul în 4 limbi: română, latină, germană, maghiară. În același an apărut și în Sibiu, la tipografia lui Martin Hochmeister, sub titlul: *A.B.C. Bucoavna*.

Același text, însă numai în limbile română și germană, este reeditat în 1788, de Petre Bart, în Sibiu: *Bucoavna pentru Pruncii cei rumânești carii se află în mare Prințipatunu Ardéalului*, la Petru Bartu Tipograful, 1788; *A.B.C. oder Namenbüchlein* etc.

În 1796, cînd nu mai era director al școlilor, se reeditează la Blaj *Abecedarul cel mare* sub titlul de *Bucoavnă*, de asemeni în patru limbi.

Pentru școlile de la sate abecedarul a fost tipărit numai în limba română, dar cu litere latine. În notele *Elegiei* Șincai ne spune despre aceste abecedare că aveau „tabele deosebit de exacte despre litere, silabisire și lectură".

Tot în 1783 (ceea ce confirmă presupunerea noastră că Șincai a lucrat pentru editarea manualelor îndată după întoarcerea sa de la Viena), apare *Catehismul cel Mare cu întrebări și răspunsuri*, alcătuit și întocmit pentru folosul și procopsala tuturor Școalelor Normălești a Neamului Românesc de Georgie Gabriile Șincai, Directorul și Catehetul școalei Normălești din Blaj și ceall., Blaj, Tipografia Seminarului, 1783. Lucrarea aceasta, care a căutat după spusele autorului, „să fie întru totul conform metodei noi de predare în școlile normale" (*Elegia*, nota 22), a avut o largă răspîndire, fiind utilizată pînă la mijlocul secolului trecut. La baza textului se pare că stă un catehism apărut cu puțin timp înainte la Viena, sub redactarea lui Cristofor Migazzi, episcopul Vienei. Cuvîntul înainte al autorului, într-o frumoasă limbă românească, cuprinde ideea despre necesitatea perfecționării limbii, cît și o aluzie la unii

de nivelul cursului elementar actual. Limba în care este scrisă acest manual ne apare astăzi greoaie și nediferențiată. Prea puțini termeni au fost preluați în limba de azi. Autorul spunea: *Adeogarea, Punerile și Suma, Scoaterea, Minuendul, Substraendul, Remășița, Multiplicînd, Multiplicatorul, Dividendul, Divizorul și Cvoțientul, Numerii cei Cunoscuți și Numiți.*

La sfîrșitul *Aritmeticii*, în *Adaogare* se vorbea *Despre Tabla Cibeti sau Înmulțirii și Despre Numerii cei illiricești* (cirilici). E reprodusă tabla înmulțirii, care „ne învață cum trebuie înmulțiți numerii între sine începînd de la 1-10, care fiindcă e de mare folos și tocmai de lipsă nu numai pentru pruncii cei mici, pentru a căror procopseală s-au și făcut aceasta, ci pentru toți oamenii carea încă nu sînt bine deprinși cu înmulțirea numerilor"[10].

---

dușmani fără merite, sub care desigur se ascundea o realitate precisă. Iată pasajul respectiv: „m-am sîrguit cît am putut ca de la cuvintele și vorbele cele tocmai românești nici cum să nu mă abat și depărtez, ci să le aleg după cum pre unele locuri mai bine vorbesc românește decît pre altele, precum am și făcut, nu pentru altă ceva fără numai ca prin Normă prin care după Prea înaltă voie a C.Cr. maiestat trebuie să se îndrepte toți oamenii, să se îndrepte și sporească și limba noastră, precum și a altor neamuri. Drept aceea, tu, care vei ceti cartea aceasta, nu mă judeca pentru cuvintele și vorbele care ți s-or părea nouă, sau străine, precum au făcut, fac și vor face unii care în viața lor nici atîta n-au făcut pentru binele de obște, ci numai au zăcut și au cîrtit pre alții, pizmuindu-le numele și lauda care pe departe le-au căpătat prin lucrările lor cele bune făcute pentru obște, ci o ia, o citește și dacă vei afla vro sminteală care să fie adevărată, o iartă aducîndu-ți aminte că tu încă poți în multe sminti. Fii sănătos." *Îndreptarea cătră Aritmetică*, întîia parte. Alcătuită și întocmită pentru folosul și procopsala tuturor Școalelor Normălești a Neamului Românesc de Georgie Șincai din Sinca, directorul și Catehetul numitelor Școale etc., în Blaj, cu tiparul Seminarului 1785, 72 pagini, în 8°. Sînt indicii că *Aritmetica* lui Șincai reprezintă o prelucrare după o lucrare de Felbiger, *Anleitung*. În afară de aceasta, existau și metodele transilvane ale genului, de care s-ar fi putut folosi: *Compendium Arithmeticae vulgaris* de Georgius Müller, sau *Compendiul* lui Wolff, Cluj, 1733. (Date despre manualele lui Șincai la N. Albu, *op. cit.*, și Dr. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*. Analele Academiei Române, seria a II-a, Tom XXXVIII, Mem. Sect. lit.)

[10] Citatele și descrierea *Aritmeticii*, după N. albu, *op. cit.*, p. 268-273.

Acestea sînt cărțile didactice ale lui Șincai, apărute la Blaj. Ele nu reprezintă desigur lucrări originale și nici nu trebuie apreciate din acest punct de vedere. Erau traduceri, mai degrabă adaptări ținînd să comunice, sistematic și operativ, acele cunoștințe elementare prevăzute de *Norma* școlilor sătești din imperiu. Ele aveau o mare și imediată importanță practică, și a fost o fericită întîmplare că tocmai Șincai a trebuit să le redacteze. Așa s-a ajuns că în perioada începuturilor sale moderne, învățămîntul elementar din Transilvania să dispună de aceste manuale, deosebit de utile prin limpezimea expunerii, organizarea materialului și chiar prin limba îngrijită. Silit de împrejurări să părăsească Blajul și funcția de director, autorul lor a revenit în cîteva momente de răgaz asupra vechii preocupări. E aproape sigur că încă de la Blaj avea materialul pregătit pentru lucrările sale de bază din acest domeniu, pe care le va termina abia la bătrînețe: *Economia de cîmp, Istoria naturei sau a firii, Învățătură firească.*

Pe lîngă aceasta, funcția de director presupunea și numeroase alte sarcini. El trebuia să se ocupe, în același timp, de toate școlile unite din Transilvania, să le asigure funcționarea, să numească învățători, să le inspecteze. „Timp de 12 ani cît am fost la conducerea școlilor române din marele principat al Transilvaniei — spune el în nota 24 a *Elegiei* — n-am încetat a le inspecta, îmbunătăți, spori și întări. Grija mea a fost neîntreruptă și încercările mele s-au bucurat de succes. La îndemnul și grija mea s-au ridicat pînă la 300." Este imposibil astăzi să determinăm cu exactitate numărul școlilor înființate de Șincai, cu atît mai puțin satele în care au fost ridicate. În orice caz, ceea ce putem ști este faptul că această acțiune de înființare a școlilor pentru sate se ducea în acei ani pe o scară destul de întinsă. Astfel, la 22 iunie 1784, guvernul din Sibiu îl înștiințează pe episcopul Bob, prin adresa cu nr. 4818, că împăratul, prin rescriptul din 28 aprilie al aceluiași an, în vederea lărgirii învățămîntului, a aprobat ridicarea a 12 școli primare (*primarae scholae triviales*) românești, pentru care a și

aprobat suma de 600 de florini renani, dispunînd ca episcopul să indice guvernului satele respective. Salariul pentru fiecare învățător urma să fie 50 de florini, plătibil din fondul școlilor naționale de la 1 noiembrie 1784. Aceste școli s-au înființat, iar după un an guvernul scrie episcopului, la 12 noiembrie 1785, că a primit raportul înaintat de directorul școlii principale Gheorghe Șincai cu privire la școala din Blaj și la școlile românești unite înființate. Tot cam în acel timp, la 26 noiembrie 1785, Șincai intervenea din Blaj, pe lîngă tezaurarul regesc, contele Carol Teleki de Sic, și pe lîngă Consiliul Tezaurului din Sibiu, în favoarea învățătorilor de la cele 12 școli ridicate în 1784. Directorul cerea ca învățătorilor de la 7 școli, din Reghin, Mileșul Mare, Sic, Șomcuta Mare, Santău, Almașul Mare și Abrud, să li se plătească salariul trimestrial de către casieriile din apropiere. Pînă la acea dată, învățătorii respectivi trebuiau să călătorească, în acest scop, periodic pînă la Sibiu, „nu fără o mare incomodare, atît a lor, cît și a elevilor, pe care cît timp mergeau la Sibiu pentru salariul trimestrial îi neglijau"[11].

În afară de aceasta se cunoaște o listă a școlilor greco-catolice înființate în timpul directoratului lui Șincai în comitatul Tîrnavelor și în Scaunul Mureșului[12].

La Blaj, sub conducerea lui Șincai funcționa pe lîngă școala normală un fel de curs redus pentru pregătirea și perfecționarea dascălilor. Datele pe care le avem despre acest curs sînt foarte puține. Se cunoaște o scrisoare a episcopului Bob către protopopi, dintre cei care ar putea învăța *Norma*, urmînd să fie trimiși la Blaj, *la învățătură*, „pe începutul postului celui viitoriu al Crăciunului, dar așa gătiți cît să aibă cu ce trăi peste tot postul"[13]. Cursurile se țineau mai ales iarna, dovadă datele

---

[11] Concept latin, în Biblioteca Filialei Academiei Române, Cluj, Secția manuscrise.

[12] N. Albu, *op. cit.*, p. 256.

[13] Concept latin, în Biblioteca Filialei Academiei Române, Cluj, Secția manuscrise.

de eliberare a certificatelor, reproduse de noi. Materia unui asemenea curs o constituia în primul rînd *metodul normal*. La sfîrşit se dădea un examen în baza căruia se obţinea certificatul semnat de Şincai. Examenul trebuie să fi fost exigent, de vreme ce în actul de numire a unui învăţător — Ioan Suciu din Căpuşul de Cîmpie — directorul specifica: „a învăţat bine partea aceea a metodului normal de care are mai multă lipsă, însă aşa ca în sensul ordinaţiunii regeşti guverniale să fie dator în iarna viitoare a veni la Blaj spre a învăţa şi partea restantă"[14]. Certificatul, eliberat pe un formular unic tipărit în limba latină, era semnat şi parafat astfel: *Georgius Sinkai, m.p., de Eadem Primus Scholae Principalis Balasfalv [ensis] et reliquarum Graeco-Catol [icarum] per M[agnum] Tran[silva] niae Principatum Director.* [Gheorghe Şincai de Şinca cu mînă proprie, Primul director al şcolii principale din Blaj şi al celorlalte (şcoli) greco-catolice din Marele Principat al Transilvaniei]. Actul începea prin a face cunoscut că, după ce, în baza decretelor imperiale, s-a ridicat în localitatea respectivă o şcoală naţională românească pentru greco-catolici, şi s-a numit aici un învăţător, acesta a fost chemat la Blaj pentru ca să înveţe metodul normal. Se consemna apoi rezultatul, se aminteau decretele imperiale de care avea să beneficieze fiecare învăţător şi se încheia cu specificarea scutirilor de care se bucura: „de asemenea [în baza] graţiosului [decret] al guvernului regesc din ziua de 25 octombrie 1786 dat cu ordinul nr. 9276, pe cel pus în serviciu pentru binele public să-l menţineţi şi să vă îngrijiţi să fie menţinut liber şi scutit de orice taxă contribuţională şi de toate sarcinile publice"[15]. Această din urmă prevedere avea desigur o mare importanţă pentru dascăli. Au fost însă şi cazuri cînd funcţia de învăţător era considerată un refugiu de grele obligaţii de iobagi şi cînd unii dascăli neglijau cu totul datoriile

[14] N. Albu, *op. cit.*, p. 256.

[15] Un act original eliberat la 29 dec. 1787, la Biblioteca Filialei Academiei Române, Cluj, secţia manuscrise.

funcției. În 1790 Șincai e nevoit să intervină în acest sens, înaintînd guvernului un raport asupra dascălilor pe care i-a surprins că nu-și fac datoria[16].

Dacă în 1784, cînd s-a decis să părăsească haina monahală, Șincai își va fi făurit visuri, oricît de modeste, cu privire la îmbunătățirea stării sale materiale, foarte curînd va avea ocazia să se convingă de netemeinicia lor. Este drept, noua sa situație de director confirmat, cu o leafă de 300 de florini anual, reprezenta un vizibil progres față de starea anterioară. În notele *Elegiei* el ne va spune că i se restituiau cheltuielile făcute cu ocazia deplasărilor pentru inspecții. Ba în 19 mai 1785, guvernul din Sibiu îi făcea cunoscut că primind contul de gestiune privitor la lipsurile școlilor naționale în cursul anilor 1783 și 1784, s-a constatat la revizie că directorul a cheltuit de la sine pentru folosul școlilor suma de 18 florini și 10 creițari, pe care acum se găsea a o restitui, dînd în acest sens dispoziții Tezaurariatului regesc[17].

Nici salariul de director și nici alte venituri nu l-au îmbogățit însă pe Șincai. Plecat din mănăstire imediat după ce a făcut demersul pentru descălugărire, trebuie să fi locuit o vreme la gazdă, în condiții cu totul neprielnice. Problema întreținerii, de asemenea, nu îi era rezolvată, astfel că într-un raport înaintat guvernului a fost nevoit să o ridice. Guvernul intervine la 22 noiembrie 1785 pe lîngă episcop, cerîndu-i să supravegheze acordarea de ajutor și bucate directorului școlii și unuia din învățătorii din Blaj.

El primea, după cum am spus, un salariu total de 300 de florini anual, din care 2000 din fondul basilitan, în urma reducerii numărului călugărilor, iar 100 din fondul școlilor naționale. În toamna anului 1793 era în corespondență cu guvernul în problema ajutorului pentru război de 5% impus

---

16 Traian Popa, *Activitatea școlară a lui Gheorghe Șincai*, în *Societatea de mîine*, an. I (1924, nr. 22, 14 sept.), p. 435-436.

17 Actele în aceeași bibliotecă.

fiecărui membru al corpului didactic. Acest ajutor îl reclamase mai întîi comitatul Albei Inferioare, iar Şincai s-a grăbit să-l achite, dar ulterior a mai fost pretins şi de către inspectorul superior al şcolilor naţionale, pe atunci Lerchenfeld.

În scurt timp problema locuinţei avea să i se pună foarte acut. La 11 mai 1788 Şincai raportează guvernului despre lipsa de locuinţe a celor 3 învăţători ai şcolii normale din Blaj, precum şi a sa personală. De 6 ani, de cînd s-a înfiinţat şcoala, nu au primit locuinţe stabile şi potrivite, fiind nevoiţi să se mute din casă în casă din cauza crizei de locuinţe din Blaj. Într-un timp sperase să primească drept locuinţă localul seminarului, din curtea reşedinţei episcopale, dar acela a fost destinat ca locuinţă preoţească. Episcopul Bob, în calitatea sa de stăpîn feudal (*dominus terrestris*) şi patron al şcolilor a promis că va da terenul, precum şi materialele în natură, care se găsesc pe domeniul său, fără bani, pentru construirea unor locuinţe. Şincai cere guvernului să dispună ca restul materialelor de care mai este nevoie să fie plătit din fondul şcolilor naţionale sau din oricare alt fond, în aşa fel încît să se construiască locuinţe pentru el şi pentru cei trei învăţători subordonaţi, dacă nu din piatră, cel puţin din lemn. Altfel, vor fi nevoiţi să se mute în satele vecine[18].

Deşi existau dispoziţiuni înalte care prevedeau asigurarea locuinţelor pentru învăţători şi în ciuda intenţiilor lui Şincai, lucrurile progresau foarte încet. În 2 ianuarie anul următor, 1789, directorul apelează din nou la guvern. De data aceasta guvernul se dovedeşte mai operativ şi, încă la 16 ianuarie, încunoştinţează pe episcop despre intervenţiile lui Şincai, cerîndu-i totodată să confirme promisiunea amintită de director şi pe care guvernul o vede „folositoare pentru binele Naţiunii Române". Întrucît şi guvernul dorea să se construiască aceste locuinţe, episcopul este rugat să defalce terenul necesar şi să

18 Întreaga corespondenţă în această chestiune se găseşte în locul menţionat.

acorde lemnele, asigurînd transportul lor. În aceeași zi și printr-o adresă cu același număr, Șincai era invitat să înainteze planul celor patru case ce urmează să se ridice pe terenul pus la dispoziție de episcop.

De data aceasta se părea că se va ajunge la un rezultat, cu atît mai mult cu cît episcopul însuși arăta bunăvoință. La 8 martie Bob face cunoscute guvernului unele modificări, cerînd ajutor în bani. În aceeași zi se adresa guvernului, în aceeași problemă, Șincai. Înainta cu această ocazie și devizul în valoare de 949 de florini și 12 creițari, pentru cele patru locuințe, întocmit de el și de 5 meșteri, cerînd aprobarea acestor acte. În ce privește devizul, guvernul îl îndrumă pe director, încă în 20 martie, să se adreseze inginerului (*geometra*) de la Oficiul comitatului Albei Inferioare, de care aparținea Blajul. De aici intervin apoi o serie de dificultăți din ce în ce mai mari. Inginerul respectiv modifică planul, întocmind un deviz în valoare totală de 2315 florini și 14 creițari. Pentru cei 1366 de florini și 31 creițari care surveniseră în plus, de la ultima sa propunere, la 23 iunie 1789 Șincai intervine din nou la guvern.

Nu se știe dacă guvernul a aprobat executarea acestui ultim deviz. Probabil că nu. Ulterior Șincai avea să spună că cele patru locuințe nu s-au putut construi negăsind piatră. Lipsa de locuință l-a determinat pe director la o acțiune imediată, cu atît mai mult cu cît în această perioadă avea de întreținut și doi nepoți, rămași orfani după moartea fratelui său Pantelimon. El se apucă să-și clădească o casă cu mijloacele proprii pe terenul repartizat de episcop. Mai tîrziu, avea să spună că îndemnul i-a venit din partea lui Bob. Bob însă avea să nege: n-a consimțit niciodată la învoiala amintită, iar Șincai și-a ridicat casa printr-un avînt sufletesc generos, împotriva opoziției unui vecin. Șincai, avea să spună Bob, a clădit casa în 1791, pe cînd el, episcopul, se afla la dietă.

Așa cum putem reface astăzi descrierea locuinței și a grădinii pe care și le-a ridicat și amenajat Șincai, ne dăm seama că era o adevărată gospodărie, bine organizată. (Descrierea lui Șincai se

face după prețuirea clădirilor lui, întocmită la 11 decembrie 1795 de către juzii delegați ai comitatului. Originalul maghiar al actului se află la biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, secția manuscrise.) Terenul era situat într-o extremitate a vastei grădini episcopale, cu fațadă spre stradă. Casa, acoperită cu trestie, era, spune Bob, „de forma unui magazin mare". Avea un coridor deschis — un tîrnaț —, probabil două camere spre stradă, cu un cuptor orb comun clădit din cahale verzi, alte două camere „dinapoi", de asemeni cu un cuptor comun din cahale mărunte verzi și hornul din olane. Se afla de asemeni o „tindă", prevăzută cu un cuptor din cărămidă pentru pîine, cu ușă de fier, și lîngă el, tot din cărămidă, un armar. Tot aici se afla o afumătoare, de asemeni din cărămidă. Casa avea pod de scîndură, uși și ferestre cu tocuri. Fiecare fereastră avea patru geamuri de sticlă și grătare de fier. În curte se aflau dependințele, bucătăria, cu cuptor și horn de cărămidă, un șopron sub care era pivnița, două cămări, pe cîte o parte a șopronului, o fîntînă clădită din piatră, dar surpată ulterior, cu cumpăna din lemn de stejar. Casa era înconjurată de o profunzime de vegetație: în curte, la drumul de țară, creșteau foarte multe sălcii, ulmi și acăți, mărginiți de un gard de spini; spre stradă, în jurul casei, Șincai plantase o mulțime de pomi roditori tineri: unii lîngă casă, iar între ei, agriși deși, zmeură și flori. Lîngă gardul curții, înăuntru, plantase, în 1794, numeroși meri de trei ani, cu rădăcină cu tot, iar în cele două colțuri ale curții, peri. În fața coridorului creșteau și rodeau patru frăgari frumoși. În grădină avea diferiți alți pomi fructiferi: meri, vișini roditori, piersici, butuci de vie, foarte multe tufe de strugurei și de agriși, tei, soci și salcîmi.

Directorul își ridicase o locuință și o gospodărie pentru o viață întreagă. Era foarte priceput și harnic și trebuie să ni-l închipuim pe el lucrînd în orele libere în grădină și pe lîngă casă. Curtea trebuie să-i fi fost plină de păsări, și gospodarul se preocupa de înmulțirea neamurilor aripate, după cum dovedesc însemnări din *Economia de cîmp*. Din aceeași lucrare putem afla

că se preocupa cu atenție și competență de creșterea stupilor: „Însumi am avut în Ardeal, în varmeghia Bălgradului cea de jos, la Mănăstirea Cingei (cînd eram director peste școale), o stupină de vreo cîteva sute de cojnițe, în carea s-au întîmplat nu o dată, deși de la paroi am avut roi; iară de la unii stupi bătrîni pînă în șase roi, ci al șaselea totdeauna l-am amestecat cu al cincilea, ba încă și pe al patrulea cu al treilea, ca să se facă mai buni".

Ridicarea și amenajarea acestei gospodării reprezenta pentru el, pe lîngă asigurarea vieții materiale, dobîndirea unui loc stabil și de frunte în viața Blajului. Era director al tuturor școlilor primare greco-catolice din Transilvania și în această calitate depindea de episcop, domnul feudal al orașului, numai într-o restrînsă măsură, micșorată și așa prin firea lui energică și voluntară. Se considera mai ales funcționar imperial, și atîta vreme cît în viața publică învățămîntul deținea importanța pe care i-o acorda politica iozefinistă, această calitate impunea respect și se bucura de multă autoritate. „Distinsul Gheorghe Șincai", era numit el po atunci. Se apropia de vîrsta matură și înfloritoare de 40 de ani și se simțea, desigur, plin de forțe. Avea motive să aștepte viitorul cu încredere. Părăsind haina călugărească se purta în haine civile, „nemțești", uneori încins cu sabia, pentru a-și dovedi calitatea de nobil. Își organizase astfel casa încît aceasta era pentru el un mic domeniu seniorial, opus palatului episcopal de care îl despărțea terenul gol al vastei grădini. Pentru gospodărie avea în casă o menajeră; întreținea de asemenea pe cei doi nepoți. Primea în casă prieteni și vecini, cu un suflet larg și generos. Se purta amical și prevenitor chiar cu oamenii de rînd, și avem toate motivele să credem că în oraș era prețuit și stimat.

Tradiția orală, necontrolabilă, dar veridică în liniile ei mari, în sensul caracterului pe care i-l cunoaștem, pomenește împrejurarea că în fața casei lui se afla o piatră mare, a cărei parte superioară era în formă de șa. Un viitor canonic din Blaj văzuse aici pe proprietarul casei, următor lui Șincai, stînd călare

pe piatră și scrutînd uliţa spre tîrg[19]. Nu este exclus ca atitudinea să fie imitată după cea a lui Șincai, pe care îl vedem bine în această postură, apostrofînd în stînga și-n dreapta, răspunzînd saluturilor cu jovialitate și importanţă.

CAPITOLUL al III-lea

Noua locuinţă și gospodăria înjghebată aveau să-l adăpostească însă prea puţin pe proprietarul lor. Nici nu se împliniră trei ani de cînd le construise și furtuna se abătu asupra lui. El fu interogat cu violenţă de oamenii stăpînirii, arestat în urma reclamaţiei lui Bob și, după un umilitor sechestru în propria lui casă, dus la închisoarea din Aiud, ca un periculos răufăcător, înconjurat de o gardă de ţărani înarmaţi cu furci. Avea să cunoască apoi detenţiunea, un proces răsunător, demiterea din slujbă, năruirea întregii sale cariere.

În interpretarea acelui important moment din viaţa lui Șincai, istoricii literari și ai culturii au avut, înainte de ultimul război, o atitudine nu totdeauna suficient de clară. Planul personal, subiectiv, al conflictului nu era detașat de cel obiectiv, social. Chiar dacă se pornea de la determinările politice și sociale ale evenimentelor, de cele mai multe ori importanţa exagerată, mereu crescîndă, care se da factorului personal, prin acumulări progresive de trăsături opuse în portretizarea celor doi adversari, îi făcea pe cercetători să eșueze adesea în explicaţii de natură psihologică, lipsite de orice orizont și care, pînă la urmă, ajungeau să denatureze datele realităţii.

Adevărul este că Șincai nu ajunsese în conflict cu Bob numai din cauza unor interese personale, ori a unor deosebiri de

---

[19] A.D. (Aron Densusianu), *Răspunsuri*, ad. 3, *Casa lui Șincai*, în *Revista critică-literară*, an. 3 (1895), nr. 3 (martie), p. 99-100.

caracter — primul era o fire independentă, violent în limbaj, al doilea practica avariția și nepotismul, nutrea veleități seniorale față de director etc. Îi despărțeau, în primul rînd, pozițiile diferite pe care le avea fiecare în luptele sociale de atunci, în cadrul mișcării românești de emancipare națională.

Nu mai vorbim apoi de acei cercetători mărunți, de harnicii căutători de manuscrise, cărora patriotismul local le întuneca perspectiva mai largă. De n-ar fi documentul descoperit, prezent direct în contribuția lor, cu seriozitatea pe care o impunea faptul autentic, toată agitația lor de iscodire a acelei mari epoci ar avea o coloratură uneori comică; frazele lor pompoase și goale, de rezonanță caragialescă, nu numai că nu adaugă nimic documentelor, dar pot, uneori, să deruteze și să le bagatelizeze semnificația. În momentul de față însă este schimbată situația: interpretările actuale ce le avem pe marginea evenimentului, chiar dacă nu au încă în vedere amănuntele, menținîndu-se la generalități, în principiu exprimă esența obiectivă a faptelor.

Evocînd acele zile de grea încercare pentru Șincai, trebuie să precizăm de la început că toate nenorocirile în care a fost tîrît prezintă, la o atentă, serioasă considerare, o tonalitate gravă. Căutînd rădăcinile conflictului în viața blăjeană, roasă de mărunte invidii, de certuri popești, fie în zgîrcenia și firea răzbunătoare, meschină, a episcopului, fie în violența de limbaj și comportament a directorului, ne-ar fi greu să salvăm unele scene de grotesc. Așa cum a fost uneori relatat în trecut actul acesta zguduitor al vieții lui Șincai putea să aducă unele umbre pe fața eroului. E drept, există în acest sens cîteva indicii: el era văzut tot mai des amețit de vin în acea vreme, răspîndea și profera injurii și amenințări la adresa episcopului și a acoliților săi, atunci s-a produs și conflictul penibil cu soția administratorului, speria grav pe cuviosii profesori călugări, împungîndu-le burțile grase și agitînd sabia prea aproape de gîturile lor. Aceste scene nu trebuie să deruteze. Ele nu erau decît răbufniri tîrzii, manifestări regretabile, poate, ale unei vechi și mai adînci opoziții.

Pentru a înțelege lucrurile în adevărata lor lumină, în determinările lor obiective, trebuie să ne depărtăm și de viața Blajului și de vara anului 1794. Trebuie să ne ridicăm într-o perspectivă aeriană, care să cuprindă cel puțin întreaga Transilvanie, iar în timp trebuie să coborîm treptele cîtorva decenii.

Mișcarea de redeșteptare națională din Transilvania, căreia îi aparține în mod organic efervescența culturală a timpului, a înregistrat, la 1791, cel mai important act al său, cunoscut îndeobște sub numele de *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae*. E vorba, după cum știe, de o amplă petiție adresată în numele națiunii române împăratului Leopold al II-lea, fratele și urmașul lui Iosif al II-lea.

Supplexul reprezintă manifestarea cea mai largă și cea mai îndrăzneață, în același timp, a mișcării românești din secolul al XVIII-lea. Aprecierea caracterului său înaintat se poate face numai prin determinarea bazelor sale sociale de clasă, cît și prin raportarea la momentul politic intern și extern în care el se produce.

Burghezia română din Transilvania se afla într-un îndelungat și destul de greu proces de dezvoltare, ei îi lipsea puterea economică necesară pentru fundamentarea unor acțiuni social-radicale. Astfel că, în locul unei clase burgheze puternice și omogene, mișcarea națională avea drept promotor o pătură conducătoare foarte divers alcătuită din punct de vedere social. Se încadrau în aceasta, pe lîngă elementele burgheze propriu-zise, în primul rînd mica nobilime, apoi o intelectualitate în continuă creștere, clerul de diverse categorii. În fond, definirea acestei pături s-ar putea face mai ușor și mai evident prin separarea ei de țărănime. Tot ce nu era țărănesc, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, aparținea acțiunii naționale a burgheziei.

Așa se face că, în cadrul mișcării, mica nobilime română dobîndește un loc însemnat. Această pătură socială, căreia îi aparținea Șincai însuși, avea o situație economică precară. Despuiată de averi, ducea o viață aproape cu nimic deosebită de

cea a țărănimii libere, uneori poate chiar mai grea. În organizarea politică a Transilvaniei, bazată pe hegemonia înaltei aristocrații, deținea un rol cu totul periferic, avînd de suportat și asuprirea națională. Aceste condiții fac din mica nobilime română, ca și de altfel din cea a altor naționalități ale imperiului, promotoarea ideilor înaintate ale timpului. Acțiunile ei însă se vor resimți în orientarea mișcării atît prin accentuarea revendicărilor naționale, cît și prin tactica legală adoptată, de lealitate față de suveran, de respectarea structurii sociale a imperiului, în care urmărea să se încadreze, iar nu să o răstoarne.

Lipsa de omogenitate a păturii conducătoare se răsfrînge în primul rînd în conținutul petiției, iar în al doilea rînd, și într-o măsură mult mai mare, după cum vom vedea, în acțiunile tactice ale mișcării. Se manifestă apoi diferite inițiative sectare, de grup, oglindind interesele diverse ale participanților la mișcare, în ciuda unei permanente tendințe spre unitate.

Revendicările proprii ale iobăgiei, afirmate de aceasta cu atîta forță revoluționară cu numai cîțiva ani în urmă, lipsesc din petiția adresată împăratului. Desolidarizată de țărănime, pătura conducătoare o utilizează deocamdată ca pe o masă de manevră, întemeindu-și pe numărul ei mare pretențiile proprii.

O caracterizare nuanțată și adecvată acestui act, utilizînd liniile generale ale materialismului istoric, în ciuda unor impreciziuni în terminologie, aparține lucrării lui D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, editura Universității „Victor Babeș", 1948. Reproducem în continuare concluziile întinsei discuții pe care autorul acestui studiu a întreprins-o asupra *Supplexului* și care fixează, în mare, punctul de vedere al istoriografiei noastre actuale, manifestată de altfel în același sens în lucrarea colectivă *Din istoria Transilvaniei* (volumul I, p. 279-282), precum și în volumul al III-lea al tratatului de *Istorie a României*. „Indiferent cum își numește el revendicările, drepturi sau numai drepturi vechi — se spune în lucrarea lui D. Prodan —, indiferent din ce arsenal își ia armele de luptă, din cel al rațiunii sau din cel al istoriei, *Supplex Libellus* se găsea pe

largul drum al progresului, purta cu sine marile principii, principiile care aveau să domine istoria popoarelor în epoca următoare. Pe acest drum el lăsa mult în urmă punctul său de plecare, după cum lăsa mult în urmă și concepțiile politice tradiționale ale țării. Viziunile sale constituționale, indiferent ce nume poartă ele, indiferent dacă se numesc numai «restituire» sau «reintegrare», echivalau cu o adevărată răsturnare în raporturile de forțe politice ale Transilvaniei. Triumful principiilor purtate de el ar fi dus la o deplină egalitate a popoarelor țării și la o nouă distribuire a puterii politice, în raport cu greutatea lor numerică. Și, firește, la preponderența politică a națiunii române, care trebuia să-i revină în virtutea preponderenței sale numerice.

Dar dacă pornind pe noul drum, în viziunile sale a străbătut o remarcabilă distanță, el e departe încă de a ajunge la capăt. Programul său e limitat, noile principii le aplică mai mult în favorul păturii conducătoare. El trage fără rezerve toate consecințele naționale ale noii ideologii, dar nu și pe cele sociale; sau le trage într-o măsură încă foarte limitată. Sau, întorcîndu-ne la ordinea de succesiune a sensurilor libertății, stabilită prin coborîrea noii ideologii spre medii etnic eterogene și social mai neevoluate, vom spune că *Supplex Libellus*, pornind pe noul drum, a străbătut pînă la capăt sensul național al libertății și se găsește abia la începutul sensului ei social. Libertate deplină a popoarelor, dar libertate încă numai la păturile lor libere sau păturile lor conducătoare. Egalitate deplină a popoarelor, dar egalitate socială numai între straturile lor corespunzătoare. Dacă marile principii el le-a aplicat fără rezerve în primul sens, în al doilea nu le mai aplică decît în formă degradată, adaptată la condițiile sociale locale. El nu se abate de la o lege generală: adoptă noile idei în aceeași ordine și în același raport disproporțional, ca și la alte popoare în aceeași situație.

Progresul pe care îl face *Supplex Libellus* în raport cu stările locale e mare, în viziunile sale el face un adevărat salt. Dar

iarăși, așa cum pe drumul progresului nu merge pînă la capăt, ci se oprește la sensul național al libertății, nici în metodele de realizare nu merge pînă la revoluționare, ci se oprește la reformism. El așteaptă saltul de la o reformă de sus și nu de la vreo mișcare revoluționară de jos; el adoptă metodele pașnice, legale, ale reformismului luminat, și nu pe cele violente ale revoluției. În voința sa de înnoire, *Supplex Libellus* se ridică pînă la nivelul absolutismului luminat, pînă la iozefinism, dar nu pînă la Revoluția Franceză."[1]

La orientarea strategică a mișcării românești din perioada *Supplexului* au contribuit de asemeni și condițiile politice existente. La integrarea sa în Imperiul habsburgic principatul transilvan își păstrase întrutotul organizarea internă și constituția veche. Acest postulat era de altfel formulat între condițiile unirii. Principiul fundamental al constituției Transilvaniei era recunoașterea egalității celor trei națiuni unite (nobilii, orașele săsești și scaunele secuiești), fiecare cu teritoriul său, și a celor patru religii recepte (catolică, calvină, unitară, luterană). Măsurile întreprinse de Iosif al II-lea tindeau să adapteze societatea „la noile condiții de dezvoltare social-economică pe calea reformelor de sus însă («absolutismul luminat») fiind dușmanul hotărît al răsturnărilor pe cale revoluționară. Prin asemenea mijloace se urmărea demobilizarea și abaterea burgheziei și a maselor populare de la lupta revoluționară, pe de o parte, și întărirea puterii centrale, pe de altă parte. În fond, această politică urmărea salvarea, prelungirea regimului feudal, în țările unde capitalismul era încă puțin dezvoltat, iar burghezia nu era în stare să răstoarne prin revoluție feudalismul, așa cum se întîmplase în țările din apusul Europei."[2]

În mare, măsurile luate prin politica iozefinistă vizau două direcții: să submineze puterea nobilimii ostilă politicii de

---

[1] *Op. cit.*, p. 238-240.

[2] *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Editura Academiei Române, București, p. 278.

descentralizare și să preîntîmpine mișcările revoluționare. Edictul de toleranță din 1781, împreună cu alte decrete din 1783 și 1784 proclamau egalitatea tuturor profesiunilor religioase. Se scoate apoi cenzura de sub controlul clerului superior și se încredințează unei comisii de revizuire a cărților, se desființează o serie de ordine călugărești[3]. Apar în același timp numeroase decrete prevăzînd reforme sociale. Astfel, decretul de concivilitate din 1781, precum și decretul din 3 iulie 1784 aveau ca urmare, în cazul Transilvaniei, desființarea constituției istorice a țării. Transilvania, împărțită înainte în teritorii diferite pentru cele trei națiuni unite (națiunea maghiară avea 11 comitate și două districte; secuii — 5 scaune-sedes; sașii — 9 scaune și două districte), era acum divizată în 11 comitate, cu o unică organizare politică și judecătorească. Se extinde asupra tuturor cetățenilor dreptul de așezare în orașe, se înlocuiește limba oficială a statului, pînă atunci latina, cu germana, se reorganizează învățămîntul. „Eficacitatea" reformelor sociale, a diferitelor măsuri prin care se încerca „ușurarea soartei iobagilor" a fost pe deplin verticală în Transilvania în timpul răscoalei țăranilor de la 1784, sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan.

Oricît au fost de limitate, pentru populația românească din Transilvania, fiecare din aceste măsuri aducea un oarecare progres, perspective pentru o viață mai bună. În primul rînd, atît naționea, cît și religia erau scoase din starea de toleranță în care se aflau prin prevederile vechii constituții ardelene. S-a apreciat rolul pozitiv pe care unele măsuri ale administrației iozefiniste l-au avut mai ales în domeniul învățămîntului românesc. Pe de altă parte însă, toate aceste reforme aveau un caracter limitat: ele nu vizau structura socială a statului. Din burghezie și mai ales din intelectuali (profesori, învățători, medici) s-au recrutat unii adepți ai prințului luminat. Despre domnia lui spunea Șincai că atunci „au răsufleșit românii, și eu

[3] *Din Istoria Transilvaniei*, vol I, ed. a II-a, Editura Academiei Române, București, p. 278.

[...] înflorind mult puteam..." (*Cronica*, III, 347-348). În schimb, țărănimea nu numai că a rămas străină de aceste reforme, dar și-a demonstrat, chiar în timpul lor, profunda ostilitate. De altfel, tocmai aici, în caracterul duplicitar al iozefinismului rezidă una din cauzele pentru care în această epocă cele două pături principale ale populației românești nu s-au aliat, deși fiecare a trăit tocmai atunci cîte un foarte important moment al luptei lor: răscoala lui Horea și mișcarea *Supplexului*.

Cele trei națiuni unite, adică privilegiații lor, au avut, în schimb, toate motivele să-și manifeste ostilitatea față de asemenea tulburări ale unei ordini seculare, care-i avantaja. Nici sașii n-au fost prea încîntați de politica lui Iosif al II-lea, deși prin măsurile de organizare a imperiului, lor li se crease un anumit avans. Reacțiunea internă era foarte puternică, și forțele ei unite, din metropolă, din Ungaria și din provincii, au reușit să înfrîngă rezistența împăratului, profitînd de starea precară a imperiului în condițiile războiului cu turcii și a revoluției din Țările de Jos. Iosif al II-lea, bolnav și istovit, hărțuit de încercările unei părți din marea nobilime de a-l detrona, semnează la 28 ianuarie 1790 acel *Revocatio ordinationum*, care pentru Transilvania readuce constituția și administrația sa la starea din 1780, cînd a murit Maria Tereza, cu unele excepții, prea puțin însemnate de altfel. În timp ce împăratul se chinuia sufletește și trupește, nobilimea din întreg imperiul organiza serbări în cinstea revocării[4]. S-au desfundat în Transilvania numeroase butoaie de vin la banchetele nobililor, în primăvara acelui an în care Iosif muri în mijlocul ostilității generale.

În acea vreme, în cercurile maghiare a prins tot mai mult ideea potrivit căreia Sancțiunea pragmatică, actul de unire al Ungariei cu Austria, și-ar fi pierdut valabilitatea prin domnia

[4] Z. Pîclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790-1792*, București, 1923, p. 4-5.

absolutistă a lui Iosif al II-lea. Magnații maghiari visau chiar o altă alegere. În lupta lor împotriva puterii centrale, ei nu ezită, pe de o parte, să apeleze la sprijin extern, să amenințe cu dezlipirea Ungariei de imperiu, după cum, pe de altă parte, ajung să-și revendice vechile privilegii, garanția puterii lor, în termenii revoluționari, pe care evenimentele din Franța îi aduseseră în circulație europeană[5].

Cercurile conducătoare din Viena, pentru a contracara aceste agitații, au început să încurajeze tendințe naționale sîrbești și românești din Ungaria, respectiv Transilvania. În 1790, la Timișoara, a avut loc cu aprobare imperială congresul național sîrbesc; episcopul ortodox român de Sibiu, Gherasim Adamovici, a participat în calitate de invitat.

Încurajați de veștile care veneau de la agenții lor din capitală, conducătorii burgheziei și intelectualității române au simțit că este timpul să întreprindă acțiuni. Starea politică internă și externă era deosebit de favorabilă. Imperiul era frămîntat de mișcări politice, națiuni întregi sau clase sociale își afirmau drepturi și revendicări. Între conducătorii mișcării românești, Bob păstrează deocamdată o atitudine rezervată, respectînd indicația guvernatorului Transilvaniei, contele Bánffy, care i-a interzis orice amestec în problemele politice. Clericii erau angrenați în mișcare și vedeau în el un obstacol. Așa se face că se intenționa chiar înlăturarea lui din funcție, printr-un denunț colectiv adresat guvernului și pe care în 9 septembrie guvernatorul Bánffy îl remitea de îndată lui Bob.

În fața necesității tot mai imperioase de a acționa, episcopul s-a decis să aleagă calea revendicărilor preoțești. Numai astfel se putea încadra în dispozițiile guvernului, pe care pînă atunci le respectase cu strictețe. În acest sens el intenționa să convoace la Blaj un sinod în care preoții să-și expună nemulțumirile și să se cadă de acord asupra mijloacelor de acțiune. Guvernul însă, prin rezoluția din 27 septembie, nu încuviințează nici măcar sinodul,

[5] D. Prodan, *op. cit.*, p. 197.

motivînd că nu permit împrejurările. Recomandă ca plîngerile să fie formulate în scris.

Promotorii mișcării tindeau la mai mult: ei doreau să obțină învoirea pentru un congres național românesc, în analogie cu cel sîrbesc.

Între timp, la 5 decembrie 1790, a fost convocată, pentru 12 decembrie, dieta Transilvaniei. Aceasta s-a deschis însă numai în 21 decembrie. Conducătorii mișcării românești s-au gîndit să folosească această ocazie pentru o acțiune de amploare. La deschiderea dietei însă petiția nu era terminată. Ea a fost sfîrșită abia în primăvara următoare. După o mărturie a lui Șincai, autorul ei ar fi Iosif Meheși, absolvent al Universității din Viena și apoi funcționar pe lîngă guvernul ardelean și la cancelaria de curte din Viena. *Supplexul* însă pare mai degrabă un act colectiv și este posibil ca la el să fi colaborat Ion Molnar, Ignatie Darabant, Aron Pop, Samuil Micu și însuși Gheorghe Șincai. Petiția a fost trimisă la Curte prin poștă, în martie 1791, de la Budapesta, de către episcopul Darabant.

Derutați de jocul dublu al Casei de Austria față de populația românească din Transilvania, agenții românilor la Viena au insuflat o stare de spirit foarte optimistă, pe care o împărtășeau desigur și participanții la mișcare. Aron Pop scria de la Viena în 11 mai 1791 episcopului din Oradea: „Nu lipsește alt nimic fără numai bună unire, învoire și înțelegere să fie între Măriile-sale Vlădicii din Ardeal și între neam, precum nu am nici o îndoială că doar nu va fi [...] și așa nădăjduim, că vom dobîndi dreptatea cea pierdută și dorita bucurie"[6]. Chiar și prudentul Bob a fost luat de acest val de optimism, și așa se face că acest moment îl găsește, după destule ezitări și rezerve, integrat mișcării. Același Aron Pop scria de la Viena în 8 iunie: „Am înțeles cum că Măria-Sa Vlădică Bob mare bucurie au avut văzînd lucrul care pentru neam la înălțata Curte s-au dat și aici nu mă îndoiesc ca toți aceia care același lucru cu adevărat de laudă vrednic l-au

[6] Z. Pîclișanu, *op. cit.*, p. 101.

văzut, să nu se fi bucurat, pentru aceia cred cu adevărat cum că toţi într-o unire vor fi"[7].

Motivele însă pentru a fi optimişti erau prea puţine. Împăratul Leopold al II-lea soluţionase cu bine începutul de criză care ameninţa să se manifeste cu ocazia încoronării sale şi nu mai avea nici un motiv să acţioneze împotriva celor trei stări privilegiate din Transilvania. Astfel că în lipsa împăratului, care nu era la Viena, arhiducele Francisc remite imediat petiţia contelui Teleki, preşedintele cancelariei aulice transilvane. Raportul acestuia, negativ, invocînd art. VI din 1744, semnat de toţi consilierii cancelariei transilvane, este datat 1 aprilie 1791. La 7 mai, din Florenţa, unde se afla, împăratul aprobă rezoluţia nefavorabilă a cancelariei, iar la 18 mai trimite petiţia la Cluj, dietei ardelene, recomandîndu-i să se orienteze după articolul VI din 1744 şi să propună mijloace pentru a asigura concivilitatea românilor, libertatea lor religioasă, fără deosebire de confesiune, retribuirea clerului, răspîndirea culturii în popor. Articolul invocat însă cuprindea tocmai esenţa constituţiei ardelene, confirmarea drepturilor şi privilegiilor celor trei naţiuni. Potrivit acestuia, preoţii şi nobilii români, uniţi cu una din religiile recepte, dobîndesc o situaţie egală cu aceea a naţiunii în care se includ. De acum deci soarta *Supplexului* era pecetluită, aşa cum de altfel notase ministrul imperial Kaunitz pe raportul cancelariei transilvane: „A face din români a patra naţiune este cu neputinţă în împrejurările actuale, şi chiar de-ar fi cu putinţă, din mai multe grave consideraţiuni nu este consult"[8]. Trimiţînd petiţia în faţa dietei, Curtea execută o manevră politică prin care se descărca de răspundere.

În aceste condiţii, este de la sine înţeles că şedinţele dietei reprezentau o simplă formalitate în plus, pentru respingerea instanţei românilor. Cu toate acestea, e bine să notăm că lectura

---

[7] *Ibidem*, p. 100.

[8] Silviu Dragomir, *Curtea din Viena şi mişcarea politică a românilor din Ardeal în anii 1791-1792*, în *Transilvania*, an. XLV, p. 7-12.

Supplexului în şedinţa a 65-a a dietei, din 29 iunie 1791, a produs o vie agitaţie între deputaţi, accentuată de întîmplarea cu incidentul izbucnit în oraş.

Pentru a ne putea da seama, în limitele adevărului, care a fost în dietă atitudinea episcopului Bob, singurul deputat român şi unul din semnatarii *Supplexului*, putem apela la cîteva mărturii contemporane.Astfel, ziarul deputaţilor saşi din Mediaş relatează următoarele: după lectură, baronul Wesslényi s-a adresat episcopului Bob, întrebîndu-l dacă e adevărat că petiţia a fost aprobată de preoţimea română. Bob răspunde că e adevărat, dar stilul ei „i se pare întrucîtva schimbat şi că, după cîte ştie dînsul, conaţionalii lui nu cer declararea românilor de a patra naţiune a Ardealului, ci dorinţa lor este să fie împărtăşiţi de libertăţile şi drepturile naţiunii în mijlocul cărora trăiesc". Raportul trimis împăratului consemnează: „Bob, fiind întrebat dacă are cunoştinţă despre petiţia românilor, a răspuns fără nici o iritaţie, însă cu constanţă bărbătească, că nu dînsul e autorul, dar a avut cunoştinţă despre compunerea ei". În fine, protocolul oficial al dietei cuprinde aceleaşi idei: „văzînd staturile că acea (petiţie) e scrisă şi în numele clerului, au aflat de lipsă a se informa de la episcopul unit român, că oare petiţia a fost pregătită şi înaintată cu ştirea dînsului; acesta a şi declarat că în ce priveşte petiţia s-a învoit ca românii, fără a forma a patra naţiune a Ardealului, să fie împărtăşiţi de drepturi şi libertăţi egale cu acele ale naţiunii în mijlocul cărora locuiesc, dar că, în ce priveşte stilul, în petiţie sînt multe părţi pe care nu le-a aprobat"[9].

Iată dar că şi Bob de data aceasta s-a făcut vinovat prin unele declaraţii de o principială neconcordanţă cu sensurile politice şi sociale ale *Supplexului*. El s-a dovedit iarăşi prudent, oportunist în acelaşi timp, insistînd numai asupra acelor revendicări pe care dinainte le ştia acceptabile de către nobilime şi promovînd, în toate, în primul rînd interesele clerului greco-catolic. De altfel

[9] Z. Pîclişanu, *op. cit.*, p. 31-32.

tocmai în acest spirit înaintase el împăratului, împreună cu vicarul Hațegului, Mihail Timar, o petiție a clerului din Transilvania, între postulatele căreia figura ștergerea numirii de tolerat pentru acest cler și respectarea drepturilor lui, conform diplomelor imperiale. Acest act a fost de asemenea trimis de împărat dietei, la scurt timp în urma *Supplexului*, cu porunca să fie discutat o dată cu acesta și să se ia măsuri pentru îmbunătățirea vieții preoților și poporului român. Evident că această manevră a lui Bob a constituit o diversiune periculoasă pentru mișcarea de emancipare națională din Transilvania.

Astăzi din toată atitudinea și faptele episcopului Bob ni se relevă în primul rînd existența unei fracțiuni moderate, gata de compromisuri, în mișcarea națională românească. E drept, actele episcopului lasă să se întrevadă chiar o anume stăruință, dar și multe trăsături de caracter negative: o mare doză de precauțiune, o totală lipsă de curaj, teama de risc, oportunismul și calculul mărunt. Este de la sine înțeles că, pentru contemporanii lui lucizi, asemenea trăsături se reliefau mult mai puternic, într-o lumină mult mai crudă.

Este drept că ulterior, pentru istoricii acestei epoci, disensiunile din rîndul mișcării n-au mai apărut chiar atît de clar. Ele au fost estompate în primul rînd de aversiunea care s-a urzit pe încetul în jurul persoanei episcopului, devenit singurul mare vinovat și trădător al mișcării. Mai ales generația de la 1848 avea să-l considere astfel, punîndu-i în seamă fapte și cuvinte care nu i-au aparținut. Ca reprezentant al celor mai înavuțite elemente din mișcarea națională românească, legate în același timp de marea aristocrație a Transivaniei, Bob a îndeplinit manevra oportunistă despre despre care am vorbit, iar după eșuarea *Supplexului* s-a comportat ca un fidel slujitor al autorităților.

Pe lîngă aceasta, episcopul de Blaj nu avea o personalitate. El nu se putea impune prin autoritate și cu atît mai puțin prin simpatie. Contemporanii, care aveau destule motive să fie nemulțumiți de el, erau mereu tentați să-l compare cu înaintașii săi în scaunul episcopal. Amintirea fascinantă a lui Inochentie

Micu, caracterul neînfricat al lui Grigorie Maior, de curînd înlăturat din fruntea episcopiei, îl striveau pe Bob. În calitatea sa de conducător al unei naţiuni, el nu se bucura nici de o stimă, nici de un respect total din partea conaţionalilor săi. Încă înainte de evenimentele din 1791 şi 1792, cînd mişcarea burgheziei şi intelectualităţii româneşti abia se înfiripa, atitudinea prudentă, rezervată, a episcopului a atras asupra sa pornirea violentă a clerului. Pe măsură ce se destăinuia firea sa egoistă, caracterul limitat, cu totul oportunist şi slugarnic faţă de oficialitate, al politicii pe care el o promova, se intensifica şi rezistenţa împotriva lui. Vechii susţinători ai lui Bob, din vremea studiilor la Viena, cei care contribuiseră substanţial la ridicarea lui în scaunul episcopal, sînt din ce în ce mai dezamăgiţi. Denunţul înaintat guvernului ardelean în vara lui 1790 de către preoţimea română cuprindea în termeni foarte tari şi precişi ideea că şeful clerului unit nu corespundea, nici pe departe, prin faptele şi atitudinea sa, cu postul înalt pe care-l ocupa.

Bob era un bun funcţionar, un bun administrator; el avea chiar un dezvoltat simţ politic, multă, multă prudenţă şi diplomaţie. Rămînea însă în toate rece, rezervat, prefera calculul mărunt, acumularea treptată, foarte redusă. Cultiva apoi o atitudine de rezervă, o economie strictă, ferindu-se de investiţii materiale şi morale prea mari, evitînd, în toate, riscul. Bibliografia lui este cea a unui tipic parvenit burghez din acel secol, dar un parvenit de lovituri mărunte, dotat mai ales cu stăruinţă şi răbdare, menţinîndu-se într-o permanentă expectativă. Saltul cel mai spectaculos al vieţii lui — singurul de altfel —, alegerea şi apoi numirea ca episcop la Blaj, se pare că l-a realizat mai mult la îndemnul şi stăruinţa altora. Iozefinist Bob n-a fost niciodată, iar dacă n-a fost iozefinist la înscăunarea sa şi în timpul domniei Prinţului luminat, cu atît mai puţin a fost în timpul reacţiunii. Se cunosc legăturile lui înalte cu cercurile aristocratice şi cu autorităţile Transilvaniei, a căror politică a servit-o suficient la început prin atitudinea sa excesiv de prudentă, iar apoi chiar prin acţiuni directe.

Este ușor de presupus că eșuarea definitivă a mișcării *Supplexului* a provocat multă amărăciune și agitație între intelectualii români. Și, de asemeni, mulți dintre ei vor fi judecat foarte aspru atitudinea lui Bob. S-a impus în acest moment, mai mult decît în oricare altă ocazie, din nou ideea comparării actualului episcop cu Inochentie Micu. Și în această apropiere Bob a fost pe bună dreptate defavorizat. Participanții la mișcare și-au putut aminti de evenimentele din timpul păstoriei lui Inochentie, de furtunoasa dietă la care acesta a participat în care a proclamat drepturile poporului român cu atîta vehemență, încît nobilimea înfuriată era gata să-l arunce pe fereastra sălii de ședințe. Ei și-au putut aminti apoi numeroasele lui insistențe pe lîngă Curtea din Viena, cursa pe care i-a pregătit-o papalitatea în înțelegere cu cercurile conducătoare ale imperiului, exilul la Roma, viața de mizerie în care i-a fost dat să moară, dar mai ales faptul că niciodată, în nici o împrejurare, nu și-a trădat idealurile, a căutat mereu să-și îmbărbăteze conaționalii. „Mai bine să piară toate ale veacului — scria el de la Roma în iulie 1747 — decît să dau poporul meu în veșnică robie, iar pe clerul meu, și o dată cu mine pe episcopii urmași mie, în puterea iezuiților"[10].

Se acumulează așadar suficiente motive pentru ca mulți dintre contemporanii lui să-l deteste și să-l dușmănească. Samuil Micu a avut destul de suferit de pe urma intrigilor și șicanelor lui. Ioan Budai-Deleanu a părăsit Blajul din cauza lui Bob și a cercului său pe care, spune el, „cunoscutu-i-am eu foarte bine cînd i-am părăsit și fugind, mai bine am ales nemernicia, decît sîmbria cu dînșii"[11].

În ce-l privește pe Petru Maior, acesta ne-a lăsat un detaliat portret al episcopului, în trăsături de o deosebită violență și prin

---

10 N. Iorga, recenzie la Zenovie Pîclișanu, *Corespondența din exil a episcopului Inochentie Micu Clain, 1746-1768*, în *Revista istorică*, an. X (1924), p. 224.

11 Z. Pîclișanu, *Un vechi proces literar*, în *Revista fundațiilor*, an. II (1935), nr. 7 (iulie), p. 104.

care se prefigurează cariera strălucită a pamfletului în literatura românească.

Este acum mai ușor de înțeles cum Șincai a ajuns în conflict cu episcopul său.

Îi despărțeau pe cei doi bărbați în primul rînd pozițiile opuse pe care le ocupau în mișcarea politică și de idei a vremii. Șincai era un militant de frunte, chiar dacă nu apare direct în actele mișcării. Fiind director al școlilor normale unite, deci funcționar al administrației imperiului, i-ar fi fost mai greu să iasă la suprafață prin activități deschise.

Știm foarte puține despre atitudinea lui față de răscoala țărănească condusă de Horea și tovarășii săi. Se pare însă că în timpul răscoalei el a fost dat în judecată și pedepsit pentru violențe de limbaj. În timpul cercetărilor care vor urma, nu o dată a fost apoi numit „cîne de Hore" și tot lui i se atribuie o declarație îndrăzneață: *Că el, fiind deja înăbușită răscoala lui Horea, are să stîrnească una mai mare* (*„se, jam supresso tumultu Horaiano, majorem excitaturum"*[12]). El era, în orice caz, firea cea mai pornită spre violențe. În afară de aceasta, Șincai era un ideolog al mișcării, și dintre cei mai de frunte. Punctele de rezistență ideologică ale operei sale istorice coincid întru totul cu cele exprimate de *Supplex Libellus Valachorum*, iar Șincai deținea, între contemporanii săi, avantajul că sprijinea aceste idei pe o bogată informație istorică, mai ales străină. Cînd, după apariția acestei petiții, care cuprindea programul de luptă al burgheziei ardelene, s-au declanșat numeroase riposte, mai ales din partea istoricilor sași, el se simte dator să ia deîndată o atitudine. Ca și Micu, scrie o broșură de apărare a *Supplexului*, împotriva celui mai periculos dintre denigratorii săi, istoricul Iosif Carol Eder. Evident, cenzura n-a admis tipărirea răspunsului, rezervîndu-i lui Șincai ocazia de a se război în *Cronică* cu preopinentul său.

---

12 I. Modrigan, *Înlăturarea lui Gheorghe Șincai din directoratul școalelor*, în *Lui Nicolae Iorga — Omagiu*, Craiova, 1921, p. 211.

Dar nu numai atît. Legat tot mai mult de interesele marii nobilimi reacționare a Transilvaniei, Bob era în opoziție cu Șincai și pe alt plan. Directorul școlilor normale servise cu zel și sîrguință în domeniul învățămîntului politica de reforme a lui Iosif al II-lea, contrară reacțiunii interne pe care episcopul o urma.

Apoi, ca reprezentant activ al unor măsuri de laicizare a învățămîntului, Șincai va avea de înfruntat opoziția bisericii, care ținea cu orice preț să-și păstreze rolul dominant în școală. La începutul carierei sale în administrația școlară, Șincai, fiind numai catihet și îndeplinind funcția de director fără să fie numit, era totuși un simplu funcționar al bisericii. De atunci încă eforturile sale erau îndreptate și spre emanciparea de sub tutela episcopală. El și-a dat seama că dacă un timp biserica unită avusese un oarecare rol pozitiv în ridicarea, organizarea și dotarea școlilor, această etapă se consumase. Acum, ca și directorul ei, școala trebuie să tindă spre independență. Ocazia cea mai nimerită în acest sens i s-a părut a fi momentul în care se manifesta intenția lui Iosif al II-lea de a introduce studiul limbii germane în școlile românești. În 9 iulie 1787, Șincai înaintase guvernului un raport în această privință. El propunea ori să se schimbe profesorii, aducîndu-se din cei care cunosc limba germană, ori să se mute școlile din Blaj în centre săsești: gimnaziul la Sibiu sau Mediaș, iar școala normală la Sebeș. În ce privește aceasta din urmă, pe care el o conduce, prin măsura propusă s-ar rezolva și problema localului. La Blaj, deși cele două seminare preoțești sînt fie goale, fie destinate unor scopuri particulare ale episcopului (pentru economul și administratorul său și chiar magazie de grîu), corpul didactic al școlii normale nu are locuințe, iar cursurile le țin două clase într-o încăpere.

Dacă planul lui Șincai s-ar fi realizat, biserica unită și episcopul său ar fi primit o serioasă lovitură. Așa încît înțelegem că propunerea aceasta se năștea din gravul dezacord care exista, uneori mai mult, alteori mai puțin manifest, între directorul școlilor normale unite din Transilvania și episcopul

bisericii greco-catolice. Neînțelegeri pe tema subordonării au existat, desigur, numeroase între episcop și director. Astfel, unul dintre martorii audiați în cursul procesului lui Șincai, Ladislau Vitez, avea să amintească faptul că această problemă se discutase în sinodul general, unde el însuși declarase că îl recunoaște pe episcop drept superiorul lui Șincai[13].

Încă din primii ani ai păstoriei sale, Bob își adunase în jurul său un grup de devotați, unii dintre ei chiar rude apropiate. Aceștia erau fie fețe bisericești mai înalte, fie slujitorii și administratori pe moșia eparhială. Cu aceștia mai ales va avea Șincai, după 1791-1792, conflicte din ce în ce mai dese, din ce în ce mai violente. Mărunte pricini ale unor asemenea ciocniri nu puteau fi decît împrejurările vieții zilnice în orașul episcopal, unde oamenii lui Bob reprezentau puterea seniorială. Ele erau alimentate însă, după cum am mai spus, de adversitatea generală, cu adînci cauze politice, dintre Bob și Șincai. Se cunoaște astfel o ciocnire foarte violentă pe care acesta din urmă a avut-o cu Agneta, sora episcopului, care locuia la Blaj, fiind căsătorită cu un anume Iosif Pop, administratorul (prefectul) domeniilor. În această hărțuială continuă, directorul școlilor se purta cu prea puține menajamente, nu ținea cont de forța dușmanilor săi și îi ataca în orice. Se știe că răspîndea în acel timp în Blaj numeroase scrisori violente, întreținea o atmosferă cu totul neplăcută pentru cercul episcopului. Nu știm dacă Bob a făcut demersuri directe pentru o conciliere. După ulterioara desfășurare a lucrurilor sîntem mai degrabă înclinați să credem că n-a făcut-o. Cert este însă că în vara lui 1794, episcopul acționează direct la guvern într-un mod atît de brutal, încît are darul să-l descumpănească pe Șincai, care era total nepregătit.

La 24 iunie în acel an, Bob se adresează contelui G. Bánffy, guvernatorul Transilvaniei. Scrisoarea sa aduce numeroase acuzații lui Șincai, dar pentru a vedea adevărul, noi trebuie să

---

13 Vezi: Al. Papiu-Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai de Șinca*, textul procesului-verbal de la ancheta din 11 septembrie 1794, reprodus în originalul maghiar, p. 91-102.

desprindem astăzi tot ce ar putea fi datorat exagerărilor lui Bob, interpretării sale tendențioase, născute din pornirea împotriva directorului. Astfel, episcopul scria că Șincai ar lucra fățiș împotriva sfaturilor și avertismentelor sale, acuzație sub care noi am putea lesne înțelege nemulțumirea lui Bob de a avea un director care tinde spre o independență a funcției. Mai scria, de asemenea, că s-ar certa și că s-ar bate cu locuitorii din oraș — fără a preciza că aceste conflicte Șincai le-a avut numai cu oamenii episcopului. Îi critica apoi îmbrăcămintea civilă (episcopului aceasta i se părea un sacrilegiu și îi evoca un comediant), pe care directorul o folosea, de cînd nu mai era călugăr, și obiceiul său de a se purta uneori încins cu sabia. În final este amintit și principalul scop al lui Bob: se cerea înlăturarea lui Șincai din funcția de director al școlilor. Interpretînd astfel acuzațiile episcopului, sîntem departe totuși de a contesta realitatea unor fapte și atitudini din comportamentul lui Șincai. Vrem să precizăm numai că acestea nu puteau fi în nici un caz așa de grave (de altfel, în restul vieții sale, dar și înainte, fără a fi un spirit închis și puritan, Șincai a dat întotdeauna dovadă de o ținută morală apreciabilă, bazată mai ales pe demnitatea sa de nobil și învățat), adăugînd că, desigur, episcopul s-a folosit cu multă viclenie de cea mai mică fisură în comportamentul directorului. Bob mai cerea contelui Bánffy o anchetă care să stabilească, „fără părtinire", atitudinea lui Șincai.

Ancheta cerută se instituie, degrabă, la 15 iulie, fiind întreprinsă de prefectul județului Alba-Inferioară, Antoniu Vajna. Sînt audiați 14 martori. S-a căutat cu această ocazie să se stabilească împotriva directorului cele mai diferite acuzații. Limita restrînsă — de conduită și morală — sub care Bob își formulase în plîngerea sa învinuirile începe acum să se lărgească. Astfel, Ștefan Pop, prepozitul mănăstirii, spune în depoziția sa, de exemplu, că Șincai nu a respectat un ordin al dietei din 1790-1791, care prevedea predarea limbii latine cu ajutorul limbii maghiare în locul celei germane, cum fuseseră dispozițiile pînă atunci. Șincai folosea la Blaj limba română în

acest scop. Rezultatul acestei anchete, care nu prevedea înlăturarea „culpabilului", a avut darul să nemulțumească pe episcop și pe oamenii săi, de vreme ce continuă să-l reclame în fața guvernului.

Astfel, la scurt timp după anchetă, încă a doua zi dimineața, călugărul Spiridon Fogarași înaintează împotriva lui Șincai o reclamație în scris. La 18 iulie, profesorii Ștefan Vlad și Constantin Gyulay, precum și Filotei Laslo, prepozitul ordinului bazilitan, se grăbesc de asemenea să relateze guvernului ultima ispravă a lui Șincai. Cele patru scrisori poartă amprenta acelei mari și venerabile spaime de care călugărașii au fost cuprinși atunci cînd directorul laicizat și nesupus bisericii, înfuriat în urma anchetei umilitoare, „a apropiat sabia scoasă de burta lui Ștefan Vlad și de gîtul lui Vasil Filipan, spre groaza celor de față"[14], „declarînd că el va fi conducătorul rebeliunii și autorul conjurației"[15].

Peste cîteva zile se adresează guvernului în numele călugărilor și starețul mănăstirii din Blaj, Ștefan Pop, cerînd înlăturarea lui Șincai din postul de director și numirea unui călugăr.

Scrisoarea pe care Bob o trimite, în 19 august din același an, guvernatorului Báffy este edificatoare pentru tactica adoptată la curtea episcopală din Blaj. De data aceasta, cadrul acuzațiilor este și mai mult lărgit, se reactualizează chiar fapte petrecute cu ani în urmă. Chiar dintr-un rezumat al acestei adrese transpare febrilitatea cu care autorul ei urmărea și dorea precipitarea evenimentelor. Episcopul dezvăluia guvernului că în anii atrecuți, în urma unui ordin dat de autoritățile comitatului Alba-Inferioară, juzii și jurații satului Veza, din apropiere, au prins pe un recrut dezertor care se ascundea în casa lui Șincai. Acesta însă s-a înfuriat și a înarmat cu bîte și furci pe dascălii chemați la Blaj din întreaga țară pentru cursul de școală normală, a alungat pe străzi pe acei juzi și jurați, închizîndu-i cu forța în

---

14 și 15 Din declarația profesorului Constantin Gyulay. Originalul latin, în biblioteca Anexă nr. 1 a Academiei Române, Filiala Cluj.

închisoarea episcopală. El, Bob, i-a eliberat, ceea ce, spune tot el, i-a atras dușmănia și amenințări grave din partea directorului. Episcopul mai scria apoi că vicarul l-a informat că Șincai s-a conjurat, împreună cu mai mulți, atît împotriva sa, a episcopului, cît și împotriva acelora pe care îi crede că la anchetă au depus nefavorabil pentru el. De altfel, după anchetă, Șincai începuse să trimită scrisori de amenințare, se sfătuia pe ascuns cu prietenii săi, răspîndea texte satirice, care îi scad autoritatea lui episcopală. Nu de mult, în cursul unei lecții, a învățat pe cei tineri că omul are voie să omoare pentru apărarea proprie. Episcopul roagă deci pe guvernator să curme astfel de „crime și violențe", căci altfel va fi nevoit ca pe Șincai și pe soții lui — așa cum a făcut Sfîntul Pavel cu păcătoșii din Corint —, conform procedurii canonice, să-i excludă din biserică, și aceasta să o aducă la cunoștința poporului, iar pe vinovatul principal să-l alunge din Blaj[16].

Aruncînd astăzi o privire atentă peste documentele rămase de pe urma acestor întîmplări, ne izbește în primul rînd insistența cu care dușmanii lui Șincai căutau alte și alte motive pentru îndepărtarea și chiar distrugerea lui. Am văzut că prima reclamație a lui Bob invoca fapte de ordin moral, o stare generală de conduită care nu era pe placul episcopului. După anchetă, nu s-a pierdut prilejul pe care furia și amărăciunea directorului însuși le-au oferit: cuvintele sale, cu rezonanțe atît de terifiante la numai trei ani după evenimentele răscoalei lui Horea, au fost cu grijă raportate de îndată guvernului. După o lună numai, episcopul destăinuie întîmplarea trecută, cu adăpostirea dezertorului, cerînd insistent măsuri drastice, pe linie judecătorească. În cîteva zile îi sosește răspunsul din partea guvernatorului conte G. Bánffy, care delegase din nou pe același Vajna să se ocupe de această problemă și să ia „dispoziții după cum va fi necesar, conform cunoașterii mai pe larg a

16 Jakab Elek, *Adalék Sinkay életirataihoz (Contribuție la biografia lui Șincai)*, în *Századok*, 1881, p. 679.

evenimentelor"[17]. Prefectul se deplasează la Blaj pentru a doua oară în această chestiune. El sosește aici la 25 august, însă de pe acum era de prisos. Grăbit, episcopul reclamase concursul subprefectului Alexandru Gyujtó, care din întîmplare se afla în acele zile la moșia sa de lîngă Blaj. La cererea și aprobarea episcopului, care era stăpîn feudal pe domeniul său, acesta îl arestează pe directorul școlilor naționale, îl supune unui interogatoriu violent și brutal, îl poartă pe străzi sub pază, cu părul căzut peste ochi și cu fața înroșită de lacrimi, ca pe un răufăcător, și pînă la urmă îl sechestrează chiar în casa lui sub strictă supraveghere. Acum, însă, conform tacticii adoptate, vechea acuză de tulburare a ordinii publice era cu totul uitată, ancheta desfășurîndu-se exclusiv pe firul încurcat pe care Șincai îl oferise prin declarația sa cu privire la rebeliune și conjurație împotriva episcopului. În acest sens, de altfel, se și desfășoară interogatoriul, la care a fost supus Șincai — pus sub acuză judecătorească prin hotărîrea guvernului din 11 septembrie —, împreună cu cei cinci complici citați: Ladislau Vitez din Oișder, Samuil Micu, Simion Zdrenghea, protopop român din Tiur, Ioan Erdelyi, preot roman din Mănărade, Gheorghe Pop, preot român din Veza. Șincai se afla de acum la Aiud, unde fusese transportat și întemnițat cu o zi în urmă. El trebuia să răspundă unei comisii formate din șapte persoane nobile, după cum spune procesul-verbal. Această comisie trebuia să tragă la răspundere pe Șincai „pentru fapta de a fi rostit cuvinte necuviincioase și ordinare, împotriva liniștei și cu gînd de răzmeriță"[18], și a-l confrunta cu complicii săi. Lui Șincai i se cerea să întărească și să dovedească declarațiile sale anterioare, potrivit cărora ar exista o conjurație al cărui șef era el. Șincai începe prin a preciza lucrurile: nu se poate spune că este o conjurație, ci mai degrabă

---

17 Adresa lui G. Bánffy, din 23 august 1794. Originalul latin, în Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române, secția manuscrise.

18 Procesul-verbal al instrucțiunii reprodus în ungurește la Papiu-Ilarian, *Viața, operile și ideile lui G. Șincai*, p. 91-102.

o conspirație, și aceasta se îndreaptă împotriva episcopului. Ancheta admite acest punct de vedere, foarte important pentru desfășurarea procesului, cerîndu-i în continuare să arate componența și scopul acestei înțelegeri. Șincai declară: se urmărea să se facă rău episcopului: în continuare, el exprimă chiar ideea înlăturării lui Bob. Despre persoanele care au luat parte la această „conspirație" acuzatul spune că ele erau nemulțumite de purtarea episcopului și vorbeau împreună, sau își scriau scrisori despre aceasta. Sînt introduși apoi cei cinci complici. Vitez și Samuil Micu au fost interogați separat, iar ceilalți trei preoți în grup. Întrebările și confruntările lor cu Șincai nu aduc nici un progres în anchetă, comisia avînd să stabilească în formă de concluzie că „mărturisirile făcute după prelungi întrebări sînt, toate la un loc, atît de neînsemnate și de mărunte, încît lucrul nu a meritat numele de conspirație". În această situație, ancheta, care a stabilit nevinovăția celor cinci complici, trebuia să procedeze la fel și cu Șincai, care putea fi învinuit doar de excese de limbaj. În privința lui însă, procesul-verbal nu reține o atitudine conclusivă a comisiei, în afară doar de încercarea anchetatorului de a-l încurca prin diferite diversiuni. Trebuie să mai spunem apoi că aceeași comisie a condus interogatoriul tocmai cu intenția de a releva în final nevinovăția complicilor. De altfel, chiar alegerea lor — erau dintre cei mai puțin importanți pe care-i citase Șincai — s-a orientat după posibilitatea de a-i absolvi de orice acuză. În această manevră nu trebuie să vedem altceva decît intenția autorităților — la sugestia probabilă a lui Bob — de a-l izola pe Șincai, de a continua acțiunea penală numai împotriva lui. Putem bănui că în condițiile politice de atunci, nici chiar cei mai activi dușmani ai episcopului din Blaj nu-și permiteau să riște o acțiune deosebită, după cum, pe de altă parte, nici Bob nu voia să redeschidă vechi susceptibilități. Episcopul era deocamdată incomodat numai de Șincai, care îi stătea, cu funcția și reputația sa, ca un spin în ograda eparhială atît de bine curățată a Blajului. Astfel se poate explica această mișcare tactică, încununată de succes. Șincai era acum singurul inculpat.

Dar, după cum spuneam, manevra anchetei a pus indirect în lumină și gradul de culpabilitate al directorului — conform dreptului de atunci —, precizîndu-i conținutul și delimitîndu-l. După cum rezultă din acest interogatoriu, Șincai putea fi acuzat cel mult de violențe verbale și proferare de amenințări împotriva episcopului și stăpînului său fidel, o culpă nu tocmai gravă, pentru care, se pare, mai fusese pedepsit în 1791. Organele judecătorești ale comitatului îl reține însă într-o îndelungată și grea detențiune, prelungesc la nesfîrșit instrucțiunea procesului, și aceasta în ciuda avertismentelor primite chiar de la guvernul din Cluj, sesizat de ilegalitatea acestor acțiuni. E bine să facem aici delimitarea necesară în atitudinea autorităților față de procesul lui Șincai. Astfel, guvernul manifesta o oarecare îngăduință față de acuzat, nu împărtășea întru totul teza pericolului social pe care l-ar reprezenta acesta, era deci aproape de înțelegerea adecvată a faptelor, desigur în funcție de situația politică și legile de atunci. Comitatul însă, ca o autoritate mai apropiată și pe care Șincai o mai „deranjase" în cîteva rînduri, iar episcopul Bob și oamenii săi o puteau mai ușor influența, avea o atitudine cu totul brutală, neezitînd să recurgă la acel artificiu amintit. Astfel, reprezentantul legal al subprefectului, Sigismund Kováts, neținînd cont de interogatoriul amintit, îl învinuiește grav: „Acuzatul, necugetîndu-se la legile aspre, aduse împotriva tulburătorilor de ordine publică a țării, întocmai după cum pe timpul lumii (revoluției) lui Horea, a revoltei ordinare a valahilor și a zgomotului sîngeros de arme s-a amestecat în foarte multe ilegalități, tot astfel în anul 1794, împreună cu alții, s-a dedat la tulburarea liniștei și a binelui comun, cucerind și seducînd pe mulți din țară, a zis aceste cuvinte pentru tulburarea ordinei: «*Ego sum auctor rebellionis et dux conjuratorum*» și că sînt peste 100 de conjurați"[19]. Nu se

19 Popa Traian, *Un capitol zbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*, Tipografia „Ardealul", Tîrgu-Mureș, 1924, p. 15-16, căreia îi aparțin traducerea textului, sublinierea și paranteza; Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 92.

mai specifica deci cui se adresau aceste cuvinte — deşi aceasta a fost de la început clar pentru toată lumea, strecurîndu-se în plus şi ideea nelămurită, e drept, dar care putea să tragă în cumpănă, că Şincai n-a fost singur. Iar acestea împotriva celor stabilite în timpul instrucţiunii procesului. Autorităţile comitatului căutau aşadar să-l judece ca pe un răzvrătit, desigur nu pentru că îi apreciau astfel ultimele ieşiri, ci pentru a răzbuna insultele şi neplăcerile trecute, pentru a-l îndepărta.

Şincai stă în închisoarea din Aiud din septembrie 1794 pînă în iunie 1795. La numai două zile după întemniţare şi punerea lui sub acuză, guvernul regal al Marelui Principat al Transilvaniei se adresase din nou episcopului Bob, invitîndu-l „să nu întîrzie a propune cît mai repede un alt director şi catihet, calificat în conformitate cu prevederile statutare şi, dacă va fi nevoie, cel puţin întrucîtva cunoscător al limbii germane"[20]. Episcopul, pentru care aceasta însemna triumful asupra lui Şincai, se grăbi, propunîndu-l „provizoriu, cu umilinţă, în locul amintitului director şi catihet, pe G. Tatu, om al bisericii, care a terminat studiile la Viena, la Sfînta Barbara, despre al cărui caracter paşnic şi sîrguinţă întru lămurirea poporului supus mie în cele spirituale se poate lua o dublă răspundere"[21]. La 18 octombrie guvernul emite confirmarea lui Tatu ca „director provizoriu şi catihet al şcolii primare naţionale din Blaj". Prin aceasta Şincai fusese înlăturat definitiv din funcţie. El trăia atunci momente grele în închisoarea de la Aiud. Tratamentul, cu mult prea sever pentru vina pe care în mod real i-o puteau aduce autorităţile de atunci, îl îngenunchease. Era pe atunci preocupat să se elibereze din starea de detenţie, chiar şi în schimbul unei garanţii, pentru a putea să se îngrijească de dovezile nevinovăţiei sale. Era în acelaşi timp necesar să-şi ateste, cu documente

---

[20] Originalul latin, în Biblioteca filialei Cluj a Academiei Române, secţia manuscrise.

[21] Reprodusă de Al. Papiu-Ilarian, în *Viaţa, operile şi ideile lui Gh. Şincai de Şincai*, p. 133.

originale, starea de nobil, pe care autoritatea administrativă și judecătorească i-o contesta, intenționînd să-l judece în fața lui *sedes filialis*, instanța care dezbătea cauzele iobagilor și pentru care procesul ar fi avut cu totul altă desfășurare. Pentru eliberarea sa pe cauțiune se adresă în 27 septembrie autorităților comitatului, iar în 5 noiembrie guvernului. În 9 octombrie interveniseră pentru el și frații lui. Cererea lor, semnată *Sinkay Boer András és Gergely*, împreună cu cele ale acuzatului, colindă pe la diferite foruri și abia la 30 ianuarie 1795 comitatul hotărî ca acuzatul să nu fie eliberat înainte de a se termina procesul. Șincai încercase să se adreseze și lui Bob, căruia îi scrisese din închisoare, în 19 octombrie, o scrisoare plină de umile scuze. „Mă rog cu umilință de Măria-voastră să binevoiască a-mi ierta greșelile și păcatele, și reprimindu-mă în grația sa părintească, prin intervenția sa puternică să dispună grațios eliberarea mea de aici, cel puțin pe garanție, pînă cînd procesul pornit contra mea se va isprăvi."[22] Bob rămase rece, perseverînd în răzbunarea sa. Nu numai că nu intervenise în vreun fel în favoarea întemnițatului, dar la începutul lui mai 1975 pune slujitorii să despartă printr-un gard casa acestuia de restul curții. Gardul înconjura, la distanța de numai un pas doar, clădirea propriu-zisă, despărțind-o de curte, de celelalte dependințe și de grădină. Înștiințat, la 7 mai Șincai reclamă guvernului această acțiune nedreaptă. De la Cluj, contele Bánffy remite scrisoarea respectivă episcopului, recomandîndu-i, în același timp, fie să-i lase în stăpînire fostului director casa ridicată pe cheltuiala sa, fie să i-o prețuiască prin oameni dezinteresați și să i-o răscumpere. Bob răspunde guvernului, negînd afirmația lui Șincai după care el, episcopul, l-ar fi sfătuit să-și ridice locuință pe cheltuială proprie. „Căci, spune el, dacă aș fi consimțit, aș fi întocmit un act oarecare, pentru eternizarea memoriei acestui beneficu, și el însuși ar fi cerut de la mine aceasta în mod provizoriu, ca să nu o pot nega

22 Copie, în Biblioteca filialei Cluj a Academiei Române, secția manuscrise.

cu vorba; dar nici raţiunea economică nu recomandă aceasta, şi mai puţin o adevereşte, că eu, ca stăpîn [al terenului — n.n.], să mă oblig să-i plătesc în bani gata cele clădite de d-sa fie numai pentru comoditatea sa, fie pentru plăcerea sa." În absenţa unui act pentru eternizarea memoriei acestui beneficiu, casa nu a fost niciciînd a lui Şincai, ci a directorului — spune Bob. Totuşi, spune el, din curată milă, dacă va voi să se convingă de binefacerea mea şi să o primească cu acest titlu, pe lîngă o oarecare învoială cinstită, voi face să i se plătească"[23].

Procesul are loc la sfîrşitul acestei luni şi se deschide sub acuzaţia foarte gravă de tulburare a liniştii din ţară, nesocotindu-se în mod cu totul arbitrar concluzia implicită a interogatoriului din 11 septembrie, care reţinea, după cum am văzut, faptul că acele cuvinte au fost îndreptate numai împotriva episcopului. O asemenea acuzaţie atrăgea în mod normal pedeapsa cu moartea. Încercarea lui Şincai de a o respinge a fost zadarnică, dovada sa n-a fost acceptată. Abia după audierea mai multor martori, forul judecătoresc ia în considerare teza susţinută de apărare, hotărăşte ca acuzatul să fie eliberat şi să plătească cheltuielile de judecată. Sentinţa definitivă nu admite apelul acuzatorului.

În acest sfîrşit de iunie, Şincai este deci eliberat. Libertatea însă îl punea într-o situaţie deosebit de grea, necunoscută pînă acum de fostul director al şcolilor naţionale româneşti din Transivania, de învăţatul care reuşise să se facă apreciat nu numai în Transilvania, dar şi în imperiu. El descrie singur această situaţie, într-o scrisoare care trădează mari nelinişti sufleteşti şi mari suferinţe. Iată cum se adresa el „Măriei-sale Domnului Episcop, cu tot felul de umilinţe, în Blaj":

„Ilustrisime Domnule Episcop,
Maria-ta, Domnule Patron şi părinte al meu sufletesc,
Atotputernicul mi-a ajutat să ies [din închisoare]. Sărut mîinile Măriei-tale. [...] În timpul detenţiunii mele am sărăcit;

23 Concept, în Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române, secţia manuscrise.

cu ce să trăiesc? nu știu. Grădina mi-e cuprinsă. Salarul mi-e retras. Cu mare umilință mă rog de Măria-ta să binevoiască a se îndura de mine ca părinte sufletesc și a Vă gîndi că sîntem oameni și putem greși.

Așteptînd răspuns grațios, vă sînt gata la cea dintîi poruncă.
Al Măriei-voastre,

Gheorghe Șincai, cu mîna proprie,
director

În Blaj din toate ale mele pustiite.
În ziua de 29 iunie 1795."[24]

Cum vedem, o luptă grea s-a dus între acești doi oameni. Hărțuit, zdrobit și învins, Șincai s-a curbat în umilință, a încercat apoi să reclame dreptatea sa de la autorități. În tot acest timp, Bob triumfa. Învingător, el devenea tot mai rece, mai arogant și ironic, un zid prea dur de care se lovea, neputincioasă, frămîntarea atît de adînc umană a lui Șincai. Este un dialog dramatic, care se poartă între acești doi în acel timp, mai ales prin scrisori. Umilinței lui Șincai, care i se adresa imediat după eliberare, din Blaj, din toate ale sale pustiite, Domnul patron și părinte al său sufletesc îi răspunde în aceeași zi:

„Din parte-mi, ca părinte sufletesc și ca creștin, de fapt, vă compătimesc că vă plîngeți de aceste fatalități, dar fiindcă dv. de bunăvoie așa v-ați întocmit pe viitor acele nenorociri, încît este nevoie de ajutorul nostru, nu pot face altceva decît să consolez și dacă de lucrurile acestea [Domnia-voastră] nu a voit să se îngrijească pînă cînd a putut, noi în prezent nu mai putem.

De altfel , deoarece lucrurile amintite, lăsînd la o parte mila [...] de care sufletul generos se ferește, așa au fost pregătite, încît nu aparțin la sfera părintelui sufletesc, datoria căruia este mai întîi a se îngriji de spirit, în chestiunea gradului d-voastră să binevoiți a vă adresa la sedria dominială, iar în ce privește

[24] Originalul latin, în Biblioteca filialei Academiei Române, Cluj, secția manuscrise.

salarul, Înaltul Guvern Regal, încă la începutul anului școlar, prin decretul său, care fără îndoială l-a comunicat d-voastră, a binevoit a da [o rezoluție] negativă..."[25]

În situația în care se afla, Șincai avea însă foarte puțină nevoie de compătimirea părintelui său sufletesc. El nu putea să se restrîngă la „sfera sufletească".

Cu încetul, se reface totuși de urma suferințelor îndurate. La începutul lui august era din nou mîndru și arogant. Acum îi adresează el episcopului o curioasă scrisoare, redactată în trei limbi — maghiară, română și latină —, cu termeni tari, necruțători și în care putem aprecia din nou, reînviată, ironia șincaiană. Era o ultimă amenințare la adresa dușmanului său, o puternică înfruntare:

„Măria-ta să-mi plătească ceea ce am la Blaj [...], altminteri mă duc la Dumnezeii pămîntești care ne îndreaptă pricinile, căci eu în banii mei nu cred, ci în atotputernicul care este cu mine. Mintea Măriei-tale n-o încerc, ci cu smerenie Te rog să-mi plătești avutul în trei zile, ori să poruncești să mi se îngrijească toate celea... [Urmează textul românesc scris cu litere cirilice, „că-i vedea cui ai crezut", data — Blaj, 10 august 1795, semnătura, după care se declară nemeș și în continuare în latinește:]

Întoarce foaia [Șincai o putea spune și la propriu, textul care urmează fiind scris pe verso — n.n.]

Părintele ilustrisim și mie totdeauna reverendisim!

Pot să le aranjez toate singur, și, dacă vrei, dă-mi posibilitatea să vorbesc cu tine, unde vei porunci și va fi mai bine. Altfel declar solemn că voi triumfa înaintea zeilor pămîntești, și atunci va fi tîrziu, pentru că n-ai știut cui să-i crezi. Pentru aceasta, părinte sufletesc, te roagă o hotărîre binevoitoare.

Același Șincai, cu mînă proprie.
Necăjit peste măsură
Actual director

---

[25] Concept latin, în Biblioteca Anexă nr. 1 a Academiei Române, Filiala Cluj.

Subsemnatul știu că odinioară am fost oprit să vorbesc altfel decît ungurește și românește.

Excelența-voastră!
Mărite Patron și preasfinte al meu
Părinte sufletesc!"

Aceasta este, se pare, ultima izbucnire directă din acea vreme a sufletului lui Șincai, în toată sinceritatea sa, în corespondență. De acum încolo, scrisorile sale vor primi un aer distant; formulele protocolare abundente vor înăbuși mai mult comunicarea directă, iar autorul lor se va ascunde undeva în umbră, în spatele cuvintelor și frazelor tot mai stereotipe. Șincai îmbătrînește, depersonalizîndu-se într-o oarecare măsură, luînd o ținută mai rigidă în expresie și manifestări. E o retragere în sine, pricinuită de experiența sa, o atitudine la început mai amară, mai neîncrezătoare, evoluînd cu timpul spre o demnitate oarecum distantă, susținută prin propria conștiință, a vîrstei și valorii.

Deocamdată, ultimele luni pe care le petrece la Blaj ne-au lăsat puține urme de la el, tocmai datorită acestei stări sufletești de care era cuprins. Continuau în acest răstimp neînțelegerile pe tema răscumpărării casei. Șincai, împreună cu administratorul lui Bob, fac cu ajutorul cîtorva oameni o prețuire, pe care însă episcopul n-o recunoaște, spunînd că această comisie nu era competentă și pe deasupra mai fusese și influențată de Șincai. La cererea lui Bob, autoritățile desemnează doi experți. Aceștia, împreună cu o comisie de 10 jurați și meșteri, prețuiesc cu amănunțime întreg inventarul gospodăriei lui Șincai. Suma totală de 627 de florini și 6 creițari, se spune în actul încheiat atunci, a fost înmînată de „prefectul Ilustrisimului Domn Episcop, al Măriei-sale Ioan Bob, onorabilul Iosif Bényei"... „domnului Gheorghe Șincai, înaintea noastră, o parte în bancnote, iar altă parte în diferiți bani buni de argint care circulă [...]. Care sumă, întrecînd-o încă 27, adică douăzeci și șapte de florini și 48 creițari, a dăruit-o și aceea Ilustrisimul Domn Episcop Măria-sa, ca părinte sufletesc D-sale [lui Șincai] și i-o

lasă."[26] La două zile după aceasta, la 13 decembrie 1795, cei doi juraţi ai comitatului încheie o dovadă de adeverire a faptului că Şincai „renunţă la acea preţuire şi la altele şi nu voieşte să supere [modifice, în text] mai departe pe Măria-sa"[27].

Aşadar, sfîrşitul anului 1795 aduce reglementarea contului dintre episcopul Bob şi Gheorghe Şincai. Acesta din urmă se alesese cu suma de 627 de florini şi 6 creiţari. Mărinimos, episcopul îi mai dărui şi cei 27 de florini şi 48 de creiţari pe care-i dăduse administratorului să-i aibă pentru orice eventualitate, chiar şi pentru milă. Şincai, ajuns în posesia acestor bani, dădu mîna, apoi se îndepărtă. Expresiile acestea aparţin actelor încheiate atunci cu grijă, pentru *eternizarea memoriei acelui beneficiu*, dar ele se potrivesc de minune pentru finalul acestui capitol al vieţii sale, căci în acest fel a plecat Şincai din Blaj.

CAPITOLUL al IV-lea

În toamna lui 1795, Şincai mai credea că ar putea fi urmăriţi pe cale legală autorii nedreptăţilor şi suferinţelor îndurate cu un an în urmă. El se adresează în acest sens guvernului de la Cluj, la 10 octombrie, cerînd un avocat din oficiu — *asistentiam fiscalis* — pentru a porni procesul împotriva episcopului Bob, a cumnatului său Iosif Pop Bényei şi a fostului subprefect Alexandru Gyujtó. Aştepta, din partea guvernului, satisfacţie. „Fiindcă nici un cuvînt nevinovat nu trebuie să sufere, este echitabil şi just ca pentru captivitatea mea îndelungată, osînda şi pagubele suferite, pe care am fost nevoit să le îndur — declara în scrisoarea înaintată — să mi se dea satisfacţie de către aceia

[26] Originalul maghiar, în acelaşi loc.

[27] *Ibidem*.

care mi le-au pricinuit direct sau indirect. Pentru ca să pot obține acest lucru, este nevoie de sentință judecătorească, eu însă într-o închisoare [detențiune — n.n.] atît de lungă, cu toate că și mai înainte eram sărac, atît de tare am sărăcit și atît sînt de zdrobit, încît nu pot să mă judec cu adversarii mei, doar la procese trebuie cheltuieli, și eu pe acestea nu le am, fiindcă abia-mi pot plăti datoriile făcute la închisoare.

Adversarii mei însă, a căror tabără o conduce D. Al. Gyujtó de Mărtineni, care s-a unit cu Iosif Bényei, și prin aceasta cu episcopul de Făgăraș, Ioan Bob, aceștia, în care rezidă, după cum s-a constatat public, vina acuzaților mele, sînt atît de puternici, încît nu îndrăznesc să-mi deschid gura împotriva lor.

De aceea rog on. guvern să binevoiască a lua în grațioasă considerare 1, serviciile mele publice săvîrșite cu credință; 2, sărăcia mea, și din aceste considerații a ordona ca să mi se dea asistență fiscală în contra d-lui Al. Gyujtó, Iosif Bényei și Ilustritatea sa Ioan Bob, episcop.

Nu trebuie să se opună cererii mele faptul că s-ar părea că dl. Al. Gyujtó a lucrat împotriva mea din oficiu, căci nu se ținea de oficiul său ca la nu știu ce acuzare frivolă să se îngrijească ca îndată să fiu deținut, ci trebuia să mă citeze și să mă dețină în mod legal; cu atît mai puțin se ținea de oficiul său ca să mă pălmuiască și să-mi scoată din gură dinții..."[1]

Cauza a fost transpusă Curții de Apel (Tabla regească), care în acel an funcționa la Tîrgu Mureș. De aici au fost trimiși doi grefieri la Blaj pentru anchetă. Nu se știe însă dacă procesul a mai fost continuat. Este probabil să fi fost întrerupt, poate chiar de Șincai însuși, care era acum în situația de a vedea limpede că e foarte greu să i se dea dreptate.

În același an, 1795, survine moartea fratelui său mai mare, căpitanul din armata chesaro-crăiască. Ioan Șincai lăsa prin testament jumătate din avere fostului director, iar cealaltă jumătate celor doi orfani rămași de pe urma lui Pantelimon, pe

[1] Traian Popa, *op. cit.*, p. 19-20, căruia îi aparține traducerea.

care tot acesta îi întreținea. Actul aduce neînțelegere între frați, cu atît mai mult cu cît conturile averii părintești, administrate de însuși Georghe Șincai, nu erau deloc clare. După moartea părinților săi, în 1790, el arendase moșia din Șamșud unui anume Ioan Szatmári, pentru 500 de florini anual, pe o durată de cinci ani. Pe acesta îl dădu în 1796 fostul director în judecată, pretinzîndu-i parte din arendă, 300 de florini, apoi 19 florini și 64 de creițari pentru unele obiecte nerestituite, 100 de florini pentru că a ținut moșia o jumătate de an peste prevederile contractului și altele, în total suma de 432 de florini și 22 creițari. Szatmári însă era dispus să-i achite doar 8 florini și 84 de creițari, spunînd că a fost scos din arendă cu o jumătate de an înainte de termen de către Gheorghe Șincai. La proces se pare că autoritățile i-au dat dreptate arendașului. Frații însă cereau justificarea veniturilor moșiei din Șamșud. Șincai avea să încheie contul de gestiune abia în 1797, arătînd că în timpul administrației sale moșia adusese un venit de 1987 de florini și 88 de creițari, dar reclamase cheltuieli mai mari: 2280 de florini și 31 de creițari[2].

Sperînd într-o revanșă asupra dușmanilor săi, ținea în același timp să-și ocupe funcția pierdută. În insistența cu care reclamă, la toate autoritățile Transilvaniei, restabilirea sa trebuie să vedem nu numai marea lui dorință de a-și reface demnitatea și onoarea zbruncinată. El prețuia în cel mai înalt grad munca de director, activitatea pentru propășirea învățămîntului românesc în Transilvania. La acea dată sensul vieții sale se confunda cu destinele școlii pe care o conduse timp de 12 ani. Pentru redobîndirea funcției se adresează în primă instanță guvernului transilvan prin Lerchenfeld, directorul general al școlilor și fostul său protector. La 4 noiembrie 1795 însă, guvernul îi răspunde că nu i se poate restitui postul, întrucît procesul a dezvăluit fapte care i-au scăzut autoritatea morală cuvenită unui director.

---

[2] Traian Popa, *op. cit.*, p. 22-24.

Nemulțumit, el întreprinde în anul următor o lungă și costisitoare călătorie la Viena. Drumul spre capitala imperiului îl face prin Oradea, unde era episcop fostul său protector Darabant. Acesta îl ajută cu o sumă de bani, gest pe care Șincai n-avea să-l uite, consemnînd-ul în nota 18 a *Elegiei*.

La Viena adresează o petiție împăratului, reclamînd funcția pierdută și satisfacție pentru închisoarea suferită. Francisc I transmite cererea cancelariei aulice transilvane. Urmează acum o cercetare penibilă, un schimb de adrese la nesfîrșit între Viena, Cluj și Aiud, în timpul căruia chiar funcționarii cancelariei aulice au fost exasperați de încetineala birocratică a autorităților din Transilvania.

De altfel, momentul politic nu era de loc favorabil reabilitării unuia care fusese numit iacobin. Se desfășurase cu un an înainte în capitala Imperiului răsunătorul proces al personalităților bănuite de simpatii sau intenții revoluționare, încheiat cu un epilog sîngeros: șase decapitați, numeroși condamnați la închisoare pe termene foarte lungi. Aceste evenimente nu fuseseră uitate la Viena și puteau foarte ușor să determine o stare de spirit nefavorabilă lui Șincai.

Nici rezultatele cercetărilor, întreprinse pentru a se stabili „starea faptică a procesului", revizuindu-se formalitățile juridice, nu aveau să fie cele sperate de reclamant. La 14 aprilie 1796, cancelaria aulică se adresează guvernului din Cluj, cerînd informații asupra acelui proces și fixînd chiar un termen: 4 săptămîni. Guvenul la rîndul său se adresează în 10 mai comitatului, cerînd protocolul autentic al procesului și părerea comisiei literare. La 15 iunie, Șincai, care nu părăsise Viena, se adresează cancelariei transilvane. Aceasta cere din nou informații de la guvernul din Cluj în termenul cel mai scurt, iar petentului îi răspunde că prezența lui în capitală e de prisos; îl sfătuiește să aștepte acasă răspunsul. La 13 iulie însă Șincai, care nu primise încă un răspuns definitiv, declară că se supune acestei porunci numai dacă va fi repus în funcție și i se va plăti salariul de la 1 noiembrie 1794 începînd. Cancelaria îi răspunde că nu poate să i

se satisfacă cererea atîta timp cît nu se cunoaşte starea faptică a procesului său. La 7 august soseşte în fine informaţia din partea guvernului de la Cluj şi opinia comisiei literare. Contele Teleki, şeful cancelariei aulice transilvane, întocmeşte la 19 august un lung referat împăratului. La 9 septembrie 1796, cancelaria face cunoscută guvernului transilvan înalta hotărîre imperială care dispunea îndepărtarea definitivă a lui Şincai din funcţia de director. Guvernul comunică aceasta comitatului Alba-Inferioară şi comisiei literare[3].

Descurajat în faţa acestui labirint birocratic, ajuns la capătul resurselor materiale şi morale, Şincai însă părăsise Viena înainte de emiterea graţioasei dispoziţii a lui Francisc I. El rătăceşte o vreme prin Transilvania, dezinteresîndu-se de rezultatul intervenţiei sale, pe care poate i-l comunicase oral vreun funcţionar al cancelariei.

Era acum definitiv învins. O carieră plină de promisiuni se năruise brusc. De la situaţia înfloritoare pe care şi-o realizase la Blaj, se vedea ajuns, după un răstimp de grele suferinţe, pe drumuri. După ieşirea din închisoare ne-a fost mai greu să-i urmărim peregrinările. Asemeni unui comandant de oşti învins, rătăcise o vreme angajînd atacuri pe scară redusă, mici hărţuieli menite mai mult să avertizeze duşmanul de existenţa sa. În această vreme însă i se cicatrizează vechile răni, dobîndeşte noi puteri. Refacerea totală, de altfel, nu întîrzie, numai că de data aceasta el era în bună parte transformat sufleteşte. Experienţa nefastă pe care o trăise îi conferă o aureolă de învins, de persecutat de cei puternici, pe care, în acea răscruce de veacuri, şi-o poartă ca pe un nou semn de noblete. Deplina maturitate îl găseşte astfel mai retras, mai adîncit în sine, îmbogăţit cu înţelepciunea suferinţei. Îşi însuşeşte de acum, ca pe o trăsătură caracterologică de bază a vîrstei, o nouă demnitate, aceea a

---

[3] Ion Modrigan, *Înlăturarea lui Gheorghe Şincai din directoratul şcoalelor* în *Lui Nicolae Iorga. Omagiu*, Craiova, Ed. Ramuri, 1921, p. 213-215

meritului şi valorii personale necontestabile, o demnitate mai puţin exteriorizată, întreţinută pe un plan intim de mare profunzime şi gravitate. Şincai devine în anii aceştia mai statornic oarecum şi mai prudent, mai grav în exprimare, mai ceremonios în relaţii. Înfrîngerea fusese momentană. Refăcut prin încrederea în menirea sa de a servi cauza poporului, prin marile resurse sufleteşti de care dispunea, el transformă această înfrîngere într-o victorie — o mare şi tăcută victorie. Izbînda lui constă în rezistenţa îndelungată pe care o va opune de acum oricăror opoziţii.

De la Viena trecuse, la întoarcere, din nou pe la Oradea, unde la curtea episcopală a lui Darabant îşi făcuse numeroşi prieteni. Era de asemeni introdus şi în cercul învăţaţilor maghiari din oraş. El află atunci că era liber postul de director al şcolilor române din district şi ar fi dorit să ocupe acest post. La inspectoratul şcolilor naţionale districtuale, Verner, a intervenit prin prietenul său Corneli[4]. Şincai plecase din Oradea, iar răspunsul acestuia, din 10 octombrie 1796, îl caută la Năsăud. Corneli îi scria cu destulă amărăciune că fusese refuzat, fiind preferat un om din partea locului. La Năsăud, Şincai n-a stat mult. Lui Corneli îi scrie în 22 octombrie din comuna Puini (în

---

[4] Ioan Corneli, de care îl va lega o strînsă prietenie, era de aceeaşi vîrstă cu Şincai. Studiase teologia în Viena, Agria şi Lemberg. Era un bun cunoscător al limbii, stăpînea maghiara, latina, germana, franceza, italiana şi greaca. Hirotonit în 1788, a fost capelan la Oradea, apoi preot în comuna Ghida, viceprotopop al districtului Criş. A funcţionat o bucată de vreme ca director al şcolilor naţionale române din Bihor. Pe linie ecleziastică, a fost investit de asemenea cu demnităţi: canonic, onorific în 1800, la 1 martie 1808 canonic actual, iar în 1842 prepozit. A mai fost corector al seminarului domestic din Oradea, asesor al tablei judiciare a judeţului Bihor. Era unul din cei mai învăţaţi români ai timpului. În 1806, Consiliul locotenenţial regal din Buda avea să ceară Capitlului greco-catolic din Oradea o informare cu privire la folosirea literelor chirilice de către români. Din însărcinarea vicarului capitular, Corneli întocmeşte o lucrare dezvoltată pe această temă. A lucrat apoi la marele lexicon de la Buda, întreţinînd între timp o interesantă dispută cu Petru Maior în ce priveşte ortografia. A murit în 5 septembrie 1848, după ce a atins venerabila vîrstă de 94 de ani, lăsînd în manuscrise o colecţie în două volume de discursuri traduse din clasicii latini şi alţi autori.

apropiere de Gherla), iar cele cîteva rînduri grăbite presupun că la el nu ajunsese încă scrisoarea trimisă la Năsăud. Cere să i se trimită corespondența la Cluj, de unde mai ușor îi va putea fi remisă, oriunde se va afla. El călătorea așadar prin diferite localități din această regiune, probabil în căutarea unui rost sau poate chiar pentru completarea informațiilor sale istorice. În acest sens, scrisoarea amintită mai sus ne oferă un indiciu, dar foarte vag.

De acum, din toamna lui 1796, avem puține știri despre el, vreme de un an. Corneli îi adresează la Cluj ultima scrisoare cunoscută din această perioadă, la 4 noiembrie 1796. În primăvara următoare, Șincai trece pe la Blaj. Aici adresează episcopului o nouă scrisoare, la 26 mai. După cum rezultă din acest text, Bob găsise de cuviință să răspundă repetatelor lui cereri, propunîndu-i reintegrarea în ordinul călugăresc — singurul mod în care era dispus să-l ajute. Aceasta fusese la 9 martie, și abia după două luni și jumătate Șincai ajunge la convingerea că soluția respectivă — extremă pentru el, îngrăditoare de orice perspective — reprezintă singura ieșire din impas: „conform prea grațioasei rezoluții a Ilustrității Voastre din 9 martie trecut — care rezoluție, comunicînd-o mai multora, toți au judecat-o de bună și mîntuitoare — cu umilință mă resemnez (adequiesco) a mă întoarce în statul de mai înainte (în călugărie)". În continuare, el expune motivele pentru care face acest pas și care au darul să sugereze, cu destulă tărie, că reîntoarcerea sa trebuie să se facă independent de voia episcopului și chiar peste autoritatea lui. Astfel, Șincai amintește că nu fusese dezlegat de jurămintele călugărești, că în mănăstire primise ordurile mici ale călugăriei, și deci nu poate trece în altă dieceză fără scrisori demisionale și, în fine, că la Roma s-a obligat prin jurămînt să primească toate ordurile monahale, să se întoarcă în patrie și rămînă în ea, iar acest jurămînt nu-l poate dezlega decît însuși papa. În final, apelează totuși la mărinimia lui Bob, care putea dispune reintegrarea lui în mănăstirea din Blaj, unde, de bine, de rău, traiul zilnic îi era

asigurat. „Rezoluția prea grațioasă a Ilustrității Voastre o voi primi cu supunere, și sărutînd părinteasca dreaptă, rămîn cu adîncă veneraţiune și supunere pînă la moarte" — încheie el. Prea grațioasa rezoluție însă consemna în termeni reci și severi: „Asupra acestei cereri a Frăției Tale, cînd se va întruni Capitlul, se vor da în scris părerile pentru îndrumarea petentului"[5]. Putem bănui foarte lesne că Șincai se răzgîndi însă destul de repede. El nu mai făcu nici un demers pentru reintrarea în mănăstire și părăsi Blajul din nou.

În noiembrie 1797, solicită postul de translator pe lîngă guvernul ardelean, devenit vacant prin moartea lui Jercovici. Se baza mai ales pe vastele sale cunoștințe în domeniul limbilor. Guvernul însă îl respinse și de data aceasta, considerîndu-l nepregătit.

Poate că înainte de această dată chiar ajunsese să întrețină legături cu familia unui nobil ardelean, a lui Daniel Wass de Țaga. În orice caz, după ce guvernul de la Cluj îi spulberă și speranța de ocupa funcția de translator, stabilirea lui ca preceptor al băieților lui Wass și administrator al moșiei a fost definitivă. Se curmă acum, pentru o vreme, peregrinările înjositoare care îl purtaseră timp de doi ani în diferite regiuni ale imperiului. Moșia conților Wass, unde era scutit de astfel de griji, i s-a părut desigur adăpostul mult sperat. În plus, membrii acestei vechi și ilustre familii, avînd fiecare din ei bogate preocupări intelectuale, știau să aprecieze un învățat de talia lui Șincai, pe care îl recomandau nu numai cercetările istorice, dar și bogata sa activitate pedagogică și mai ales diversitatea cunoștințelor, a domeniilor științei pe care el le frecventa. Putem bănui deci că atît bătrînul conte — care avea unele preocupări de istorie —, cît și contesa și cei trei fii ai lor au avut o atitudine politicoasă față de învățatul român. Numai astfel se pot explica, în afară de atașamentul de o viață pe care cei trei tineri aveau să-l nutrească

---

[5] Nicolae Lupu, *O scrisoare a lui Gheorghe Șincai*, în *Blajul*, an. I (1934), nr. 2, p. 73-74. Lui îi aparțin traducerea și parantezele din text.

față de pedagogul lor, și termenii măgulitori în care Șincai vorbește întotdeauna despre această familie. În cronica sa el va urmări cu grijă orice izvor care ar putea semnala vreun eveniment din istoria ei; îi va prezenta faptele într-un comentariu ușor hiperbolic, exaltat, neezitînd chiar să-i alcătuiască o genealogie, fantezistă, e drept, dar prin care căuta să și-o apropie și să o înalțe totodată în stima contemporanilor.

La moșia conților Wass el se ocupa, după cum singur o spune, cu educarea „în artele bune și în știință a celor trei fii ai lor, comiții Toma, Ioan, și George, de la care Transilvania poate spera mare sprijin" (*Elegia*, nota 24 bis). El putea să le transmită vaste și temeinice cunoștințe de limbă latină, dar îi putea îndruma în același timp în studiul limbii germane, franceze sau italiene. Matematica, fizica, științele naturii le putea preda la nivelul celui mai bun liceu din țară. În afară de acestea, disciplinele umaniste ale acelui timp, retorica și poetica, așa cum se predau la același liceu, îi erau apropiate. Desigur însă cei trei elevi au profitat în cel mai înalt grad de pe urma lecțiilor de istorie ale lui Șincai, pe care, pe drept cuvînt, le putem crede, chiar în lipsa oricăror informații, dense de fapte, pline de interes prin pasiunea comunicării. Iată așadar că în cei șase ani petrecuți la Țaga tinerii conți Wass au putut deveni, mulțumită învățatului român, posesorii unor temeinice și foarte diverse cunoștințe.

Dar obligațiile pedagogice n-au fost singura lui ocupație în acei ani; „pe lîngă aceasta, spune el, am avut grija economiei la moșia lor și am cerut socoteli slujbașilor" (*Elegia*, nota 24 bis). Proprietatea conților Wass avea o întindere considerabilă. În satul Țaga se afla reședința familiei, un castel, care mai dăinuie și astăzi, în obișnuitul baroc degradat al Transilvaniei. Era mai degrabă un mare conac de țară, străjuit în cele patru colțuri de cîte un bastion cu acoperiș rotund de șindrilă. Dintre acestea a mai rămas unul, cel dinspre sud. În cel din spate, din dreapta clădirii, se spune că își avea locuința învățatul român. Înapoia conacului, îmbrăcînd un deal cu pante domoale, se întindea un

parc bătrîn cu copaci seculari. Pe o alee, castani bătrîni îşi unesc astăzi coroanele în boltă; locul poartă numele de aleea lupilor, tradiţia spunînd că unul din stăpîni pusese să se lege de fiecare copac cîte un lup. Înspre coama dealului se află o bisericuţă albă, cu turnul octogonal, îndreptat în sus ca un creion ascuţit; aici dorm unii dintre conţii Wass. De la această înălţime se deschide o perspectivă largă asupra orizontului stăpînit odinioară de protectorii lui Şincai. Spre sud se zăresc două pînze prelungi de apă, între dealuri cu vii şi păduri. Sînt lacuri specifice cîmpiei transilvane, bogate în peşte, în păsări şi plante de baltă.

Pe această moşie munca lui Şincai nu era deloc uşoară. El trebuia să supravegheze îndeaproape şi să coordoneze toate activităţile din gospodărie, fiind omul de încredere al stăpînilor. Sarcina aceasta putem crede că a îndeplinit-o cu zel şi competenţă, iar cea mai bună dovadă o găsim în *Economia de cîmp*, lucrare pe care a făcut-o să apară peste cîţiva ani la Buda. În afară de unele date preluate din cărţile germane de agricultură, răspîndite pe atunci în imperiu, *Economia* cuprinde din plin experienţa profundă şi multilaterală a autorului ei în acest domeniu. Fiecare din capitole poartă la bază învăţămintele practice pe care autorul, dintotdeauna preocupat de problemele cultivării pămîntului şi ale animalelor, şi le-a precizat şi perfecţionat în timpul petrecut la Ţaga.

Castelul conţilor Wass avea, se pare, o destul de bogată bibliotecă, mai ales istorică. Chiar dacă a consultat-o uneori, nu putem admite că Şincai a fost cufundat prea mult în studii de istorie. Economia unei astfel de proprietăţi era complexă şi umplea desigur întreaga lui zi. Doar iarna dacă se putea ocupa după lecţiile elevilor săi, răsfoind poate seara tîrziu colecţia de documente. De altfel, singur spune, într-o notă a *Elegiei*, că a fost nevoit să lase studiile sale personale şi să-şi neglijeze întrucîtva cultura. Popasul de la Ţaga n-a putut fi, deci, un răstimp de muncă pe tărîmul istoriei. Aceşti şase ani din viaţa sa au o cu totul altă semnificaţie şi importanţă. A fost o perioadă de activitate practică intensă, un permanent contact cu natura, o muncă

grea pentru a-i recolta roadele. Orientarea în general practică a formației sale de intelectual a primit cu această ocazie un impuls puternic, prilejuindu-i observații asupra naturii, efectuate în spiritul materialismului mecanicist al epocii. Șincai a văzut în jurul lui munca, activitatea omului pentru transformarea naturii, a văzut acționînd, manifestîndu-se legile ei imuabile, a văzut semințele încolțind, animalele înmulțindu-se, a văzut materia în prefaceri multiple. În acești ani de muncă, formația sa materialistă, raționalistă, s-a adîncit, s-a precizat.

Dar, pe lîngă acestea, anii petrecuți pe moșia bogatului conte au contribuit din plin la conturarea unora dintre ideile sale sociale. Mai bine decît oriunde, în această imensă gospodărie în care feudalismul patriarhal evoluase simțitor înspre o economie capitalistă, aducînd cu aceasta o înăsprire a exploatării, mai bine decît oriunde aici a putut vedea Șincai, în formele cele mai tipice, organizarea socială specifică țării și timpului său. Aici i s-a putut dezvălui mai pregnant imensa prăpastie care desparte pe nobili de iobagii lor; a putut cunoaște în amănunțime natura relațiilor lor — dovadă paginile cronicii în care va face o analiză amănunțită a stării iobagilor. Cu această ocazie s-a putut adînci atașamentul său față de popor. Deși în slujba unui nobil exploatator, Șincai avea suficiente motive să se simtă apropiat de masa muncitorilor de pe acel pămînt. Le-a cunoscut nu numai nevoile materiale, dar și universul de gîndire și simțămintele. *Economia de cîmp*, această lucrare de mare importanță pentru activitatea lui, își are în acești ani nu numai un bogat izvor în ceea ce privește conținutul. Sensul social al cărții, scopul ei practic se poate să-i fi fost sugerat autorului în acei ani în care și-a dat seama, fără îndoială, de măsura în care locuitorii umili ai satelor au nevoie să fie ajutați, de necesitatea ca acest ajutor să vizeze, în primul rînd, îmbunătățirea vieții lor materiale.

La Țaga, Șincai a stat pînă la desăvîrșirea instrucției celor trei tineri conți. Într-adevăr, timpul petrecut aici, șase ani, corespunde unui ciclu pedagogic. În 1803 deci, cînd elevii ar fi

putut ajunge la nivelul de instruire corespunzător gimnaziului de atunci, el se putea considera liber din partea lor. Gîndul îi era desigur la opera sa istorică, după cum declară de altfel în notele *Elegiei*: „Dar nu puteam uita de istoria daco-romană sau valahică, compusă de mine odinioară cu atîta griji, studii, vegheri și osteneli. Așa că, după ce am sfîrșit, în șase ani, educarea și instruirea amintiților trei tineri, am plecat de la curtea lor, mulțumindu-le în chip solemn, și m-am dus [...] la Oradea Mare."

„Mulțumirea solemnă" reprezintă, credem, un gest real, îl vedem pe Șincai îndeplininu-l cu gravitate și ceremonie. El pleca de la oamenii care îl stimaseră și de care avea să fie legat întreaga viață prin recunoștință și respect.

Scopul plecării la Oradea este mărturisit: aici spera el să găsească, într-un fel sau altul, sprijin pentru continuarea operei.

Orașul și oamenii lui i se arătară și de data aceasta prieteni. La Oradea, în fruntea episcopiei române de aici, fusese numit, în 1788, Ignatie Darabant, om cu vederi largi, sprijinitor al culturii, și aici se strămutase în acea vreme centrul de acțiune și interes al românilor din diferite provincii ale imperiului. Dezamăgiți de Blajul episcopului Bob și al oamenilor lui, românii din acel timp căutau spre Oradea ca înspre orașul unde se putea pune la cale renașterea mișcării. Este, în speranța aceasta, o doză de supraapreciere a posibilităților episcopiei și a oamenilor de aici, ale căror merite rămîn mai ales culturale și oarecum indirecte, Oradea reprezentînd punctul cel mai apropiat de legătură cu capitala Ungariei, unde se va stabili începînd de atunci, pentru o bucată de timp, centrul cel mai activ al culturii românești din imperiu, prin ostenelile fructuoase ale unor benedictini ai scrisului nostru, izolați la Buda ca într-un post de mare primejdie și răspundere.

Sosind la Oradea, a fost primit „cu drag și bunăvoință", spune el, de „vechiul patron și protector, excelentisimul domn Ignatie Darabant: am fost rugat să stau zilnic la masa-i ospitalieră și am primit îndată găzduire în vila-i de la marginea orașului".

În acest oraş, se preocupă în primul rînd de cultivarea raporturilor de prietenie cu „preacinstiţii canonici greco-catolici". Între aceştia erau Samuil Vulcan, Iosif Szilágyi, Simion Bran, Ioan Corneli, Nicolaie Vitez, iar pe fiecare istoricul îi aminteşte cu ceremonie, afişînd surpriza şi uimirea pentru preocupările lor culturale: „Stînd aici aproape trei luni, pe cînd mă interesam de preocupările literare ale oamenilor noştri, iată că descopăr că reverendisimul domn Samuil Vulcan, lector, canonic, vicar spiritual episcopal şi auditor general al proceselor, avea pregătit pentru tipărire un bogat volum de cuvîntări dogmatico-morale româneşti. Adesea l-am vizitat pe domnul George Farcaş, protopop sau prepozit şi canonic, şi întotdeauna l-am găsit citind şi scriind. L-am întrebat cu ce se ocupă şi mi-a răspuns că se străduieşte să traducă în limba română pentru uzul preoţilor un comentar sau interpretarea Psalmilor lui David. Atunci mi-a arătat şi alte lucrări ale sale, terminate, care aşteptau tiparul, anume: 1. Istoria ecleziastică a întregului Vechi şi Nou Testament, de la facerea lumii pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea inclusiv. Două volume mari in-folio. Operă originală în limba română. 2. Comentariul tot la Noul Testament pentru uzul parohiilor, tot în limba română, volum mare in-folio, excerptat din cei mai buni şi serioşi interpreţi (ai Noului Testament — n.n.). 3. Dizertaţie latină despre Ciclul Pascal, în care, pe lîngă alte lucruri de folos, printr-o critică sistematică, se arată şi se dovedeşte că trebuie, în chip raţional, să se prefere calendarul gregorian celui iulian. Manuscris în XII, constînd din foi nelegate. Deci, rogu-vă, ce mijloace mai potrivite, mai bune, mai sănătoase şi mai eficace ca acestea sînt prin care clerul şi poporul român, părăsit şi necultivat, să fie pătruns de dezideratele umanităţii, de principiile şi dogmele creştine şi să fie făcut mai civilizat, dacă aceste lucrări vor fi tipărite şi vor fi date fiecăruia spre folositoare lectură şi însuşire."

Evident, descrierea puţin exaltată cuprinde nu puţine intenţii adulatoare. Înarmat cu amara sa experienţă, Şincai devine mai

prevenitor. Răstimpul petrecut de această dată la Oradea, deşi scurt, a fost folosit pentru adîncirea numeroaselor relaţii cu oamenii de cultură de care fusese atîţia ani izolat. Caracteristica cea mai de seamă a acestor relaţii este ceremonia, amicală sau gravă, care însoţeşte fiecare gest, fiecare exprimare. Şincai sosise aici după ani de grele încercări, cînd îi fusese dat să sufere persecuţii din cauza vederilor sale politice. Oamenii pe care-i întîlnea, chiar dacă fuseseră legaţi de mişcarea politică de la 1791, păstrau acum o rezervă foarte prudentă. Stima lor pentru fostul director prigonit de autorităţi avea un caracter oarecum subversiv şi putea fi manifestată numai cu mare grijă. Şincai însuşi nu încercă să-şi ridice o faimă de martir naţional, deşi locul şi starea de spirit îi puteau fi prielnice într-un anumit sens. El se mulţumeşte să fie rezervat în ce-l priveşte şi mai ales politicos, diplomat şi uşor adulat faţă de canonicii şi episcopul acestei eparhii bogate. Formulele largi, ceremonioase, aprecierile măgulitoare erau deocamdată cea mai bună tactică faţă de cei pe care şi-i însuşea ca protectori. Cu timpul, mai ales după ce va pleca la Buda, din scrisorile sale va răzbate uneori, indirect, amara înţelegere a situaţiei sale de aservit.

Făcu şi unele cunoştinţe în mediul intelectual maghiar, şi, cum era un om eminamente sociabil, ni-l putem lesne închipui ocupîndu-se de noii lui cunoscuţi cu o atenţie ceremonioasă şi gravă. În cele trei luni cît stătu la Oradea, se consolidă mai ales prietenia sa apropiată cu predirectorul gimnaziului din localitate, Mihail Tertina[6], pe care îl cunoştea dinainte.

---

6 Neobosit şi fecund versificator latin, Tertina era de o vîrstă apropiată cu Şincai. Se născuse în jurul lui 1750, la Presov, fusees seminarist catolic şi apoi profesor în mai multe localităţi. În 1799 era profesor suplinitor la gimnaziul regal din Buda. Plecă apoi la Oradea, unde predă arta poetică şi îndeplini funcţia de prodirector. Era, se spune, o fire neastîmpărată, cu preocupări multiple. Deţinea titlurile de membru al societăţii mineralogice din Iena, al Academiei din Roma, şi Triest, al Societăţii de arte frumoase din Erlangen. Cu toate acestea, avea să moară în sărăcie, în scurt timp, în 1808, în oraşul Gyula. (Szinnyei József, *Magyar irók élete és munkái*, Budapest, 1891, Kiadja Hornyánszki viktor, akad, Könyvkereskédése, vol. 14, p. 44–47.)

Pe Şincai trebuie să-l fi atras prin varietatea preocupărilor şi domeniilor pe care le cultiva ca un diletant multilateral. Exaltat, uşor predispus efuziunilor, prietenos, asemeni tuturor alcoolicilor, Tertina îl va fi copleşit desigur pe învăţatul român cu atenţii. Şincai îl vizita acasă, unde în scurt timp avea să devină un prieten al familiei, îi cerceta biblioteca, pe care o putem bănui diversă, îi împărtăşea conversaţia. La mai marii oraşelor nu va fi avut desigur acces prin prietenul său, care nici el nu era nobil. Cunoscu însă lumea mijlocie a intelectualilor din oraş şi împrejurimi. Dintre aceştia, cel mai de seamă rămîne poetul maghiar din Periceiu, Ladislau Nagy, a cărui faimă trecuse deja hotarele provinciale înguste.

La Oradea, Şincai îşi împărţea timpul între canonici şi Tertina. Cu aceasta din urmă avea discuţii numeroase, pe care le evocă în *Elegie*. Îl vedea zilnic şi-i rămînea recunoscător pentru aceste întîlniri. Cei doi bărbaţi se apropiau prin orientarea în general înaintată a gîndirii lor, prin interesul nestins pentru politica vremii. Urmăreau îndeaproape evenimentele din Franţa. Deopotrivă preţuiau apoi cultura, lăudînd statele Europei de atunci care asigurau condiţii de muncă învăţaţilor. Ei apreciau în acest sens Rusia şi Franţa de sub consulat. Discuţiile nu ocoleau poezia, şi în acest domeniu Tertina recomandă prietenului său operele lui Nagy, pentru care Şincai se umplu de admiraţie. La rîndul său, învăţatul român dezvălui intenţia sa de a compune o istorie a neamului. Îndatoritor, Tertina îi puse la dispoziţie biblioteca sa bogată nu numai în volume, dar şi în manuale şi diferite însemnări.

Cu aceeaşi ocazie a fost pus Şincai la curent cu planurile lui Nagy de a scoate o culegere de versuri omagiale, închinate bărbaţilor de frunte din comitatul Arad. Albumul avea să fie tipărit la Oradea şi să apară, după multe amînări, în toamna lui 1804, sub un titlu foarte dezvoltat, în spiritul vremii: *Ladislai Nagy de Peretsen, nobilis Hung. Magno-Varadinensis, comitatus Aradinensis iurati adsesoris et ducalis mineralogicae societatis lenesis sodalis Orodias.* Pentru acest volum scrie

Şincai *Elegia* sa, prin care salută, în versuri latine cam pompoase şi nu cu mult fior poetic, pe autorul *Orodiadei*. Elegia lui este a XXV-a din cuprins, ocupînd paginile 189-196 şi fiind urmată în paginile 197-221 de 27 (de fapt 29, întrucît există o eroare de numerotare) de note explicative, de asemenea în limba latină. Titlul etste, ne aşteptam, foarte amplu: *Elegia XXV Nobilis Transilvani, Georgii Sinkai de Eadem, AA, LL, Philos, et SS. Theol. Doctoris Romani, in Magno Transilvaniae Principatu Scholarum Vernacularum Valachio-Catholicarum Emeriti Directori, data ad Auctorem Orodiadis, Magno-Varadino ipso Festo die S. Michaelis Archangeli A. 1803 ex Episcopali Darabanthiano Tusculano.*

În cuprinsul *Elegiei*, autorul ne spune că, impresionat de versurile lui Nagy, pe care tocmai le citise, n-a putut să-şi oprească, la rîndul său, muza să cînte. Nu avea însă nici hîrtie, nici pană, fiind printre străini; i le puse la dispoziţie Tertina, ca un prieten devotat.

Nu este prea dificil să stabilim modelele unei asemenea scrieri. În ce priveşte opera lui Nagy, Şincai însuşi ne spune ce poeme a citit: elegiile închinate lui George Pray, istoric de origine tiroleză (1723-1801), canonic la Oradea prin 1790, şi Vakyi Nagy F. (1765-1820), filolog şi poet maghiar; apoi poezia inspirată de moartea poetului Gvadányi. De altfel, Ladislau Nagy era un maestru al genului. Lista sa de opere abundă în titluri cum sînt: *Carmen orithia, Carmen votivum, Elegia honoris..., Epicinium triumphale honoribus...* În jurnalul său intim poetul avea să noteze o dată cu amărăciune că el, care ţine cont de toate zilele onomastice din calendar, onorîndu-şi prietenii şi cunoscuţii cu versuri latine, n-a primit de ziua sa nici măcar o felicitare.

Prietenul lui Şincai, Tertina, avea la activul său numeroase asemenea versuri. Încă din seminar celebra tocmai pe Iosif II: *Carmen, quo migrantis Agria, zagrabia et Claudiopoli cleri iunioris, in amplissimas sedes Pestanas, quas instructioni cleri regionalis firmamento vovit Josephus II anno 1786 memoriam*

perennem consignavit. Ulterior, avea să dea la lumină între altele: *Ode quam honoris gratique animi causa viro clariss* [imo] etc. Lista operelor sale, în Szinnyei József, *Magyar irók életeés munkái*, cuprinde 27 asemenea titluri.

Poezia aceasta, care inspiră și muza lui Șincai, era o poezie pe de-a-ntregul convențională. Modele antice, latine și eline furnizau o recuzită de comparații și metafore pentru slăvirea celui elegiat. Pe lîngă acestea, autorii noștri se întreceau în a compune tirade lungi și întortocheate, apostrofe pompoase. Rezultatul era o poezie încărcată, barocă, aducînd prea puțin din simțirea proprie a autorului, îndepărtată complet de realitate.

Spre lauda lui Șincai, trebuie să spunem că, deși el personal nu făcea dovada unui talent poetic — versificația latină fusese o deprindere pe care și-o însușise în gimnaziu, ca pe o materie de studiu și o stăpînea oarecum corect —, *Elegia* sa pare, între celelalte bucăți din *Orodias*, mai aproape de ceea ce numim noi astăzi reflectare a realității. Dar să ne explicăm. În primul rînd, nu trebuie să ne deruteze titlul de elegie. Termenul nu are, pentru lucrarea lui Șincai, înțelesul de azi. Aceasta este o poemă prin care se celebrează meritele cuiva — în cazul nostru Nagy și Tertina. Șincai, pe care îl putem bănui flatat de propunerea de a colabora la *Orodias*, găsește prilejul să se recomande, și astfel, o bună parte a *Elegiei* primește un caracter autobiografic. Aici rezidă, de fapt, și importanța ei. Este una din primele încercări de acest gen: un om de cultură român, un creator își expune direct, cu ponderea pe care i-o impune faptul că se adresează unui public larg, viața și activitatea. În acest document se află principalul izvor pentru aprecierea lor. Încercarea, deși cum spuneam, inedită pentru scrisul nostru — faptul că *Elegia* este redactată în această ordine de idei — a fost dusă de autor la bun sfîrșit într-un mod de-a dreptul surprinzător.

Ne impresionează, astfel, în primul rînd, ponderea și seriozitatea cu care Șincai își apreciază propria viață. Nimic mai greșit decît a socoti că pasajele autobiografice din *Elegie* ar păcătui prin exagerarea meritelor personale. Este drept, există un

ton exaltat, l-am remarcat de atîtea ori, dar nu alunecă în exagerări. În contextul întregului volum căreia îi era destinată *Elegia*, apoi în spiritul propriu acelei poezii pe care o urmărea, exaltarea era o trăsătură generală. Cîştigat de această atmosferă şi de acest limbaj mai ales, Şincai vede şi prezintă acum totul într-o lumină de mit: Sufletul lui Tertina i se părea *„alb cum e zăpada din munţii Rupheici"*, Oradea era numită *„dulcea lui mamă, locaşul de Muze"*, despre familia lui nu pregetă să spună că are *„larii"*, *„ce stau înşiraţi în podoabă de ceară străveche"*. Localităţile legate de viaţa lui sînt prezentate în aşa fel de parcă fiecare ar fi binecunoscute, chiar vestite: *„Eu sînt acela pe-ai cărui părinţi odrăslitu-i-a Şinca"*; *„Muza întîi în Săbed m-a nutrit în studii; pe urmă / locul părinţilor mei mi-a fost drag totdeauna, Şamşudul"* etc. Exaltarea autorului se resimte şi în prezenţa studiilor şi a persoanelor importante pe care le-a cunoscut la Roma şi Viena. În rest însă, în expunerea vieţii şi activităţii lui, Şincai urmează întotdeauna adevărul, şi nu-l putem învinui de nici o exagerare. El vorbeşte despre anii de directorat, insistînd pe bună dreptate asupra activităţii organizatorice şi pedagogice. Era aproape încă în memoria lui şi a opiniei publice nedreapta sa demitere. În legătură cu acest eveniment el se ridică de la jocul mărunt al intereselor şi adversităţilor personale înspre deosebirea substratului social şi politic. După cum putem observa la lectură, autorul nu dă nici un nume, deşi înverşunarea personală a lui Bob, de exemplu, împotrivă-i a contribuit, după cum am văzut, în bună măsură, la agravarea situaţiei sale.

Pe lîngă această judecată dreaptă asupra propriei vieţi, *Elegia* se mai remarcă prin concreteţea unor versuri. Chiar în pasajele cele mai exaltate, de ceremonioase elogii la adresa lui Nagy sau Tertina, intervin cîteva notaţii surprinzătoare prin caracterul lor concret.

Fără să tragem neapărat concluzia că Şincai avea o viaţă sufletească în înţelesul complex pe care timpul de astăzi îl dă acestei noţiuni, putem spune totuşi că redactarea *Elegiei* a

însemnat pentru el și un moment important de autoanaliză. Chiar presupunînd că partea ei strict autobiografică a fost scrisă fără ezitări și mai ales fără frămîntări, acestea nu puteau să fi lipsit totuși unui moment anterior, de limpezire, pe care desigur că l-a cunoscut, poate, în unele răgazuri de la Țaga. Este de altfel izbitoare deosebirea dintre atitudinea pe care o luase față de nenorocirile lui după eliberarea din închisoare ai cea pe care o avea acum. Atunci — pornirea greu stăpînită, izbucniri de mînie sau umilință, aducerea repetată, în prim plan, a împrejurărilor personale ale conflictului. Acum — o seninătate a suferinței, o înțelegere adîncă a adevăratelor cauze, în primul rînd. Oricît am pune preț pe mîndria lui, născută din sentimentul că prin *elegie* se arată lumii, oricît am considera de asemenea prudența pe care o impunea cuvîntul tipărit (și care, în cazul *Orodiadei*, nu trebuie să fi fost exagerată, deoarece Șincai vorbea clar despre stăpînii semeți), acestea nu ne pot furniza explicații suficiente pentru asemenea atitudine. Schimbarea de optică este perfect sinceră, e o schimbare structurală de concepție, ea trebuie să fie rezultatul unui proces sufletesc de adîncire. De altfel, chiar la distanța mare care ne desparte de acele timpuri, chiar în criza de indicii pe care o cunoaștem, se întrevăd totuși cîteva semne de suprafață, în afară de constatarea stării de fapt.

Ne gîndim în primul rînd la modul în care vine el la Oradea, la smerenia cu care se închină episcopului și canonicilor. Dacă avem în vedere starea de atunci a episcopiei respective, care dispunea îndeaproape de mica, dar impresionanta colonie română de la Buda, unde Șincai voia să pătrundă, gestul are semnificația unei supuneri totale, a unei înfeudări de bunăvoie. Numai după o adîncă frămîntare, după o amplă revizuire a propriei vieți, după o matură apreciere a viitorului putea el să ia o asemenea hotărîre. De altfel, se va vedea în capitolele următoare, din momentul în care va pleca în capitala Ungariei, Șincai se va considera cu totul la dispoziția Măriei-sale episcopul. Iată dar că în momentul redactării *Elegiei* el se pregătea să își vîndă, într-un fel, libertatea. Prețul pe care îl primea în schimb era

deosebit de scump pentru el, era de altfel singurul sprijin al vieții sale de atunci, chezășia rezistenței. Ajungînd la Buda, prin mijlocirea și sprijinul episcopiei orădene, el se vedea foarte aproape de realizarea visului său de o viață: istoria poporului său. Uitată un timp, mai bine zis trecută pe un plan îndepărtat al conștiinței sale cîtă vreme îl solicitaseră nenorociri de tot felul, istoria i se impunea acum, cu violență am putea spune.

Cam acesta trebuie să fi fost sensul transformărilor sufletești pe care le-a cunoscut în acel timp, înainte de 1803. Ele au amînat oarecum violența în judecata dușmanilor săi, i-au limpezit adevăratele cauze ale dramei pe care o trăise și, ceea ce este mai important, i-au redus, în ipostaza unui scop unic al vieții sale, ideea operei istorice. Din acel moment se vedea, pentru totdeauna, pus în serviciul acelui ideal și prin aceasta în cel al poporului său. De acum, abia simțită, începe să apară în comportamentul lui o trăsătură ce se va accentua cu timpul, devenind dominanta absolută a caracterului său. De pe acum începe el să se considere un simplu slujitor al poporului său, apostolul umil al istoriei române. El adoptă noua ipostază în termeni plini de semnificație: învățatul afișa smerenie și umilință față de cei mari, fără alegere aproape; în forul său intim însă statuia bărbatului mîndru și conștient de meritele și misiunea sa rămînea dreaptă, dominantă.

Și totul se petrecea în așa fel, încît mulți dintre cei cărora el se închina puteau distinge cu pregnanță, în urma siluetei ușor îndoite a omului, statuia aceea care-i copleșea, puternică.

Acesta credem că a fost Șincai în toamna lui 1803, cînd pleca spre Buda.

CAPITOLUL al V-lea

La Buda sosește spre sfîrșitul lui noiembrie 1803. Venea aici să lucreze și să studieze, spera el, în muzeul diplomatic, istoric și juridic al cunoscutului arhivar Martin George Kovachich. Era recomandat pe lîngă acesta de prietenul său Tertina. Kovachich[1] se ocupa cu editarea unor lucrări vechi maghiare de istorie și drept. Își cîștigase pe acest teren mari merite, mai ales prin numărul impresionant al lucrărilor date la lumină.

Începe acum pentru Șincai o perioadă de intensă muncă, în care, după întreruperea din ultimii zece ani, își reia acel ritm intens, acel efort care îi caracterizează activitatea dintotdeauna. La Kovachich lucra, după cum însuși spune, „de la 5 dimineața pînă la 12, și de la 2 după masă pînă la 7". Erau deci 12 ore de muncă aproape continuă. El citea, colaționa diferite versiuni, împreună cu copiștii, făcea extrase, redacta prefețe la autorii latini și maghiari pe care Kovachich intenționa să-i publice. Materialul istoric și juridic aflat în lucru era foarte bogat, sporea zi de zi; pentru timpul verii aveau în proiect o călătorie prin țară, în vederea colecționării altor manuscrise. Intenționa chiar să plece în țările române, în același scop. Cît timp Șincai a stat la Kovachich, adică de la sfîrșitul lui noiembrie 1803, pînă în 6

---

[1] Kovachich Márton György, doctor în filosofie, bibliotecar universitar, mai tîrziu funcționar la visteria statului. Născut în 9 noiembrie 1744 la Senkvics, de origine croată; a făcut studii superioare la universitatea din Pesta, unde, la 1771, a fost premiat. În octombrie 1774 a fost numit copist la biblioteca universitară; mai tîrziu a devenit al doilea custode al bibliotecii. În 1784 a primit funcția de registrator în visteria regală. În 1894 l-a însoțit pe contele Teleki József la dieta Transilvaniei. Pentru meritele sale pe tărîmul istoriei, dreptului public, în 1804, consiliul locotențial regal l-a propus pentru demnitatea de consilier regal și istoric-diplomatic al țării, cu un salariu de 1500 florini pe care să-i primească din bugetul tipografiei universității, căreia, în schimb, avea obligația să-i pună la dispoziție lucrările sale. Moare la 1 decembrie 1821 la Buda, lăsînd prin testament colecția sa de manuscrise, în jur de 300 de volume, muzeului național maghiar. (Szinnyei József, *op. cit.*, vol. VI, p. 1170-1171.)

iunie 1804, a redactat prefețe la diferite ediții publicate în răstimp. Singur a pregătit pentru tipar *Jus Tavernicale Articulare commune et Locale (Dreptul fiscal comun articular și local)*. Pe lîngă aceasta se mai îngrijea îndeaproape de toate lucrările acelui Muzeu Juridic, Diplomatic-Istoric, al cărui director se numea. Uneori făcea corespondența, suplinind pe Kovachich. Astfel, la 23 ianuarie 1804, adresează o scrisoare lui Andrei Lehotzky în Tîrnavia prin care îl înștiințează că îi trimite cîteva exemplare din lucrările editate de Kovachich: *codex Juris Tavernicalis (Codicele dreptului financiar)* și *Notitiae Topographicae comitatus Zempliniensis (Notițele topografice ale comitatului Zemplin)*, urmată de *Mappa per festo Josephi (Mapa pentru sărbătorirea lui Iosif)*, pentru a fi puse în vînzare. Îi anunță apoi apariția apropiată a altor lucrări.

Spirit deosebit de activ, în viața căruia nu exista răgaz, Șincai începe să se impună tot mai mult în conducerea Muzeului. El ajunge, cu timpul, să se ocupe chiar de chestiuni familiare și gospodărești ale patronului său. Serviciile acestea însă erau destul de sărac retribuite. În afară de un costum unguresc de paradă, dăruit de Kovachich, Șincai nu primea altceva decît casă și masă, deși spune el într-o scrisoare, „mi-a fost promis, dar nici eu nu am cerut și nici nu voi cere".

Așa se face că starea sa materială nu era prea strălucită în acea vreme. De altfel, încă de la Oradea, din momentul în care cu sfatul și ajutorul lui Tertina hotărîse să plece la Kovachich, se știa că acesta nu avea posibilități să-l retribuiască. În acele zile, prietenii săi, canonicii orădeni, îi promiseseră ajutor dezinteresat. Mandatarul lor era desigur bunul Corneli, care va întreține cîțiva ani o susținută corespondență cu Șincai.

Mulțumită acestui schimb destul de intens de scrisori putem noi cunoaște viața învățatului român din acea perioadă, condițiile în care lucra la Buda. Pe de altă parte, aceleași scrisori lasă să se întrevadă, în ciuda tonului ceremonios pe care îl adopta fiecare, ceva din stările lor sufletești. De altfel, politețea bătrînească și gravă nu era numai o formă exterioară, impusă

stilului epistolar latin. Erau amîndoi de-acum oameni înaintaţi spre bătrîneţe, pentru care respectul reciproc şi ceremonios devenise aproape o necesitate spirituală. Pentru mai completa edificare a cititorului, căruia, în cele ce urmează, îi vom oferi nu puţine exemple din această corespondenţă, trebuie să spunem că cei doi învăţaţi îşi scriau în limba latină. Rare sînt cazurile cînd o expresie românească survine în textul lor, şi atunci numai pentru a sublinia o stare cu totul specifică, pentru care latina lor îmbătrînită, rigidă, nu avea parcă termeni. Firește, am tradus fiecare text, fără a mai reproduce însă originalul latin, care ar fi încărcat pagina. Am căutat, în traducere, să rămînem cît mai aproape de textul original, pentru a crea, oarecum indirect, iluzia vechimii acelor texte şi ceva din particularităţile stilului respectiv. Acestea s-au realizat, cu oarecare uşurinţă, urmărind mai ales sintaxa şi topica aglomerată, barocă a scrisorilor. În fine, o indicaţie de ordin bibliografic: corespondenţa dintre Şincai şi Corneli se află la secţia de manuscrise a Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei Române. O bună parte din ea a fost publicată în anexele cărţii lui Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori: Gheorghe Şincai şi Samuil Micu Clain, Analele Academiei Române*, Mem. secţ. Lit., Seria a III-a, tom. III, Mem. 3.

La 21 februarie 1804 Corneli îi trimitea la Buda suma de 25 de florini, strînsă cu destule insistenţe, după cum declară el: „De trei ori am mers pe la fiecare din reverendisimii domni ai Capitlului nostru, am amintit de promisiunea făcută [...] şi i-am rugat mai stăruitor să dea ajutor; doi mi-au răspuns că nu au bani la îndemînă".

Şincai se arată foarte mulţumit şi de acest ajutor, pe care-l considera pornit din inimă, întrucît, spune el, „chiar a doua zi am cîştigat de la Ilustrisimul Domn Festetich şi de la preacinstitul Alexie Jordanphy, parohul din Bolgyen, atîta cît nici n-am cerut eu cu graiul, aşa încît cu cei 25 florini [trimişi de Corneli — n.n.] mi-am procurat un rînd de haine cinstite [...]. Aşadar, încheie el, mulţumită lui Dumnezeu şi binefăcătorilor, acum în ce priveşte hainele stau foarte bine şi,

privitor la celelalte, mă bucur şi de deplină sănătate." În viitor însă Corneli nu va mai avea atîta şansă. În afara unei sume de 20 de florini, colectată pentru a-l ajuta pe Şincai să-şi plătească un copist, el nu-i va mai trimite nimic, deşi apela mereu în dreapta şi în stînga. În iunie 1804 scrie că a solicitat ajutorul episcopului Darabant. „Excelenţa-Sa, încă atunci în faţa mea a binevoit a promite — scria Corneli. Că oare a dat şi ce va fi dat în adevăr, pînă acuma nu-s sigur, căci eu m-am sfiit să-i mai amintesc chestiunea aceasta, să nu pară că n-aş avea încredere în cele promise."

Cu toată starea aceasta, oarecum precară, a existenţei sale materiale, Şincai avea unele motive să fie mulţumit în acel timp. Din toate scrisorile sale de atunci transpare mai multă linişte sufletească, o încredere în viitorul muncii sale, pe care în ultima vreme n-o avusese. Aceasta era pentru el principala condiţie a mulţumirii. Era în acele luni plin de idei şi de planuri; reintegrarea într-o viaţă intelectuală, cum era cea din Buda şi Pesta, avusese repercusiuni cu totul favorabile pentru activitatea lui. Era, prin excelenţă, un om sociabil, pe care singurătatea îl apăsa şi îl inhiba. Acum însă atît munca la Muzeul lui Kovachich, cît şi relaţiile pe care le dobîndeşte îi reanimă spiritul, îl fac din nou întreprinzător şi mai prietenos ca oricînd.

În această vreme are prilejul să corespondeze cu apreciatul istoric vienez Johann Christian Engel, viitorul său mare adversar pe tărîmul ideilor istorice. Engel, care era cenzor la Viena pe atunci, îl cunoştea pe Şincai din actele cancelariei aulice transilvane, unde se revizuise procesul lui, în 1796. Văzuse încă mai dinainte, la Tîrgu-Mureş, cele trei tomuri, aranjate în ordine cronologică şi traduse în latineşte, ale colecţiei lui de documente, dorind sincer să fie tipărite. Îndată ce află că Şincai se găseşte la Buda, el se adresează lui Kovachich, cerîndu-i să-l pună în legătură cu istoricul român. Într-o altă scrisoare, revenind asupra lui Şincai, Engel îi spunea lui Kovachich: „Te felicit că ai aflat în el un colaborator harnic, de

care într-adevăr ai nevoie în operele mari și importante pe care le aşteptăm de la tine. Să laşi la o parte toată grija privitor la vreun prejudiciu care ţi-ar putea proveni din tovărăşia cu el: căci e cunoscut că a suferit persecuţii numai din cauza urii personale a episcopului Ioan Bob; pentru mine cel puţin e limpede din acte că nu există nici o pată politică de care să se fi molipsit." Engel i se adresează în acelaşi timp, în scris, direct lui Şincai, cerînd lămuriri în patru importante probleme ale istoriei românilor; voia să-i ceară acestuia cîteva din documentele sale: aşa-zisa „cronică a lui Miron", pe care o avea în versiune latină, dar numai pînă la 1595, apoi „cronica bălăcenească" sau cel puţin o descriere scurtă a acesteia precum şi cîteva informaţii cu privire la lista domnilor Moldovei între 1712-1780. Nu uita să spună că dacă Şincai îi va permite să utilizeze cronica bălăcenească va face „o menţiune onorifică în prefaţă". La 24 aprilie1804 Şincai i se adresează într-o scrisoare demnă în fraze care dovedesc o mare siguranţă de sine. Îi explica, între altele, apartenenţa familiară a unor cronici muntene, relatînd în final pe scurt despre preocupările sale istorice şi planurile de viitor[2].

Din momentul în care a reintrat în vechiul său ritm de muncă, familiarizîndu-se din nou cu cercetările istorice, Şincai dorea tot mai mult să fie independent, să-şi poată închina efortul operei sale. Este adevărat, la Kovachich depunea o activitate fructuoasă şi pe care arhivarul maghiar avea toate motivele s-o aprecieze, dar aceasta nu era, după cum singur se exprimă, „spre folosul meu sau al naţiunii pentru care lucram pe furiş". În 25 martie îl roagă pe Corneli să intervină pentru el pe lîngă episcopul Darabant. Apelase de asemenea şi la Samuil Vulcan, pe atunci canonic la Oradea, cerînd protecţie pentru a fi numit în postul de corector al cărţilor româneşti care se tipăreau la

2 Două scrisori ale lui Engel către Kovachich, referindu-se la Şincai: din 6 februarie şi 25 martie 1804, au fost publicate de A. Veress în *Note şi scrisori Şincaiane*, p. 20-21 şi 24. Scrisoarea lui Engel, din 4 aprilie 1804, se găseşte publicată de N. Iorga în *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, III, Bucureşti, 1901, p. 101-103.

tipografia Universității din Pesta. În acel timp funcționa în slujba respectivă un român ortodox, Onișor, sprijinit de medicul oculist Ioan Molnar, care își tipărise aici mai multe lucrări. Șincai se exprimă prea puțin favorabil despre acest Onișor, numindu-l „măgar schismatic" și întrebîndu-se dacă oare „domnul Molnar, pentru că se îngrijește de tipărirea *Mineiului*, are dreptul să mențină aici cu putere pe un atît de întunecat [șters]" și „de nu cumva va voi să poruncească și Regatului Ungariei în favorul schismaticului său". Expresia din urmă nu era o simplă întorsătură stilistică, întrucît într-adevăr numirile în acest post le făcea Consiliul Locotenențial Regal, la propunerea episcopului român din Oradea. La intervenția lui Corneli, Darabant promite sprijinul său, dar, pînă să sosească această veste la Buda, lucrurile se rezolvaseră favorabil pentru Șincai. Onișor trebuia oricum să plece, era socotit necorespunzător, și nici Molnar nu era mulțumit de el, așa că în 31 iulie Șincai putea să-i scrie lui Corneli: „Eu (har domnului), datorită mai mult norocului (nu atît al meu, cît al națiunii), decît protecției cuiva [...], fiind Ioan Onișor înlăturat în urma plîngerii domnului Molnar și la tipografie avînd atunci nevoie, în 15 a lunii mai trecute am fost numit de către Înaltul Consiliu Regesc Locotenențial corector al cărților românești, cu diurnă de 1 florin renan, prin care soluție, deși nu e mare [retribuția — n.n.], dacă o compar cu împrejurările (căci cartelul, traiul, îmbrăcămintea, de iarnă, lemnele și lumina, hîrtia și altele sînt scumpe în focul vînăt și eu mă apuc de nădejde[3]), aș fi mulțumit, dar mă tem ca nu cumva cu sosirea noului cenzor să fiu îndepărtat și, ajuns iarăși fără situație, ostenelile pe care ar trebui să le cheltuiesc pentru folosul națiunii să trebuiască să le dau iarăși altora, ca să-mi pot asigura viața".

Avea toate motivele să se teamă de numirea noului cenzor. La tipografia universității pestane, unde se editau cărți pentru diferite naționalități din imperiu, funcționa cîte un revizor

[3] Textul din ultima paranteză, în limba română în original.

general, de specialitate, pentru fiecare din limbile respective. Se tipăriseră aici pînă la venirea lui Şincai, în românește, între altele: un *Catehism*, în 1780, în două ediții, una mai dezvoltată, alta mai restrînsă, cu litere latine și ortografie maghiară; o *Carte de mînă pentru dascăli*, o aritmetică româno-germană, gramatica românească a lui Molnar, două abecedare, unul român-german și altul român, o carte de citit româno-germană, numeroase cărți bisericești. După moartea lui Iosif al II-lea, se scot mai ales cărți în limbile naționale, ca reacțiune împotriva politicii de germanizare dusă de „principile luminat". În 1799 *Observații de limbă românească de poetul român Paul Iorgovici din Pesta*[4]. Cenzor român fusese într-o vreme acel Onișor, care se ocupa și de corectură. Punîndu-se problema numirii unui nou cenzor, care de asemenea ar fi putut efectua și corectura, și dînsu-și seama că el nu poate aspira la acest post din cauza trecutei sale faime de răzvrătit, Şincai avea toate motivele să fie îngrijorat. În martie 1804, consiliul Locotenențial Regal din Buda solicitase deja episcopului Darabant recomandările pentru această funcție. Încă înainte de iulie, candidaturile erau înaintate la Viena. Pe listă figurau Samuil Micu, canonicul Vitez și însuși Corneli. Şincai spera (și-i sugera în același timp lui Corneli, în eventualitatea numirii acestuia) că noul cenzor nu-și va lua asupra sa și sarcina corecturii, care nici așa nu-i va spori remunerația. De altfel, asemenea procedau și cenzorii de la cărțile sîrbești. O astfel de soluție ar fi prelungit salariul lui Şincai, căruia corectura nu-i ocupa prea mult timp, dar îi asigura, în schimb, cît de cît existența.

Din fericire însă, în ce-l privește pe Şincai, la Viena întîrzia destul de mult numirea noului cenzor. El avea acum un răgaz care-i prilejuia intensificarea muncii la cronică. Se mutase de la Kovachich într-o locuință apropiată, din cetate, nu departe nici de tipografie. O interesantă scrisoare, rod al unui moment de

[4] Date despre tipografie, cf. A. Veress, *Tipografia crăiască din Buda*, în *Boabe de grîu*, an. III, p. 593 și urm.

confesiune, adresată lui Corneli, în 31 iulie 1804, descrie traiul său zilnic: „trăind numai din corectură, aceleia la zi dacă-i jertfesc mai mult de două ore, tot restul timpului îl consacru naţiunii, deoarece eu în locuinţa mea din cetate, la Wienner Thor [Poarta Vienei — n.n.] mă scol dis-de-dimineaţă, la ora patru mă aşez la masă, corectez, scriu sau citesc pînă la opt şi jumătate, atunci merg la Pesta [cobora panta cetăţii, prin faţa Universităţii, o lua pe malul Dunării, unde era biserica romano-catolică şi avea să fie îngropat Samuil Micu, trece apoi podul de vase peste fluviu, cale de mai bine de un ceas, pentru a ajunge la Pesta —n.n.[5]] şi la ora nouă intrînd în vreo bibliotecă, acolo pînă la douăsprezece citesc mai ales manuscrise, la care foarte cu greu am avut acces, apoi mă reîntorc în cetate să iau masa, isprăvind pe la ora două masa, o jumătate de oră o dau destinderii sufleteşti plimbîndu-mă cu unii şi alţii; la două şi jumătate merg din nou la Pesta şi de la trei la şase sînt din nou în bibliotecă, după şase reîntors la Buda, peste o jumătate [de oră] mă apuc iar de lucru, pînă la opt, dar asta nu totdeauna, căci adeseori fac vizite, uneori eu sînt vizitat, iar la ora opt seara după [atîta] alergătură, merg şi mănînc şi beau, dacă am ce, în sfîrşit, la ora zece vin la culcare. Martori despre aceasta invoc Buda şi Pesta, căci sînt cunoscut la foarte mulţi, mai ales învăţaţi."

Şincai era într-adevăr bine cunoscut în viaţa intelectuală a oraşului şi chiar a imperiului. Unui căpitan de cavalerie, Ioan Lipszki, care lucra la întocmirea hărţilor unor regiuni din imperiu, i se adresează, oferindu-i lămuriri cu privire la transcrierea toponimicelor româneşti, la folosirea şi valoarea literelor chirilice. Şincai îi scrie pe larg la 20 septembrie 1804 şi, dîndu-şi seama că problema prezenta interes, tipăreşte această lucrare sub forma unei scrisori deschise. Broşura de 13 pagini în 8° avea următorul titlu: *Epistola Georgii Sinkai de Eadem ad*

---

[5] Informaţia din paranteza dreaptă, A. Veress, *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grîu*, an. III (1932), p. 593 şi urm.

Spectabilem, et Clarisimum Virum Ioannem de Lipszky, Capitaneum Caesaro-Regii Regiminis Equestris hungarici Quondam Vécseyani, nuc Hasso-Homburgensis, Mappae Geographicae Provinciarum ad. S. coronam Regni hungariae pertinentium Elucubratorem, Budae, Typus Regiae Universitas Pestanae, 1804.

Scrisoarea propriu-zisă aminteşte iarăşi munca sa pentru colecţionarea şi orînduirea analelor istoriei românilor, pe care speră că le va da în doi ani „lumii culte spre cunoaştere". Vorbeşte apoi pe scurt despre prima ediţie a gramaticii daco-romane scoasă la 1780 în colaborare cu Micu. Urma o tablă a literelor, cu valoarea şi transcrierea lor — *Tabella docens modum scribendi Valachicae, litteris tam cyrillianis, qum latinis*. Erau trecute şi corespondenţele în ortografia maghiară. În final, se vorbeşte despre marea dificultate a scrierii cu litere chirilice. Acestea pot prilejui greşeli ortografice chiar unor oameni învăţaţi, iar dintre români, declară el, doar despre doi poate spune cu siguranţă că ştiu să folosească cu totul corect această scriere: Samuil Micu şi episcopul de Argeş.

Învăţaţii cu care Şincai stabilise şi la Buda relaţii aparţineau acelor naţiuni din imperiu pe care dezvoltarea burgheziei proprii le adusese în pragul redeşteptării naţionale. Ei erau oameni de o condiţie modestă, în general legaţi de masele populare, ducînd o existenţă, după cum am văzut, destul de precară din punct de vedere material, dedicaţi în întregime muncii lor. Erau oameni de idei, interesaţi la acest furtunos sfîrşit de veac de cele mai diverse probleme ale gîndirii umane. Fără îndoială că atenţia le era atrasă, în acel timp, mai ales de evenimentele Revoluţiei Franceze, a cărei desfăşurare adusese un val de agitaţie şi nelinişte în toată Europa. Momentele dramatice ale revoluţiei, primele războaie ale republicii, ascensiunea lui Bonaparte prilejuiau multe discuţii, multe luări de opinii. Europa occidentală era pe atunci în flăcări, şi războiul se întindea cuprinzînd continentul de la apus spre răsărit, apropiindu-se tot mai mult de graniţele Imperiului habsburgic, pe care în curînd

avea să le depășească. La Buda și Pesta apăreau cîteva ziare, veștile de pe front și mersul evenimentelor era urmărit cu înfrigurare de o numeroasă opinie publică. Istoricul român, căruia marile campanii ale trecutului îi erau cunoscute în desfășurarea lor, urmărea întîmplările cu un interes febril. Multe din scrisorile lui către Corneli cuprind noutăți politice; am văzut că la Oradea, în cercul Tertina, se discutase mult despre evenimentele din Franța, îi entuziasma pe toți figura lui Napoleon. În primăvara lui 1804, Tertina și prietenii lui se agitau pentru alcătuirea unei broșuri omagiale în cinstea consulului francez. La 25 martie Șincai îi scria lui Corneli aceste cuvinte atît de revelatoare pentru definirea atmosferei din opinia publică a vremii, cît și a atitudinii sale politice: „Te rog să asiguri pe clarisimul domn Tertina că poemul despre Bonaparte am să-l trimit ambasadorului francez în 18 curent, căci farmacistul Fuchs refuză să-l trimită, fiindcă aici s-a răspîndit zvonul că generalul Moreau (a fost) eliberat din închisoare și că Bonaparte ar fi asediat într-o anumită cetate, unde s-ar fi retras cu 12.000 de soldați; unii spun că fratele consulului Bonaparte s-ar afla la Viena pentru ajutor; alții spun că ar fi fost ucis de gardiștii săi: pentru aceasta Fuchs n-a voit să se amestece în transmiterea poemului".

Cu toate aceste indicii, nu trebuie să vedem în Șincai un prea înfocat simpatizant al Revoluției Franceze. Atitudinea sa politică, în general apropiată de simțul comun, era mai degrabă aceea a unui contemplator interesat de o desfășurare spectaculoasă pe scena istoriei, unde în acel timp se consuma unul din cele mai dramatice acte. Pe lîngă simpatia sa pentru mișcarea de eliberare a popoarelor asuprite, pe lîngă ecoul favorabil pe care l-ar fi putut avea în mintea acestui intelectual format, în general, la ideile iluminismului, lozincile de libertate, egalitate și fraternitate, atitudinea sa avea mai mult din aceea a unui spectator care asistă din afară la isprăvile faimoșilor împărați și generali ai timpului. Șincai putea să se entuziasmeze de istorie în sine, de loviturile ei neașteptate, de desfășurarea ei

necruțătoare, și în aceste momente profesa o înțelegere specific mic-burgheză. De altfel, aceleiași categorii sociale îi era caracteristică uneori și o anume admirație pentru înaltele familii dominatoare. Nu scădem cu nimic din postura onestă a acestui istoric și intelectual, din atitudinea lui foarte radicală și democratică în numeroase probleme ale timpului, dacă facem această nuanțare.

Astfel, cu un prilej festiv, la tipografia unde lucra Șincai, a apărut un volum omagial intitulat *Onomasticon Serenissimi Hereditarii Principis Regii Archi-Ducis Austriae et Regni Hungariae Palatini Josephi, Pesthini Anno MDCCCV. Inter concertus musicos Linguis Latina et Nationum Hungariam Incolentium Celebratum*, Budae, Typis Regiae Universitatis Pesthanae. Era o culegere al cărei moto — *Vox diversa sonat; Populorum est vox tamen una* (Martial, *Lib. Spect.*) — definea cuprinsul: poeme omagiale scrise în diferite limbi ale imperiului. *Index poématum Linguis* cuprindea: *Latina* (G.A.S.). — *Hungarica* (Kultsár István) — *Germanica* (L. v. Schedius) — *Slavica* (od. Sirjho Palhowiče) — *Illyrica-Croatica* — *Valahica* (G.S.dE.) — *Rutenica*. Inițialele sau numele din paranteză erau ale diferiților autori. În cazul limbii române, G.S. de E. însemna Georgius Sinkay de Eadem. Pentru celebrarea prințului moștenitor Șincai a scris o poezie pastorală, un dialog între doi ciobani, Oprea și Bucur. Versurile acestea tipărite cu alfabetul latin, cu o ortografie intermediară între prima și cea de a doua ediție a *Elementelor*, sînt interesante nu numai prin marea lor vechime, care le situează la începuturile poeziei noastre culte, dar și pentru că exprimă unele din ideile politice ale autorului și, mai ales, pentru prezența unor elemente din realitate. Astfel; Șincai nu scapă nici această ocazie pentru a preamări timpul de atît de luminoasă amintire, pentru el, al domniei lui Iosif al II-lea. În condițiile de atunci, cînd cea mai mare parte a măsurilor reformatoare iozefiniste fuseseră abolite, cînd însăși amintirea acestora producea resentimentul violent al aristocrației înalte, cînd politica internă și externă a imperiului

avea o orientare pronunţat reacţionară, profesarea unor asemenea idei capătă semnificaţii în plus, dincolo de conţinutul lor strict. Pe de altă parte, în pastorala aceasta descoperim, în afara unor elogii cam convenţionale adresate familiei domnitoare, cîteva elemente de viaţă concretă. E amintită scumpetea din ţară, de care autorul, cu foarte modesta sa indemnizaţie de corector, se putea, pe drept cuvînt, plînge. Sînt cîteva versuri apoi care se referă la un eveniment atît de important pentru viaţa culturală a Ungariei, şi chiar pentru activitatea istoricului român, cum este înfiinţarea Muzeului Naţional. Biblioteca acestuia va fi frecventată zilnic de Şincai; aici va studia el numeroase izvoare ale istoriei noastre; de altfel, în semn de recunoştinţă, el avea să doneze un manuscris Muzeului. În altă ordine de idei, trebuie să spunem că forma de pastorală a acestei producţii poetice naive nu reprezintă pe de-a-ntregul numai un împrumut al unor forme străine din poezia cultă a Europei de atunci. Sînt cîteva versuri în cadenţă folclorică, dar mai ales unele aspecte legate direct de viaţa poporului nostru, cum ar fi consemnarea evenimentelor pe scoarţa copacilor, care şi ele ar justifica într-o măsură oarecare, deloc neglijabilă, caracterul ei pastoral.

Din corespondenţa lui Şincai cu Corneli sau Engel, încă din primăvara lui 1804, se poate urmări mersul lucrului său la *Cronică*. Istoricului german îi scria fericit că a depăşit lunga întrerupere din ultimii nouă ani, cauzată de tribulaţiile unei existenţe agitate: „Din anul 1794 pînă în anul trecut [1803 — n.n.], aproape nu mi-am mai bătut capul, dar deja, cu ajutorul lui dumnezeu, m-am apucat iarăşi de lucru". Îşi explica în continuare planul, iar din cuvintele lui putem înţelege că la acea dată *Cronica*, aşa cum o cunoaştem astăzi, nu era începută. Intenţiona, atunci, să dea o lucrare latină, adresată în primul rînd învăţaţilor străini (acest proiect va fi abordat abia după terminarea versiunii româneşti). El spunea atunci: „îndată ce, printre celelalte ocupaţii ale mele [era încă la Kovachich în momentul în care scria aceste rînduri — n.n.], voi cerceta toate cele care se referă la lucrarea mea, voi traduce în limba latină

textele autorilor pe care scrişi în diferite limbi, le-am aranjat numai după ani, şi voi aşeza într-o astfel de ordine încît unul să explice pe celălalt, şi dacă va fi nevoie, chiar să-l combată. Lucrarea astfel pregătită o voi da la lumină."

În 25 martie, scriindu-i lui Corneli, era oarecum mirat şi încîntat în acelaşi timp de vastitatea materialului documentar pe care nu-l mai putea epuiza. Îşi exprima şi hotărîrea de a duce lucrarea pînă la capăt, cu preţul oricărui efort: spunea că îşi petrece parte din timp „lucrînd la *Istoria Românilor*, pe care, de minune! cît am completat-o, o completez aproape în fiecare zi, şi o voi completa pînă la vîrf, dacă voi trăi, căci am un cîmp îmbelşugat". Tertina îl sfătuia să tipărească o lucrare mai veche, *Antichrisis Ederina*, iar Engel îi făcuse propunerea să-i publice colecţia de documente ca anexe la volumele istoriei sale, căci, îi spunea lui Corneli, „are cu tipograful acesta contract, ca la fiecare volum să poată adăuga aproximativ a treia parte (lucruri) străine, de aceea s-a îngrijit să i se traducă şi Miron Costin; dintre cei doi bărbaţi [el se referea şi la îndemnul lui Tertina — n.n.] în prezent nu pot să fiu de acord cu nici unul, deoarece toate trebuiesc cizelate şi mai ales completate, după aceea (numai) vor trebui să fie date în vileag, (şi) cu toate acestea le voi da la lumină îndată ce va fi posibil, mai ales *Antichrisis*, pe care o am pusă la punct, întrucît Biblioteca de stat a contelui Széchenyi o voi cerceta după cum vreau".

Nu va putea însă tipări niciodată răspunsul împotriva lui Eder. Cu toate acestea el îşi continua neabătut munca. Mai ales după plecarea de la Kivachich, *Cronica* a început să progreseze substanţial. În vara lui 1804 era foarte optimist şi îi scria lui Corneli: „*Analele daco-romane* le-am redactat pînă într-acolo încît sper că pînă la sfîrşitul anului curent le voi termina". Ajuns în acest stadiu înaintat, i se punea însă o problemă foarte dificilă: avea nevoie de bani pentru copiatul lucrării şi mai ales pentru tipărirea ei. Tipografia Universităţii, la care el lucra în calitate de corector, edita pe cheltuiala statului numeroase lucrări în limba română, dar cele de istorie se vindeau destul de greu şi

nu prea intrau în prevederile oficialității. Aceasta era interesată, în primul rînd, de scoaterea diferitelor ordonanțe și acte oficiale, apoi a cărților care serveau direct politica imperiului în diferite domenii: în justiție, agricultură, industrie și meșteșuguri. Intenționînd să-și tipărească opera, Șincai cunoștea desigur foarte bine prețul ridicat al unei astfel de lucrări. El spera să obțină, după obiceiul vremii, ajutorul vreunui negustor bogat sau al oricărui alt binevoitor, care ar fi fost dispus să investească bani în această „afacere". În aceeași scrisoare din 31 iulie 1804 îi amintea lui Corneli că ar avea nevoie de hîrtie, rugîndu-l să apeleze în acest sens la ajutorul lui Darabant, episcopia de Oradea avînd în proprietate o „moară" de hîrtie la Beiuș.

În ciuda dificultăților amintite, cu privire la preluarea de către Tipografia Universității a editării *Analelor*, Șincai ajunge în acest timp la oarecare înțelegere pe acest teren. Tipografia era de acord să-i scoată *Cronica*, oferindu-i, pentru fiecare coală, retribuția de 6 florini. Onorariul acesta însă era cu totul derizoriu și acceptîndu-l istoricul însemna să cîștige, de pe urma muncii sale de atîția ani, o sumă pe care acum o realiza în cel mult două luni de corectură, dar nici atît, pentru că *Analele*, așa cum erau atunci proiectate, nu puteau să se întindă pe 60 de coli. El ar fi dorit să realizeze, cît de cît, un cîștig care să îi asigure traiul în viitor, pe o oarecare perioadă de timp. Și despre acestea îi scria prietenului său: „Cu privire la modul cum vor trebui publicate *Analele* fără îndoială mă gîndesc mult, căci Tipografia Regească mi-ar da 6 florini renani ca remunerație pentru fiecare coală tipărită, dar mi se pare foarte puțin pentru atîta muncă cheltuită și depusă și aș prefera să aflu un mecenate [...] care să-mi dea cheltuielile de tipar, pe care să și le recapete din primele exemplare ce vor trebui să se vîndă, și pe deasupra, cîteva exemplare gratis ca interesele legale, iar celelalte exemplare să-mi rămînă mie pentru susținere și ajutor pentru întocmirea și publicarea altor opere; pentru jumătate de cîștig s-ar angaja și tipografia, dar aceasta nu-mi este de folos. Voi încerca și prenumerarea..."

Răspunsul lui Corneli întîrzie mult, o jumătate de an. Abia în 25 ianuarie 1805 acesta îi scrie din Oradea mîhnit că n-a putut realiza mare lucru. Apelase din nou, uzînd de o oarecare diplomație, la episcop: „Am mers cu încredere [...] în timpul care mi se părea potrivit, i-am expus dorința, rugămintea, lipsa, scopul, împrejurările preastrălucitei Domniei-voastre, pentru ca să vă puteți termina opera începută [...] și l-am rugat cu toată stăruința ca să acorde un ajutor binevoitor în acest scop". Insistența și diplomația lui Corneli s-au desfășurat însă în van. Episcopul era de astă dată preocupat de alte lucrări: „nu mi s-a dat nici o speranță că aș putea dobîndi ajutorul cerut — continuă scrisoarea. Avînd de gînd să zidească biserica și să acopere din nou turnul, nu poate să ajute pe nimeni prin acordare de bani și nici hîrtie nu a binevoit a pune la dispoziție, deoarece la Beiuș acum nu se confecționează astfel de hîrtie sugativă." Nici ceilalți susținători ai istoricului, canonici orădeni, nu se arată prea darnici de data aceasta. Corneli descrie pe larg insistențele sale și rezistența lor; prelații invocau marea scumpete — pe care de altfel o pomenea și Șincai în dialogul său. Corneli reușise totuși să adauge suma de 20 de florini pentru copierea *Analelor*, dar se pare că acesta era numai sacrificiul său. Ivindu-se o ocazie favorabilă, la 3 februarie îi trimise la Buda, printr-o anumită cunoștință, neavînd speranța să mai poată adăuga ceva, și dorindu-i lui Șincai „împrejurări favorabile pentru terminarea operei ilustre pentru națiune, la care s-a angajat și ajutor necesar la timp".

Este foarte probabil ca tocmai împrejurările grele ale vieții materiale, scumpirea necontenită a traiului din acel an 1805, să-l fi determinat pe Șincai să renunțe la tipărirea documentelor. A crescut pe atunci foarte mult prețul tiparului. Astfel, de exemplu, din 19 florini — costul unei coale de octoih — s-a ajuns, după scumpirea vieții, la suma de 26 de florini[6]. Așa se face că de acum, o bună bucată de vreme Șincai nu se mai arată

[6] A. Veress, *Tipografia românească de la Buda*, loc. cit.

preocupat de editarea *Analelor*. Cu prilejul acestei amînări se petrece și schimbarea intenției sale cu privire la opera istorică: atunci cînd va relua munca, va ajunge la concluzia că este mai bine să scrie o *Cronică*, o operă de idei adresată în primul rînd conaționalilor săi. Atunci va începe să o redacteze în limba română, așa cum o cunoaștem astăzi.

Numirea cenzorului român la Tipografia Universității îi produce oarecare emoție. La 21 septembrie 1804 guvernul se decise pentru unul din cei trei candidați propuși de episcopia din Oradea pentru postul de cenzor. Cel ales era Samuil Micu, veche cunoștință și fost colaborator al lui Șincai. Sosirea lui Micu în Buda suferă o oarecare amînare: abia la începutul anului următor acesta își lua funcția în primire. Și de această dată Șincai era amenințat să rămînă pe drumuri, întrucît între obligațiile cenzorului era și corectura. În această situație, el prezintă tipografiei un detaliat memoriu, în care își expune viața și activitatea sa de pînă atunci. În final atrage atenția direcției asupra vîrstei înaintate a lui Micu. Acesta avînd sarcina, încredințată de biserica din Transilvania, să confrunte textul cărților religioase cu originalul lor grecesc sau slav, n-ar putea îndeplini și munca de revizor și pe cea de corector. El, spune Șincai, s-ar mulțumi să lucreze mai departe la corectură, în aceleași condiții, luîndu-și în continuare obligația de a traduce din limba germană ordonanțe oficiale pe care tipografia trebuia să le multiplice în limba română, așa cum tradusese pînă atunci pe cea despre folosul vaccinului. Direcția tipografiei, care n-avea nimic împotriva acestei propuneri, înaintă memoriul lui Micu, să hotărască singur. Acesta răspunde, cu o delicată atenție pentru soarta prietenului său mai tînăr, arătînd că este suferind de ochi și că renunță bucuros la corectura coalelor, rămînînd să se îngrijească de aspectul literar al manuscriselor[7].

De data aceasta își vedea în fine asigurată existența pentru un timp mai îndelungat. Va începe de acum o nouă perioadă de

[7] A. Veress, *Tipografia românească de la Buda*, loc. cit.

muncă intensă. Felul în care îi fusese aranjată situaţia determină un mare interes din partea lui pentru activitatea tipografiei. În următoarea perioadă de timp, amînînd oarecum preocupările sale istorice, se consacră unei opere nu mai puţin importante, aceea de popularizare a diferitelor cunoştinţe în rîndurile ţărănimii.

O scurtă digresiune, referitoare la politica economică a imperiului, este necesară pentru explicarea acestui important capitol din activitatea lui Şincai. Efortul guvernului de la Viena fusese îndreptat, în secolul al XVIII-lea, pentru asigurarea unei autarhii economice a puterii centrale. Dominaţia habsburgică asupra unor ţări şi regiuni atît de neunitare din punct de vedere etnic, cu o nobilime deseori recalcitrantă împotriva casei imperiale, se putea consolida în primul rînd prin acapararea unei mari puteri economice. În acest scop au fost iniţiate, după cum am putut vedea şi pînă acum, acele măsuri economice şi sociale, cum ar fi încurajarea industriei şi agriculturii indigene, intensificarea schimbului de mărfuri, scoaterea iobăgimii de sub tutela autoritară a marii nobilimi şi transformarea ei într-o categorie socială liberă, de contribuabili fiscali, dispunînd de mai multă iniţiativă economică. Asemenea intenţii, prezentate în politica internă a imperiului sub haina unor „reforme luminate", au cîştigat pe de o parte, într-o oarecare măsură, adeziunea unor burghezii naţionale în formare, cu al căror program social-politic aveau unele puncte de apropiere. Pe de altă parte, atît prezentarea în faţa opiniei publice a unor asemenea „reforme", cît şi desăvîrşirea lor necesitau o intensă propagandă oficială. De aici, după cum spuneam, importanţa acordată învăţămîntului, ştiinţei de carte în general, seria de decrete menite să organizeze şcoala, să-i dea un conţinut de preponderenţă practică, să o scoată de sub tutela bisericilor.

La această orientare generală a politicii habsburgice — pe care n-a putut s-o deruteze, în esenţa ei, nici revocarea semnată de mîna obosită a lui Iosif al II-lea — se adaugă, în primii ani ai secolului al XIX-lea, o împrejurare specială. Se atinsese la sfîrşitul secolului trecut un oarecare nivel economic. În aceste

condiţii, războaiele napolitane creează o situaţie şi mai favorabilă dezvoltării producţiei de mărfuri şi schimbului economic în imperiu. Blocada economică împotriva Angliei deschide perspectiva comerţului de tranzit cu produse coloniale. Orientîndu-se după necesităţile mereu crescînde, externe dar şi interne, în vederea înzestrării armatei, guvernul de la Viena profesează în acel timp o politică de stimulare a interesului şi iniţiativelor pentru cultura raţională a pămîntului, pentru creşterea plantelor industriale sau a celor necunoscute pînă atunci în aceste regiuni.

În acest scop, este iniţiată o adevărată campanie de propagandă între ţărani. Se tipăresc lucrări de agrotehnică, fie sub formă de manuale şcolare, fie ca lucrări speciale de popularizare. Apar apoi numeroase orînduieli sau povăţuiri, specializate, adresate din partea guvernului agricultorilor, cum au fost povăţuirea pentru tăbăcirea pieilor animalelor moarte (1786), învăţătura pentru combaterea gălbezei la oi (1787), meşteşugurile pentru curăţirea grînelor de neghină şi tăciune (1788). Cărţile de agricultură erau tipărite din grija şi pe cheltuiala statului. Cele mai multe erau traduceri sau adaptări după manuale franceze sau germane. La început au apărut tratate de agricultură „economii de cîmp", iar după 1810 s-au înmulţit mai ales lucrările specializate.

În ceea ce priveşte tipăriturile de acest fel în limba română trebuie să spunem că la amploarea şi larga lor răspîndire au contribuit, pe lîngă orientarea politică a imperiului, aşa cum a fost schiţată mai sus, şi unele împrejurări legate de dezvoltarea burgheziei române în Ardeal şi Ungaria. Măsurile oficiale, care pe acest teren urmăreau crearea unor condiţii favorabile pentru înmulţirea categoriilor sociale libere, veneau în întîmpinarea programului de atunci al burgheziei româneşti. Mai ales după mişcarea *Supplexului*, acţiunile acestei burghezii, ale elementelor ei reprezentative, erau orientate în bună parte spre opera de culturalizare, de luminare a poporului. În anii ce au urmat răscoalei lui Horea, cînd se crease o prăpastie atît de

adîncă între țărănime și elementele burgheze, pătura intelectuală a burgheziei românești în formare a încercat să se apropie de poporul de care se vedea îndepărtată, mai ales prin intermediul culturii. Pe lîngă țelurile politice de strategie de clasă ale unei asemenea acțiuni, este bine să reținem și aspectul ei înaintat, faptul că, în acel timp, fără a rezolva, desigur, problema de bază a momentului social, activitatea de luminare putea să contribuie, într-o oarecare măsură, la îmbunătățirea nivelului de trai al poporului, la lărgirea orizontului său spiritual.

În aceste condiții, între intelectualii de frunte din Transilvania și Banat, se intensifică preocuparea pentru lucrări de agrotehnică, industrie casnică, știință popularizată. Afară de acestea, există o largă difuzare, o intensă circulație a diferitelor sfaturi gospodărești, răspîndite prin toate mijloacele de comunicare de atunci: manualele de școală, cărți, predici religioase. Era un lung curent pentru știință, pentru cuceririle materiale și spirituale ale omului. Putem aminti cîțiva autori și cîteva titluri sau inițiative. Ioan Molnar-Piuariu scoate la Viena, încă în 1785, *Economia stupilor*, pe care o retipărește la Sibiu în 1808, într-o a doua ediție, intitulată *Povățuire, sau praxix către sporirea stupilor*. Tot el încercase, dar fără succes, să editeze un ziar adresat țăranului român, cu conținut special de agrotehnică, *Foaie română pentru economi*. Grigore Obradovici, directorul școlilor românești din Banat, traduce în 1807 o *Carte de îndemînă pentru orînduita economie, lucrarea pămîntului și pentru plămădirea vitelor și a păsărilor celor casnice*. Experiențele triste pe care Petru Maior le-a încercat în mijlocul țărănimii înapoiate, pe cînd era protopop în Transilvania, l-au făcut să dea la lumină ale sale *Didahii, adecă învățături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți*, Buda, 1809[8].

---

[8] Pentru condițiile economico-sociale ale apariției lucrărilor de economie, cf. studiul Corneliei C. Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană între anii 1786-1830*, în *Studii*, revistă de istorie, an. IX (1956), nr. 1, p. 87-104.

Pentru aprecierea contribuției lui Șincai pe terenul respectiv este necesar să spunem că el s-a dedat acestei munci cu pasiunea care îl caracterizează. Lucrările sale sînt fără îndoială, de departe, cele mai interesante în întregul curent de editări, traduceri și adaptări. Ele se deosebesc printr-un spirit științific ce depășește cu mult nivelul mediu al cărților similare, prin înalta competență a autorului în materie, prin claritatea expunerii și perfecta organizare a materialului. Se face bine simțită, cu această ocazie, vasta sa experiență în redactarea manualelor școlare.

Prima carte de acest fel, dată la lumină de Șincai în acel timp, este cea de a doua ediție a gramaticii tipărite inițial în colaborare cu Samuil Micu, la Viena, 1780. Nu trebuie să ne înșele conținutul ei. A doua ediție a *Elementelor* se încadrează pe de-a-ntregul în activitatea de editări culturale, științifice și economice. Această gramatică se adresa în primul rînd străinilor — mai ales comercianți — care doreau să învețe limba română. Ea avea în vedere intensificarea schimburilor economice din cuprinsul imperiului, deținînd, în intenție, în special un caracter practic. Față de prima ediție, cea tipărită acum la Buda aducea unele precizări și definiții și, ceea ce este mai important, o simplificare a ortografiei, care urmărește de această dată mai îndeaproape realitatea fonetică. Toate aceste perfecționări au fost efectuate de Șincai, și așa se face că Samuil Micu, sosit la Buda probabil pe cînd prietenul său pregătea pentru tipar noua ediție, a renunțat la paternitatea acestei lucrări. Gramatica va apărea în vara lui 1805, cu următorul titlu: *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae. Elemendata, facilitata, et in meliorem oridinem redactata per Georgium Sinkay de Eadem. AA. LL. Philosophiae et SS. Theologiae Doctorem, Scholarum Nationalium Valachicarum in Magno Transilvaniae Principatu rpimum, atque emeritum directorem, nunc penes Regiam Universitatis Pestanae Typographiam Typi correctorem*, Budae, Typis Reg. Universitatis Pestanae. Volumul avea 111 pagini, dintre care primele șase reprezentau o *Prefatio ad Lectorem*. Aici autorul se ocupa iarăși de problema numelui și a răspîndirii

poporului român. Amintea apoi ediţiile trecute ale gramaticii daco-romane, cea din 1780, scoasă împreună cu Micu şi pe care doctorul I. Molnar-Piuariu o dezvoltase şi o publicase în 1788 la Viena în limba română şi germană. Se pomenea dicţionarul latin-român la care lucra I. Budai-Deleanu, dicţionarul lui Micu — român-latin-german şi maghiar — care, spunea el, *brevi lucem aspiciet* — în timp ce va ieşi la lumină; era amintită scrisoarea către Lipszki, precum şi intenţia pe care autorul o avea de a publica o altă gramatică, cu litere chirilice, dacă cenzorii cărţilor sîrbeşti nu-i vor refuza ajutorul. Orientarea spre o scriere fonetică este mărturisită deschis: el spune că această ediţie este „redactată după un mod mai uşor de a scrie şi a ceti", pe cînd în prima, „puţin a lipsit de nu am făcut limba română asemenea celei franceze după scriere".

Materia gramaticii propriu-zise era împărţită în trei părţi: *I, De ortografia et ortoepia*, cuprinzînd următoarele capitole: *De litteris Daco-Romanis earumque pronunciatione* (despre literele daco-romane şi pronunţarea lor), *De accentibus et apostrophe* (despre accente şi apostrof), *De formandis Daco-Romanis Vocibus ex latinis* (despre formarea cuvintelor daco-romane din cele latine); partea a doua, *Etymologia*, cuprindea 17 capitole, iar a treia, *Syntaxis*, patru: *De Syntaxi Articuli* (despre sintaxa articolului), *De syntaxi Nominorum et Pronomum* (despre sintaxa substantivelor şi a pronumelor), *De Syntaxi Verborum* (despre sintaxa verbelor) şi *De Sintaxi Adverbiorum, Prepositionum, Conjuctionum et Interjectionum* (despre sintaxa adverbelor, prepoziţiilor, conjuncţiilor şi interjecţiilor). La sfîrşit mai era inserat un *Apendice de Prosodia* precum şi un vocabular român-latin, împreună cu „forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în vorbire".

În ciuda unor nesiguranţe sau a unor reminiscenţe etimologice, ortografia preconizată de Şincai în această ediţie a *Elementelor* este mai apropiată de limba vorbită şi de soluţiile adoptate astăzi decît scrierea cu litere latine a lui Maior, nu mai vorbim de exagerările etimologizante ulterioare. Şincai scria

atunci: *Frumoasáa Doamna. Cárnea cea vácca, de vitiel. Frátele cel dulce. Freaţii cei dulci, Gheáţie. Anger.*

Ediţia a II-a a *Elementelor* era apărută în 15 iulie 1805, cînd autorul îi scria lui Corneli la Oradea, trimiţîndu-i 60 de exemplare spre vînzare: „Nu mă îndoiesc de loc că strălucitul domn, sprijinitorul meu şi prietenul nostru, domnul Mihail Tertina, căruia, împreună cu întreaga lui casă, te rog să-i transmiţi complimentele şi salutările mele, v-a predat, în numele meu, un exemplar din gramatica mea, ca dovadă a sentimentelor mele de mulţumire faţă de Domnia Voastră Reverendisimă, cu alte 60 de exemplare, rugîndu-vă cu umilinţă, să vă îngrijiţi a se vinde ocazional şi căutînd modalitatea după cum veţi socoti că e mai bine, cu cîte 30 creiţari (exemplarul), (iar eu) mă voi sili să Vă răsplătesc osteneala prin serviciile mele". La 9 august Corneli îi mulţumea pentru exemplarul trimis, confirma primirea celorlalte 60, dar îl înştiinţa că deocamdată n-a putut vinde nici unul. În scrisoarea din 22 octombrie, acelaşi an, îi expunea şi motivele pentru care vînzarea gramaticii merge atît de greu: „Pînă acum, spunea Corneli, am vîndut din ele puţine exemplare. Nu ştiu, oare eu sînt vînzător rău, sau oamenii sînt rău dispuşi ca să cumpere. Dintre compatrioţii noştri de aici, unii (care nu ştiu preţui lucrul) zic că ei n-au lipsă de astfel de gramatici, iar străinii, care ar dori să înveţe limba daco-romană cu ajutorul ei spun că acele [probabil textele exemplificatoare — n.n.] sînt foarte scurte, şi ei ar dori să fie multe privitoare la exerciţii, care se află în alte gramatici, precum sînt istorioarele. Deocamdată însă, orice s-ar spune, străinii au cumpărat din ele pînă la valoarea de aproximativ 2 florini renani. La ai noştri abia le-am putut vîrî un exemplar-două: unii ziceau că ei şi de aceea nu vreau să cumpere, fiindcă nu sînt legate, de aceea am fost nevoit să mă îngrijesc să se lege cîteva exemplare din ele, numai să le cumpere." Insistenţele acestea, cu adevărat duioase, ale bunului Corneli pun în lumină în primul rînd indiferenţa publicului de atunci pentru lucrările de limbă. Este drept că gramatica lui

Şincai putea să prezinte unele deficienţe, mai ales că ediţia fusese pregătită în grabă. Pe de altă parte însă, străinii cărora se va fi adresat Corneli erau probabil cunoscători, într-o oarecare măsură, ai limbii române, ca unii ce locuiau într-o regiune sau un oraş cu un însemnat număr de români. Ei urmăreau poate să-şi dezvolte şi să-şi perfecţioneze aceste cunoştinţe, urmăreau să-şi însuşească un mare număr de cuvinte şi expresii, şi la aceasta *Elementele* lui Şincai nu-i putea ajuta pe deplin. Toate aceste împrejurări au făcut ca noua ediţie să aibă o foarte slabă vînzare, o mică răspîndire. Peste trei ani de la apariţia ei, în 10 august 1808, Corneli îi scria că nu făcuse progrese în plasarea celor 60 de exemplare. Canonicul orădean, ştiind că Şincai pe atunci avea nevoie de bani, urmînd să plece din Buda, avea să-i trimită cei 5 florini rezultaţi din vînzare, informîndu-l că alte cîteva gramatici, în exemplare legate, le-a dăruit „cîtorva tineri, cu acel scop ca citind-o să se îndemne să preţuiască preavestita lucrare şi să-şi cinstească naţiunea".

Mai mult cîştig va fi avut Şincai de pe urma altei cărţi tipărite în acel timp şi care răspundea mai apropiat unei preocupări largi. Este vorba de *Povăţuire către Economia de cîmp pentru Folosul Şcoalelor Româneşti, cealor din Ţeara ungurească şi din părţile eî împreunate. Cu milostiva îngăduinţă a împărăteştii şi Chesaro-Crăieşti şi Apostoliceşti Măriri, la Buda, în Crăiasca Tipografie a Universităţii Ungureşti, 1806*. Cartea a apărut cu litere chirilice, fără numele autorului, dar există suficiente argumente pentru stabilirea lui. Am văzut care au fost condiţiile economice şi social-politice care determinau, în acel timp o atît de intensă activitate de tipărire a lucrărilor cultural-economice. Am văzut şi cum s-a încadrat Şincai în această largă preocupare, împrejurarea particulară a muncii sale la tipografia Universităţii favorizînd acest fapt. Pe lîngă acestea, în cazul special al *Economiei de cîmp*, este bine să reamintim că atenţia pe care întotdeauna el o acorda muncilor agricole, activităţilor gospodăreşti şi, pe lîngă aceasta, mai ales anii petrecuţi la Ţaga, în funcţia de administrator al moşiei conţilor

Wass — reprezintă condiţii subiective ale apariţiei acestei lucrări. Proporţiile vaste ale domeniului de la Ţaga, caracterul complex al agrotehnicii practicate acolo, funcţia de conducător al diferitelor munci pe care el o îndeplinea, toate acestea au contribuit la realizarea unei perspective vaste, aproape complete, a lui Şincai asupra ştiinţei agricole din acea vreme, perspectivă bazată în primul rînd pe o strictă experienţă personală, pe o destul de vastă activitate practică. Aşa se face că deşi *Economia de cîmp* se pară că este o lucrare adaptată după mai mulţi autori, ea are totuşi un caracter unitar asigurat de competenţa în materie a autorului. Şincai nu ne oferă nici un indiciu precis asupra lucrărilor care i-au servit de model. El spune numai: „precum au făcut aceia, dintru a căror scrisori am prefăcut această *Economie*" (p. 14), sau în alt loc aduce cuvintele spuse de „Spitzner, stupariul cel mai vestit din Ţeara Nemţească, pre carele în zilele trecute l-au mai scurtat profesorul Mitterpacher şi l-au întipărit în C(răiasca) Tip(ografie) a Universităţii de aici din Buda" (p. 197). În alt loc, el vorbeşte de un autor anume Pankl, după care, „trifoiul turcesc sau măzărichea"... „rodeşte [...] numai trei ani" (p. 69). Ne putem aştepta în acest sens ca întreg materialul *Economiei* să fie împrumutat unor lucrări similare germane. Cercetările pentru stabilirea izvoarelor ar fi însă fără rost, dată fiind marea apropiere care exista totuşi în conţinutul unor asemenea „tratate". Pe de altă parte, avem motive suficiente să accentuăm caracterul original al acestei lucrări. Astfel, chiar dacă întreg cuprinsul ei ar fi fost dezvoltat pe baza unor modele străine, autorul deţine în această materie atîtea cunoştinţe teoretice, adăugate unei apreciabile experienţe practice, încît fiecare paragraf expus ar avea la Şincai o elaborare proprie.

Economia de cîmp se resimte astfel la fiecare pagină de experienţa acumulată de către autorul ei. Numeroase sînt pasajele în care aceasta este expusă direct: aşa este reţeta citată, de îngrăşare a porcilor, pe care o practica tatăl său la moşia din Şamşud (p. 101), aşa este apoi redactarea acelei metode de vindecare a gălbezii, întrebuinţată pe moşia conţilor Wass. În

alte locuri, autorul se referă de asemenea la experiența sa personală, în creșterea raților (p. 113), în apicultură (p. 181). Pe lîngă acestea, *Economia* face dovada unei înțelegeri aprofundate a practicii agrotehnice. Materialul este expus într-o organizare foarte judicioasă. Se începe cu definirea materiei — *Tîlcuirea Economiei:* „Prin Economie se înțelege învățătura, care arată cum trebuie lucrat pămîntul, ca să sporească, cîte ne sînt spre hrană, spre îmbrăcăminte și spre alte folosuri" (p. 3). Intenția utilitară a cărții este urmărită la fiecare pas. Autorul recomandă, de exemplu, cultura intensivă, întrebuințarea îngrășămintelor: „Dacă se va gunoi pămîntul după datina lui, nu are lipsă de odihnă, ci tot anul se poate agonisi cu mare folos, măcar de ar și trebui schimbată semănătura bucatelor în fieștecare an" (p. 19). El este adeptul uneltelor noi, pe care le recomandă cititorului. Vorbește astfel despre „Cilindrul sau Tăvala (latinește Cylinder, nemțește Walzer, ungurește Gögö fa)", arătînd că acesta „pînă acum între plugarii din Țara Ungurească și între cei din Ardeal a fost puțin cunoscut" și enumerînd „foloasele cilindrului".

Cartea este apoi foarte sistematică, fiecare problemă fiind tratată la locul ei cu o mare economie de cuvinte, într-o expunere foarte succintă. Ea este în același timp completă, îmbrățișînd diversitatea de aspecte ale agrotehnicii timpului. Este împărțită în șapte capitole, fiecare capitol avînd mai multe paragrafe, care la rîndul lor, au fiecare mai multe alineate, numerotate cu literele mari ale alfabetului chirilic, urmărindu-se dilatarea fiecărei probleme. Astfel, de exemplu:

Capitolul I. *Despre pămînt.*
Paragraful 1. *Despre felurile de pămînt.*
A. Rece, sau greu
B. Cald, sau moale
C. Negru, sau murg.
Paragraful 2. *Despre diregerea țarinilor.*
A. Despre amestecarea pămînturilor
B. Despre gunoire

și așa mai departe paragrafele următoare. Pentru a ne putea face o idee despre conținutul *Economiei*, dăm în continuare titlul fiecărui capitol: Capitolul II, *Despre lucrarea pămînturilor celor arătoase*; Capitolul III, *Despre livezi, sau locurile cele de cosit*; Capitolul IV, *Despre prăsirea dobitoacelor celor de casă*; Capitolul V, *Despre grădini*; Capitolul VI, *Despre agonisirea viilor*; Capitolul VII, *Despre goangele cele de folos oamenilor*, unde vorbește în paragraful 1 *Despre albine*, iar paragraful 2, *Despre gîndacii sau viermii cei ce fac mătasa.*

Economia lui Șincai urmărește să popularizeze practicile agrotehnice înaintate. Cu tot stilul ei rapid și concis, ce exclude prea desele popasuri explicative sau reflecțiile autorului, se resimte din întregul ei conținut orientarea raționalistă a lui Șincai. Deși cu această ocazie el nu-și expune concepția despre lume, se poate totuși formula concluzia că el vede natura ca pe un vast organism înzestrat cu legi precise și imuabile de dezvoltare. Activitatea practică a omului trebuie să se bazeze pe cunoașterea și urmarea acestor legi. Lucrarea sa urmărește tocmai să facă cunoscute regulile după care rodesc pămîntul, grădinile și viile, după care se înmulțesc și îngrijesc animalele de pe lîngă casă, pentru ami bună agonisire a muncitorului. Este drept, el împărtea o concepție deistă, credea într-un Dumnezeu atotputernic, creator însă al unui univers rațional, în care toate au un rost și se conduc după legile naturii. Pe alocuri, lucrarea se însuflețește de prezența nemijlocită a unor idei filozofice, și atunci el poate fi surprins exprimîndu-se direct, părăsind tonul didactic impersonal. Iată un asemenea pasaj de preaslăvire a naturii în spiritul raționalist al veacului: „Tu cetitorule! ține, sau creade, cum vei vrea [cele spuse mai înainte], pentru că eu sînt încredințat că firea nu lucră nemic în zadar..."

Pe vremea cînd se afla încă la Buda, după apariția *Economiei de cîmp*, el pregăti pentru tipar, fără îndoială în cadrul aceleiași acțiuni sprijinite de stat, și alte lucrări de popularizare a cunoștințelor științifice. Este bine să facem încă de la început precizarea că acestea nu reprezintă studii de specialitate, dar că,

în domeniul acesta, comparate cu cărțile similare, ele reprezintă în cultura românească nu numai cele dintîi încercări, dar chiar, prin calitatea lor, modelul genului. Caracteristic lucrărilor lui Șincai este, așa cum spuneam, înțelegerea adîncă a materiei, organizarea ei pe principii foarte raționale. Pe lîngă aceasta, din *Istoria naturei sau a firei* sau din *Învățătură firească* se desprinde faptul că își formase, la sugestia diferitelor lecturi iluministe, o concepție clară și generală, o înțelegere rațională asupra lumii, pe care nu o dată și-o exprimă direct. Din păcate însă aceste manuscrise n-au putut fi tipărite de către autorul lor — ceea ce le-a redus influența pe care o puteau avea în literatura română de acest fel, cît și asupra publicului.

Istoria naturei sau a firei este un manuscris al autorului, cuprinzînd 3 capitole: capitolul I despre plante, capitolul II despre minereuri, capitolul III despre viețuitori[9]. Manuscrisul are 93 de pagini scrise în chirilice, iar pe prima pagină se specifică izvorul: După Helmuth. Dovada că este ulterior *Economiei de cîmp* constă într-o referire a autorului la această lucrare.

Viziunea autorului asupra unei atît de vaste materii tinde să fie cît mai generală. El studiază natura în întregul, dar și diversitatea ei, căutînd să deslușească sensul deosebirilor: „Așa cură sireaoa lucrurilor în toată natura, așa se merge de la ceale mai mici la cele mai mari". Preocuparea pentru clasificare se află pe primul plan și, pe lîngă concepția rațională asupra lumii, aceasta reprezintă, în ciuda greșelilor inerente, aspectul înaintat, modern al lucrării lui Șincai. El împarte plantele în „Arburi, finichi, erburi, liliuri, bucate, filice, muști, alge, bureți". Sau: „Botanicii, adecă cei ce cunosc erburile, pe erburi le împart în mai multe clasuri, ci eu numai în două le voi împărți aici, adecă cele lucrate și cele nelucrate". „Mineraiurile se împart în pămînturi, sări, cleiuri de pămînt și metaluri.". „Viețuitorii în

[9] Analiza lucrării se face folosind unele fragmente reproduse în articolul lui Al. Borza, *Prima istorie naturală românească — «Istoria naturei sau a firei» de G. Șincai*, în *Transilvania*, L. II (1921), p. 9-12 (oct.-dec.), p. 825 și urm.

comun se împart în şease feluri, precum urmează: I în sugători, II în zburători, III în amfibii, IV în peşti [...], care răsuflă prin urechi, V în insecte ce au sînge alb şi rece şi sînt cu antene sau coarne în cap, VI în vermi [...] ce sînt fără cornuţe pe cap." „Sugătorii se împărţesc în şeapte clasuri a) Oameni, b) Primaţi, c) Bruţi, d) Feare, e) Gliri, f) Dobitoace, g) Bellue, h) Chiţii."

Este aşteptat, dată fiind etapa de dezvoltare a ştiinţelor, ca *Istoria naturei* să aducă nu puţine vederi false, naivităţi, erori. Nu aici trebuie să căutăm însă importanţa acestei lucrări. Ea se impune, în istoria culturii noastre, în ciuda faptului că nu a fost tipărită. Am văzut în ce constă aspectul ei destul de înaintat în concepţie şi metodă. Pe lîngă aceasta, trebuie să ne mai reţină atenţia prin numeroasele observaţii şi date proprii lui Şincai, care oglindesc viaţa naturii din patria noastră, credinţe, obiceiuri şi tradiţii ale poporului. Aici, în dovada strînsei convieţuiri a autorului cu poporul său, rezidă un filon de originalitate care va înălţa *Istoria naturei* deasupra nivelului unei adaptări oarecare. Iată cîteva citate ilustrative în acest sens: „din scoarţa teiului se fac pe la noi funii şi călcîie la încălţăminte". „Aceasta nu este adevărat că totdeauna moare cineva în casa aceea pe care cîntă buha." Autorul reţine o scenă pe care însuşi a văzut-o: „Văzut-am un somn la Crăciunelul de Jos din Ardeal, care au fost înghiţit mai înainte multe gîşte de pe Tîrnavă, şi apucîndu-se de un viţel, aşa l-au omorît; dară proştii nu s-au folosit de dînsul, ci l-au lăsat de au pierit în ţărmurile Tîrnavei, în anul 1782". Deseori el prezintă credinţe populare, practici empirice, pe care le combate, în unele cazuri; alteori se întreabă numai asupra eficacităţii lor, fără să dea răspuns, iar alteori chiar le adoptă: „Eu atîta mai însemn aici, că tusa sacă ca se poţi lepăda flegma nu este mai bun decît scrumul de liliac ars să-l bei cu apă". „Poţăcii (şobolanii) cari sînt mai mari se ţin în mori şi în pivniţă, unde, de nu se astupă bine buţile, îşi bagă cozile pe vrenele lor şi muindu-le în vin le sug; aşa fură vinul". „Hipopotamul sau calul de apă [...] mai mult mugeşte decît rînţiază [...] Oare sloboade-şi el însuşi sînge ca să se mîntuie de

boală, cum scria istoricii cei bătrîni, au ba?" „Iară cum că helciul cel blînd (lebăda) își cîntă moartea mai înainte de a sosi aceasta e numai fabulă." „Broaștele pe secetă se ascund în găuri, supt iarbă și supt petri, pe ploaie se ivesc foarte multe, și de aici judecă cei nepriceputi că au plouat cu broaște." „Cum că crocodilul plînge ca pruncii, ca să înșele pe oameni, să-i prindă și să-i mănînce, și cum că veveriţa, ineumone zisă, cînd doarme crocodilul cu gura deschisă se bagă întrînsul și-i roade foalele, este numai poveste bătrînă." Profuziunea aceasta de vietăți, de pe întreaga scară a evoluției biologice, ca și din regiuni îndepărtate — somnul în luptă cu gîștele și cu vițelul, șobolanii pripășiți prin pivnițe, hipopotamul, lebăda, broaștele, crocodilul, veverița ineumone și încă multe altele — aduce o atmosferă aparte în lucrarea lui Șincai. Ea este plină de mișcare, de viață, comunicînd în același timp interesul acut al autorului pentru viața animalelor, pentru atmosfera de basm din jurul vietăților fabuloase. De altfel sensibilitatea aceasta pentru viața animală se va manifesta și în opera sa istorică, populată pe alocuri de diferite specii, ca într-o gravură de Dürer. Comunicarea între *Cronică* și *Istoria naturei* se face însă și în sens invers. Există în aceasta din urmă cîteva pasaje care îl trădează pe istoric. Iată două din ele: „În Africa sînt inăroți (rinoceri). Din inărog au trebuit să fie cornul cel prin Ștefan Batori dus din Ardeal cînd s-au făcut crai Poloniei, pentru carele au fost după moartea craiului atîta vorbe între ardeleni și poloni." Sau: „În istoria Moldovei se arată că Duca-vodă, domnul Moldovei, cu două piei de vulpe neagră, dintre care una s-au dat împăratului, alta vizirului, ș-au răscumpărat odinioară capul și domnia."

Există apoi în *Istoria naturei* cîteva pasaje în care autorul își exprimă direct concepția despre lume. El nutrește o generală admirație filozofică pentru minunata și raționala ei alcătuire — Dumnezeul său, căruia îi exprimă uneori mulțumiri, fiind creatorul înțelept al unei firi în veșnică și armonioasă viață. „Cum reînvie toate primăvara! — exclamă el. Așa nu poate

pieri nici sufletul nostru." În alt loc celebrează frumusețea atît de diversă a naturii: „Cristalii mineraiurilor sînt nenumărați și de nespuse fealuri, așa plăcîndu-i naturei a se juca întinșii", sau infinita varietate a formelor vieții: „Infuzorii aceștia se fac în apă, ce se bălțește pe părțile plantelor sau ale vieţuitoarelor, a căror micime socotind-o, cine nu se va mira de înțelepciunea și puterea necuprinsă a lui Dumnezeu, care așa strălucește în cele mai mici ca și în ceale mai mari; pentru că infuzorii încă au toate cîte le sînt de lipsă ca să vieţuiască".

Învățătura firească este o altă lucrare cu caracter științific, publicată abia de curînd. Este un manual de fizică, al cărui model a fost descoperit în cartea de fizică a aceluiași Helmuth, cunoscută de Șincai[10]. Scopul *Învățăturii firești* este acela de a combate unele superstiții de mai mare circulație. Intenția aceasta este exprimată în subtitlu: *Spre surpare superstiției norodului*. Sîntem și de această dată impresionați de puterea de sistematizare a autorului, de capacitatea lui de a se exprima precis și cu conciziune, în ciuda deficiențelor și improprietății limbii române de atunci.

Capitolul I, *Despre învățarea firească în comun* dă o definiție a continuității cărții: „Prin cuvîntul fire se înțelege toate trupurile, cît se află în lume, și învățătura care vorbește despre proprietățile, puterile și lucrările trupurilor, se numește învățătură firească. Învățătura firească drept aceea numai cu trupurile cele din lume are a face și de a cerca pricinile întîmplărilor celor din trupurile aceste, care după Elenie sau Grecia cea veche să zice fizică, adică: știință sau meșteșug al firei." Orientarea practică a unei asemenea lucrări este evidentă:

---

10 Un studiu foarte competent al acestei lucrări, cuprinzînd concluziile atentei confruntări cu originalul helmuthian, au întreprins, de curînd, D. Ghișe și Pompiliu Teodor, primii lui editori. Lor le datorăm un generos comentariu pe marginea manuscrisului, o analiză competentă a fondului său de idei, precum și o binevenită încadrare în climatul ideologic al timpului. Vezi Gheorghe Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, Studiu introductiv și ediție critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Editura Științifică, București, 1964.

„Folosul învățăturei cei firești, sau al fizicei mai mare este decît a-l putea spune, pentru că între altele prea mult ni-l întrebuințăm la economie. Căci aceluie carele e deprins în fizică, învățătura fizicei îi dă știință de a-și lucra cît mai bine țarinile și de a-și sădi și înmulți cu rînd bun tot felul de pomi și de plante și de a-și agonisi cele mai sănătoase și mai hrănitoare notrețe pe sama dobitoacelor sale. Știința fizicii și aceste arată plugarilor și care unelte sînt bune spre lucrarea fieștcăriia țarini, care baremi de le-ar socoti plugarii românești." Avantajul acestei învățături sînt apoi de ordin sanitar: ea „este de folos foarte și spre ținere sănătății". În cuprinsul lucrării lui Șincai însă, regulile fizice sînt îndreptate în primul rînd spre combaterea superstițiilor: „Știința fizicii și aceasta o lucrează, ca oamenii să fie odihniți și îndestulați; pentru că mîntuie pe fieștecare de frica ce fără de lipsă, în care din neștiință au căzut, și-i dă deplină învingere asupra rătăcirei cei păguboase, prin care atîtea mii de oameni se țin în clește. Căci cine se va înfricoșa de zmeii cei înfocați, care se iaptă prin văzduh, și de flăcările ce zbughesc din pămînt, de știi ce sînt lucrurile aceste, cine să va speria de ivirea cometelor, adică a stelelor celor cu coadă, sau cu cutremur va întreba ce însemnează ivire lor. De să va dovedi că aceste stele tocma nimica însemnează, ci își țin cursul lor cel minunat?"

Avînd fixate asemenea finalități, *Învățătura firească* începe să comunice sistematic regulile fizicii, adăugînd aproape fiecărui capitol sau paragraf cîte un altul paralel, în care cu ajutorul legilor explicate se combat și obiceiuri superstițioase. Se vorbește despre *proprietățile trupurilor* (corpurilor) — aceea de a ocupa un loc în spațiu, mișcarea, diviziunea, forma, mărimea și aceea „că întru același timp nu poate fi în mai multe locuri de față". Autorul se oprește asupra legilor mișcării corpurilor, vorbește despre greutatea corpurilor, care „nu este altă fără numai plecarea aceia de carea să silesc trupurile a să mișca spre centrul sau punctul cel de mijloc al pămîntului". Capitolul VI tratează despre apă, proprietățile ei fizice, apele minerale. Aerul și proprietățile lui sînt expuse în capitolul VII, în care ni se dau

cîteva legi elementare din dinamica gazelor, date despre presiunea atmosferică și măsurarea ei, și chiar reguli elementare de igienă; expunerea cîtorva îi prilejuiește o descriere a condițiilor mizere de trai ale țărănimii sărace de atunci: „Firește că fiece om înțelept cu deadinsul ar trebui să se țină, și stă întru aceasta, ca să ne sîrguim pururea a înghiți aerul curat și sănătos, carele nu se află în chiliile cele ce necurmat să lăcuiesc de mai mulți oameni, pentru că într-însele foarte tare se strică aerul de aburii ce ies din trupurile oamenilor și ale dobitoacelor, din apa ce se ține în chilii și de putoarea ce să face din cărbuni și din balegă și din paie și alte gozuri cu care se încălzesc oasăle". După observația ascuțită a lui Șincai, nici cei bogați nu păstrează prescripțiile elementare de igienă, „căci oamenii cei mai de frunte și mai puternici nu caută, căci așa sînt făcuți dimpreună cu dobitoacele ca să trăiască cu aer firesc și slobod, ci cu cea mai mare sîrguință păzesc și pe sine și pe pruncii săi de aerul cel uscat". Aceștia „leagănele pruncilor și le îmboldoresc cu postavuri și pe pruncii săi îi lasă de în căldurile lor înghit tot felul de aburi". „Oamenii cei de vîrstă încă nu lucrează mai cumpătat, căci multe dame și cucoane luni întregi nu ies din curțile sale de frică, ca să nu le vatăme aerul."

La același capitol el are prilejul să vorbească despre sunet, propagarea și viteza lui, „despre aerul cel ce se aprinde, cu carele nu de mult au început a face multe probe, și cel ce atîta s-au vestit prin aflarea luftbalonului și a globului celui de aer, cît acuma toți vorbesc despre dînsul". Șincai era informat cu multe amănunte despre toate încercările de ascensiune cu ajutorul aerostatelor. Numeroasele experiențe de zbor — „pilda luftbalonului ce s-au slobozit în aer din Brunswiga, cetatea Saxoniei, în anul 1784", „luntrea ce zboară în aer" a lui Montgolfier — i se păreau minunate, îi sugerau viziunea unui văzduh străbătut de nenumărate mașini zburătoare: „Cu aflarea mahinii aceștia la atîta au mers în timpul de acum, de să sue și să pogoară, și oamenii umblă prin aer și mahina este vrednică de toată minunea". După ce vorbește pe scurt despre vînt și sunet,

dînd şi aplecarea acestora asupra superstiţiilor, el vorbeşte despre foc, pe care îl consideră stihie sau element, ale cărui părticele străbat corpurile încălzite, unele avînd proprietăţile lichidelor. Un interesant capitol este cel de al X-lea, în care autorul tratează despre electricitate. El deosebeşte corpurile în electrice şi cele care nu sînt electrice, scări sau conductori. Se descrie „mahina electrică", unele experienţe simple, trecîndu-se pe această bază la meteori sau lucrările din aer, prin care înţelege „toate arătările ce se fac în aer, şi aceste se împart în cele apătoase, în cele strălucite şi în cele înfocate. De cele apătoase se ţin roua, negura, nori, ploaie, zăpada, bruma şi grindina, întru cele strălucite se numără curcubeul, curte sau cercul soarelui şi al luminii, parahelii, cu paraselenele, adecă înmulţiţi sori cu înmulţitele luni, mai pe urmă de cele înfocate să ţine fulgerul şi celelalte focuri din aer." Fiecare din aceste fenomcne sînt explicate pe larg, la nivelul cunoştinţelor timpului.

Capitolul al XII-lea, *Despre trupurile lumeşti*, aduce date interesante de astronomie. Din parcurgerea lor ne putem da seama de informaţia bogată şi diversă a autorului, de interesul său pentru tainele cosmosului şi în acelaşi timp de înţelegerea lor raţionalistă, pe linia concepţiilor înaintate ale timpului. Se dă o definiţie a corpurilor cosmice: „Prin trupuri lumeşti se înţeleg globurile cele strălucite, care sînt de minunată mărime şi stau în spaţiul lumii de nemăsurată depărtare de la olaltă". Soarele „este globul cel mare şi înfocat, care are propria sa lumină şi luminează şi încălzeşte pe celelalte trupuri lumeşti ce sînt opace sau întunecate şi reci". „Planetele se împărţesc în cele de frunte şi în cele următoare sau de apoi; planetă de frunte ieste aceia care să învîrteşte pe lîngă soare, precum sînt p.p. Joia şi Saturn; iar planetele următoare să chiamă trupurile acelea car să învîrtesc pre lîngă planeltele sale cele de frunte şi cu dînsele să învîrtesc pe lîngă soare deodată." „Luni de aceste sau planete următoare să văd cu telescopul sau cu tubul de glage, cu care le vedem de departe pre lîngă Joi patru, şi pre lîngă Saturn cinci." Şincai îşi aminteşte evenimentul descoperirii planetei Uranus:

„În 13 martie din anul 1781 Domnul Herşel, carele era născut din ţara nemţească, fiind în Anglia, au descoperit o stea mică şi mişcătoare, despre care după mai multe cercări s-au făcut despre forma şi mişcarea ei, s-au cunoscut că dînsa ieste o planetă de frunte". Se dă ordinea planetelor, proporţia distanţelor faţă de soare, se explică fazele lunii, eclipsele diferite, durata de revoluţie a planetelor. Mişcarea de rotaţie, „mişcarea pe lîngă osiile lor spre aceia slugeşte planetelor, ca faţa lor cînd şi cînd preste tot să lumineze şi să să încălzească prin soare şi într-însele să să deschilinească zioa de la noapte". Se dau apoi diferitele durate ale mişcărilor de rotaţie, precum şi depărtarea planetelor de soare, măsurată în „miluri", „măsura mărimii trupurilor lumeşti în miluri gheograficeşti". Vorbind despre sistemul nostru planetar, „sistemul lumesc", ni se descriu cometele acestea cu „propriile sale orbite, prin care după ce au venit deodată la soare, după aceia iarăşi se depărtează de dînsul peste marginile orbitei Uranului şi din pricina aceasta le vedem noi arareori".

Şincai era desigur diletant în astronomie. Dar, am spune noi un diletant superior, instruit şi cu pasiunea comunicării. El îşi pune apoi numeroase şi interesante probleme în acest domeniu. Iată un pasaj sugestiv, în care se vorbeşte despre înfăţişarea şi viaţa planetelor: „Prin telescopuri se văd pre faţa lor multe feliuri de neasemănări, mai vîrtos luna şi Vinerea să văd foarte aspre muntoasă. Neasămănările acestea dovedesc că planetele sînt alcătuite din mai multe feliuri de materii şi dă într-însele să dau dealuri şi văi, părţi tari şi curgătoare, în lună osebirile aceste cu ochii noştri nentrarmaţi în [că] să pot zări din maculele ei, căci fiindcă părţile cele curgătoare aşa tare nu iaptă lumina îndărăpt cu celea vîrtoase macule celea întunecate din lună au asemănare cu apa noastră, şi părţile cele luminoase dintr-însa sînt ţări, munţi şi stane de piatră. Precum să schimbă zioa cu noaptea pe pămînt, aşa să schimbă şi în planete. [...] Pămîntul ieste încongiurat de atmosferă, şi urme de acele vedem şi la planete. Drept aceia adevărat ieste că între pămînt şi între

trupurile cerești pămîntești foarte mare asemănare ieste, și fiindcă pămîntul să lăcuiește de făpturi vii și înțelegătoare, în celelalte planete încă trebuie să fie făpturi înțelegătoare; cine ar tăgădui aceasta tocma așa de nebunește ar lucra ca și acela carele ar zări de departe orașe și sate, și pentru că nu poate vedea lăcuitori dintr-însele, ar zice că orașele și satele acelea nu au vreun lăcuitor."

În epoca lui, plină de cele mai fanteziste reprezentări ale lumilor cosmice și locuitorii lor, ideea pluralității sistemelor solare era la ordinea zilei. Șincai o exprimă bazat pe o judecată simplă: „De sînt stelele celea ficse atîția sori cîte sînt dînsele, ele spre aceia sînt plăsmuite ca să lumineze și să încălzească pe trupurile celea lumești și opace. Drept aceia nu să poate tăgădui că pre lîngă stelele celea ficse să învîrtesc și mai multe planete și comete. Iară fiindcă fieștecare soare dimpreună cu planetele și cometele sale face un sistemat lumesc, fieștecare stea ficsă trebuie să facă un sistemat lumesc, și atîtea sistematuri lumești să fie, cîte stele celea ficse. Iară fiindcă despre aceia nu ne putem îndoi cu gîndul cum că în planetele ce se învîrtesc pe lîngă soarele nostru lăcuiesc făpturi vii și înțelegătoare, despre aceasta încă nu trebuie să credem că doară în planetele cele de pe lîngă alți sori nu ar lăcui făpturi vii și înțelegătoare."

După cum vedem, cunoștințele transmise sînt destul de complicate, mai ales dacă le raportăm la stadiul de atunci de dezvoltare a științelor. Dar pe lîngă nivelul lor relativ ridicat, ceea ce este interesant să remarcăm este informația autorului, faptul că el se dovedește, în fiecare moment, în cunoștință de cauză.

În această lucrare, Șincai dovedește deseori formația sa intelectuală de om de știință: el expune definiții, face clasificări, extrage reguli, combate diverse păreri, demonstrează. Sînt cazuri în care explică, foarte clar, unele experiențe; alteori rezolvă probleme făcînd apel la schițe pe care intenționa să le publice la sfîrșitul cărții. În ciuda unei oarecari rigidități în expunere,

datorită în primul rînd limbii încă insuficient adaptate, expunerea lui este de multe ori cursivă, autorul mişcîndu-se cu aerul natural în lumea punctelor A.B.C. a diferitelor unghiuri, sau a unor aparate ajutătoare în experienţele pe care le descrie. Iată cîteva exemple din textul său: „De veţi lua un glob rotund şi aşa veţi înfige în faţa lui un ac oblu, cît acul acela să nu fie plecat mai mult spre dreapta decît spre stînga, nici înainte decît înapoi, şi după aceia cu gîndul întru atîta veţi lungi acul cît să străbată pînă la cealaltă parte prin glob, veţi vedea acul aşa lungit a trebuit să treacă prin centrul globului, aşa stă p.p. în figura în I [...], linia id. perpendiculăreşte pe globul ABDE. Pentru că de să va lungi pînă la A va trece prin centrul globului carele este E. Tocma aşa putem cuvînta şi despre liniile oE şi mB. După aceia puteţi vedea din figura 1 că pe orice glob numai linia aceia stă perpendiculăreşte care trece prin centrul lui." Eclipsa de soare este explicată astfel: „Întunecarea soarelui drept aceia nu este alta fără numai acoperirea lui prin lună. De să acoperă numai o parte a soarelui de lună, să zice că avem nentreagă întunecare de soare; iară de să va acoperi tot discul soarelui de la ochii noştri, atunci avem întreagă întunecare de soare. Fieştecare întunecare de soare începe de la partea soarelui cea de către apus, sau de la marginea de-a dreapta, pentru că luna se învîrte de la apus către răsărit. Cînd intră luna înaintea soarelui, atuncea umbra lui să iaptă către pămînt. Drept aceia lăcuitorii lunii văd întunecarea pămîntului, cînd noi vedem întunecarea soarelui. Aceasta încă o ştim că întunecarea soarelui nu să vede peste tot pămîntul, pentru că luna e mai mică decît pămîntul [...] Aşadară să poate întîmpla şi zioa întunecare de soare care să nu o vedem noi, dacă va iepta luna umbra sa în părţile acelea în care nu lăcuim noi."

Pe lîngă aceasta, *Învăţătura firească* aduce în numeroase cazuri elemente de gîndire fiziologică a autorului, ceea ce ridică atît nivelul, cît şi interesul acestei lucrări. În nici o altă operă şincaiană nu ni se dezvăluie atît de direct, atît de masiv orientarea luministă a gîndirii sale. Fără să avem în faţă

expunerea unui întreg sistem filozofic, în *Învățătură firească* se găsesc totuși destule idei pe care însumîndu-le să putem realiza concepția de viață pe care Șincai și-o formase. El credea astfel că lumea este creația lui Dumnezeu atotputernic, pe care oamenii, făpturile lui, trebuie să-l venereze pentru adînca lui bunătate și înțelepciune. Acest Dumnezeu însă insuflase întreg universul cu legi precise de existență, care din momentul creației acționau independent și într-o deplină armonie: „Toate cîte se întîmplă — spune el — să fac după legile lui Dumnăzeu ce le-au dat naturei dintru început". Sau: „Toate mișcările trupului [corpului fizic — n.n.] numai după legile cele de la Dumnezeu lor date se întîmplă". Odată legile stabilite, autorul își exprimă marea lui încredere în acțiunea lor fără greș. Este drept, această „acțiune" de insuflare a legilor naturii este văzută dintr-un unghi cu totul rudimentar, mecanicist: „legile mișcării [...] de Dumnezeu sînt vărsate în toate trupurile". Ele sînt universale și atotputernice. Universul, așa cum este conceput de Șincai, este un tot armonios în continuă mișcare: „Toate cîte sînt în lume, de la mari pînă la mici, pururе sînt în mișcare. Așa pre ceriu se mișcă stelele [...] și pre pămînt minăraiurile, plîntele și dobitoacele prin mișcare lucrează. Fără de mișcarea aceasta, toată lumea ar fi numai haos, în care nici ar fi viață, nici putere, nici deplinire, nici frumuseță."

Este foarte important, pentru stabilirea profilului ideologic al autorului, să reținem faptul că gîndirea sa este activă, optimistă. El manifestă o încredere tonică în puterea rațiunii, nelipsind s-o recomande și cititorilor săi: „Noi de multe ori trebuie să credem lucruri ale căror pricini nu le putem străbate, cu priceperea noastră, ci aceasta numai atunci se cuvine a o face, cînd despre adevărul lucrurilor înțelepte nu ne putem îndoi". Pe lîngă aceasta, el are o înțelegere utilitară a filozofiei: gîndirea oamenilor trebuie să fie îndreptată spre îmbunătățirea vieții lor materiale. Aceasta este una din ideile de bază ale *învățăturii firești*, exprimată, între altele, într-un pasaj în care Șincai își manifestă încrederea în posibilitățile rațiunii și

geniului inventiv: „Cine nu şti groznicia cea minunată şi înfricoşată a grindinii! carea în puţine minute aşa zdrobeşte ţarinile, de toată nădejdea lucrătorilor de pământ o întoarce în mare supărare. Drept aceia fi-ar de lipsă, ca să să afle o mijlocire prin carea să să împiedice nenorocirea aceasta, ci macar ieste greu de a gîndi, totuşi nu putem zice că nu să va afla cu vreme."

Dar pe acest teren contribuţia *Învăţăturii fireşti* este mult mai însemnată. În întregimea lor, legile ştiinţei sînt aduse pentru a combate numărul important de superstiţii din concepţia populară. Realizînd această intenţie, autorul lucrării se dovedeşte, pe de o parte, un bun cunoscător al universului de gîndire specific ţărănimii. Este drept, faţă de acest univers el manifestă, pe linia orientării sale luministe, o atitudine eminamente critică. Dar înainte de a combate, Şincai descrie, iar paginile acestea ne apar astăzi interesante din două puncte de vedere: prin materialul folcloric pe care implicit îl aduc şi prin demonstraţia raţionalistă a autorului, îndreptată *spre surpare superstiţiilor norodului. Învăţătura firească* este aşadar o lucrare activă, angajată, care, depăşind tonul oarecum neutru al expunerii ştiinţifice, devine o operă pasionantă, exprimînd concepţiile autorului, poziţia sa ideologică. Pe acest teren ea depăşeşte sfera culturală a literaturii de popularizare. Ea aparţine scrisului de idei, pe care îl prelu-dează în istoria literaturii noastre.

Demonstraţia lui Şincai împotriva superstiţiilor este foarte vastă. Avem de-a face mai degrabă cu o bătălie, dusă în numeroase sectoare. Pentru ilustrarea ideilor exprimate, a mecanicismului gîndirii, a modalităţilor de discuţie ale autorului, a tehnicii sale de demonstraţie, să reproducem cîteva pasaje mai semnificative: „învăţătura de a soroci pre cei morţi şi de a-i întreba despre lucruri ascunse e numai bîrfeală scornită de oamenii superstiţioşi. Întru aceaia nu să poate tăgădui că vrăcitorii ştiu lucruri ascunsă, prin care ei lesne pot înşela pre cei neînvăţaţi, pentru că sînt mai multe feliuri de unelte, cu care

prin mijlocirea razelor luminii să pot întipui groaznice lucruri, măcar că lucrurile nu sînt de față. Carele cunoaște lucrurile astea acela nu să va înșela prin meșteșugurile vrăcitorilor. Să pot face prin uneltele cele fizicești arătări ca acelea, de care să minunează cei ce nu știu puterile naturii, ba, ce e mai mult, să pot face în aerul cel slobod prin niște oglinde mai multe feluri de tipuri și forme de oameni, care să să miște spre noi. Iată cît de cu meșteșug este măiestria vrăcitorilor, prin care înșeală ei pre cei neînvățați și nepricepuți." „Ce visază unii despre legătura flintelor ca să nu să sloboadă, nu e mai mică nebunie decît cele mai dinainte, căci zic de va auzi neștine carele e în pădure sau pe cîmp o împușcătură de departe și va înnoda un feliu de iarbă zicînd și niște cuvinte ascunsă, pușcașul carele au fost împușcat nu-și va pute slobozi iarăși flinta sa pînă nu să va dezlega nodul cel în iarbă sau de sine, sau prin altcineva, sau altăceva. Ci știut lucru e că flinta să va slobozi numai de va fi praful din tigae uscat, gaora destupată, cremene bună și așa întocmită, ca scînteiele să vă verse în tigae, de s-ar și lega mii de noduri și toți vrăcitorii cîți sînt pe lume o ar descînta." Se descrie într-un loc altă superstiție, „carea foarte tare s-au lățit și înrădăcinat și între unii români", „aruncarea cu ciurul". Vorbește apoi despre nuiaua de ghicit, proba de apă, despre zeoae: „țăranii nu să îndeștulesc cu acelea care le am zis pînă aci, ci sporesc întru nebunii și zic că în rîurile acele, în care să înecă mai mulți oameni, să țin niște zeoae, ce să numea, de strămoșii noștri romanii cei bătrîni, cînd încă era păgînii, nimfe, care leșuiesc după viața oamenilor, și pe nimfele aceste și le întipzuiesc a fi zidiri înțelegătoare și tocma așa de înmulțitoare a vieții lor, ca și oamenii". Vorbind despre furtuni, el are prilejul să combată o nebunie pe care „adesă ori au auzit povestind-o cu mare paguba și stricarea tinerilor", „mumînele celea bătrîne cu alți superstițioși de sama lor împreună își întipzuiesc că vîntoasele cele cumplite de dracul să stîrnesc. Superstițioazele acestea povestesc pruncilor săi că dracii pe vremea vîntoaselor să îmbracă în gaine roșii, nici să poate vedea mai-nainte de a-l zări

cu picioarele de cal au de cocoș." El înfruntă credința după care pîlpîirea unei lumînări într-o cameră de bolnav prevestește moartea, vorbește despre probele de foc, aducînd exemple din istorie, combate poveștile cu ploi de sînge, pucioasă, pietre, broaște, lapte, grîu, mătasă, fier, argint, aur. Superstițiile în legătură cu puterile tainice ale planetelor și ale lumii sînt expuse într-un fragment care dovedește vastele cunoștințe ale autorului în materie. Fraza este curgătoare și are un fior de emoție: „Așa cred ei [superstițioșii — n.n] că luna plină de raci, pe scoice îi face mai plini de cum sînt cînd ieste luna știrbă, că florile ce să sădesc în luna plină să fac mai învăluite, că lemnele ce să taie cînd crește luna sînt mai mustoase decît carea se taie pe lună veche, că ferele care să prind pe lună noao sînt grase și carnea lor mai gustoasă, că vițelele care să înțarcă în lună plină să fac mai bune și mai lăptoase vaci decît acelea care se înțarcă pe altă vreme, că napii care să samănă pe lună veche cu mult mai buni să fac, că pe lună noao nu este de folos a se sămăna, că grîul ca să rămînă curat trebuie sămănat de la lună noao pînă la cea plină după amiazi, și ca să nu să facă tăciune într-însul, de la lună plină pînă la cea noao înainte de amiazi, că puii de gîscă, cari să scot din oaole ce să pun la lună noao sînt orbi".

În afară de *Istoria naturii* și de *Învățătură firească*, ne-a mai rămas de la Șincai, în manuscris, și un dicționar cuprinzînd numirile plantelor, mineralelor și animalelor. Este vorba de *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae*, partea I fiind un dicționar latin-român-maghiar-german, iar cea de a II-a unul român-latin-maghiar-german. Acesta este o lucrare posterioară, redactată pe cînd se preocupa de continuarea dicționarului lui Clain, viitorul *Lexicon de la Buda*. Drept model și izvor puteau să-i servească unele lucrări similare apărute în Transilvania, cum ar fi *Verzeicheniss der in Siebenbürgen wildwaschenden Pflanzen*, compus de P. Sigerus și publicat în *Siebenbürgische Quartalschirft*, vol. I (1791), anexă la fascicula a III-a. Această lucrare a fost copiată și de episcopul Samuil Vulcan, într-un

manuscris mai mare: *Tractatu despre vindecarea morburilor poporului de la tiera*[15].

În aceeași vreme, Șincai mai avea în proiect și alte lucrări de acest gen. Corneli amintește într-o scrisoare despre intenția sa de a scrie un tratat de „drept public", ceea ce nu este de mirare, dat fiind faptul că Șincai intenționa să concureze la o catedră de drept la Universitate. În *Învățătură firească* spune la un moment dat „că are de gînd să scrie o topografie a toată Rumânime".

Cauzele care l-au împiedicat să-și realizeze aceste proiecte sînt complexe. Ele sînt aceleași împrejurări care au stat în calea tipăririi lucrărilor analizate mai sus. Pentru a le desluși însă trebuie să ne întoarcem la firul vieții sale, atît de frămîntată în general, dar care între 1804 și 1807 îi oferise un răgaz fecund.

CAPITOLUL al VI-lea

După sosirea sa la Buda au urmat, cum am văzut, doi ani și jumătate de muncă intensă, cînd, pe lîngă realizarea unor importante lucrări, situația stabilă pe care Șincai o deținea i-a permis să-și formuleze proiecte vaste și să se arate tot mai optimist în ce privește soarta *Cronicii* sale. În această perioadă se desăvîrșește uriașa sa documentație. Acum culege el ultimele izvoare și informații care vin să se adauge la impresionanta colecție de documente. Tot acum activitatea din cadrul tipografiei Universității îl determină să abordeze, pe un plan mai vast, opera de răspîndire a cunoștințelor științifice și a ideilor înaintate ale timpului, a cărei primă etapă o consumase la Blaj. În acest sens, între anii 1803 și 1806, el reușì să redacteze și să

[15] Al. Borza, *Primul dicționar de științe naturale românesc, Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae de Gh. Șincai*, în Dacoromania, V [1927-1928], p. 559-562.

tipărească *Economia de cîmp.* Tot de pe acum datează desigur și intenția de a da alte lucrări pe acest teren, dintre care va putea să scrie, fără a reuși să dea tiparului, *Istoria naturei sau a firei, Învățătura firească*, precum și *Volcabularium pertinens ad tria Regna Naturae.*

În primăvara lui 1806 însă are loc un eveniment deosebit de important pentru restul vieții sale, ale cărei urmări la ve resimți pe deplin în realizarea întregii opere. Spre sfîrșitul acestei primăveri, la 13 mai 1806, se stinse din viață prietenul și colaboratorul său, bunul părinte Samuil Micu. El muri la Buda tocmai pe cînd o bătrînețe luminată îi îngăduia să-și desăvîrșească numeroasele planuri. Își găsi sfîrșitul însă într-o mare sărăcie, iar Șincai, tovarășul său de muncă pe terenul încă vitreg al culturii românești a timpului, receptează evenimentul cu reținută, gravă durere. El putea să vadă în moartea lui Micu și prefigurarea severă a propriului său sfîrșit. Scrisoarea prin care înștiințează Capitlul greco-catolic din Oradea de moartea lui Micu este impresionantă prin sentimentul autentic comunicat cu o mare simplitate:

„Cu cea mai mare durere trebuie să aduc la cunoștința Domniilor-Voastre Reverendisime că P.[ărintele] Samuil Clain de Sad, revizorul și corectorul cărților românești de pe lîngă Tipografia Regească a Universității Ungariei, a murit. În 11 mai, cînd l-am văzut el a fost, după obiceiul său, vesel; în ziua următoare, de 12 dimineața, după [ora] șapte, a slujit liturghia, după slujbă a început să se simtă rău și boala s-a înrăutățit, în 13 dimineața a cerut să meargă la el mai întîi duhovnicul, apoi nepotul său Efrem Clain, zis Muntiu, și medicul său; am alergat acolo și eu; el se plîngea, dar deja cu răsuflarea slăbită, că e chinuit de o durere de piept. La amiază, în aceeași zi de 13, l-am văzut din nou, dar atunci nu mai putea vorbi. Eu am rămas cu el pînă seara la opt fără un sfert, cînd, punînd privegheteri, m-am întors acasă, iar el, între 9 și 10 seara, și-a dat înapoi, pe nesimțite, sufletul lui Dumnezeu, fără să bage de seamă cei care îl priveghеau.

Trupul neînsufleţit a fost îngropat în ziua de 15, la ora 4 după-amiază, pontificînd Ilustrisimul Domn Martin Görgey, episcop de Patera, în cripta parohială romano-catolică sîrbească, cu atîta pompă, încît budeanul de astăzi s-a învrednicit să fie prohodit în public, nu fără mare cinste a întregii noastre naţiunii, fiindcă aşa ceva altui greco-catolic aici la Buda pînă acum nu s-a făcut.

Moartea unui bărbat atît de mare m-a consternat şi pe mine, întrucît am pierdut un prieten incomparabil şi întrucît de acum trebuie să mă ostenesc singur pentru folosul naţiunii, şi mă tem că nu voi fi de ajuns, deoarece lucrările sînt de pe acum grele şi ameninţă [să fie] şi mai grele, dacă vrem ca fericirea naţiunii să fie promovată".

Îngrijorarea pentru soarta culturii româneşti, al cărui avînt din acest timp era serios periclitat de orice diminuare a activităţii tipografice de la Buda, era justificată. În acelaşi timp, Şincai îşi dădea limpede seama că numirea oricărui alt nou cenzor ar fi adus încetarea funcţiei sale la această tipografie, pentru că ştia că el nu era plătit decît numai pentru a-l ajuta pe Clain, care era suferind şi bătrîn. Înţelegînd acestea, el face Capitlului orădean propunerea de a menţine şi pe mai departe două funcţii la tipografie, aşa cum se făcea, de exemplu, pentru cărţile sîrbeşti tipărite acolo, recomandîndu-se cu îngrijorare protecţiei canonicilor: „prea umilit vă rog ca să se ţină seama şi de ostenelile mele".

În acel an 1806, în urma episcopului Darabant, sprijinitorul de o viaţă al lui Şincai, la Episcopia din Oradea domnise o stare de nelinişte accentuată. Numirea lui Samuil Vulcan, om cu alese calităţi şi mari merite în promovarea culturii române, linişti însă spiritele. Bunul Corneli comunică faptul lui Şincai: „Făcîndu-se numirea noului episcop [noi, cei care pînă acum], am plutit între speranţă şi teamă, ca şi ajunşi în port, deja ne liniştim pe îndelete. Anume, de la Ilustritatea Sa nou numitului domn Episcop putem să fim încredinţaţi în viitor de toate cele bune pentru noi, ca de la un bărbat distins şi iubitor înainte de toate de cultura naţională şi de oamenii de ştiinţă.

De altfel, prevenitor, Şincai se îngrijise să apară la Buda, în tipografia la care lucra, o broşură omagială în cinstea noului episcop. Cărticica are numai 8 pagini, dar un titlu foarte dezvoltat şi răsunător[1]. În cuprinsul ei erau publicate două poezii în limba română, prima, *Sermo I, „Ad Daco-Romanos"*, iar cea de a doua, *Sermo II, „Ad Illustrissimum Dominum Episcopum"*. Cea dintîi avea 27 de rînduri, o dedicaţie şi semnătura autorului, la sfîrşit; *„ Aceasta Ţi-o poftesc eu al Mărirei-Tale umilit serb G.S. de S"*. În continuare s-a tipărit traducerea maghiară a primei poezii, datorită lui Márzsinai Pap István „Földmérö" (geometru), şi versiunea latină a celei de a doua, semnată de Constantinus Farkas Jur <is>. Auditor emeritus[2]. Pe aceşti tineri români Şincai avea să-i recomande în curînd bunăvoinţei episcopului. Lui personal însă, închinarea în versuri adresată lui Samuil Vulcan nu avea să-i aducă un folos imediat.

În scrisoarea amintită mai sus, Corneli era nevoit să-i comunice şi lucruri mai puţin plăcute pentru soarta lui Şincai şi pentru prietenia dintre cei doi. Capitlul de Oradea făcuse, prin adresa din 13 septembrie 1806, către Consiliul Locotenenţial Regal din Buda, cele trei propuneri necesare în vederea numirii noului cenzor. Pe lista candidaţilor au fost înscrişi, la Oradea, Petru Maior, Şincai însuşi şi chiar prietenul său Corneli. Cel dintîi, pe atunci protopop la Reghin, urmărea să plece neapărat la Buda, al cărui mediu cultural îi era mai necesar ca oricînd pentru desăvîrşirea operei sale. Şincai fusese numit, credem, oarecum de formă, pentru a nu-l jigni şi pentru a i se recunoaşte în acest fel strădaniile depuse pînă atunci. Canonicii orădeni ştiau însă că el va fi indezirabil pentru această funcţie oficială de

---

[1] *Adplausus, quo Illustrissimo ac Reverendissmo Domino Samueli Vulkán Graeco-Catholico Episcopo Magno-Varadinensi etc., etc. In exordio pastoralis suae dignitatis omnigenam felicitatem precantur SUI tribus linguis Valachica, Hungarica et Latina.*

[2] A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, vol. II, Bucureşti, Cartea românească, 1931, p. 153.

răspundere în imperiu. Din această cauză insistaseră foarte mult pe lîngă Corneli să primească respectiva candidatură. Petru Maior nu le era atît de apropiat, pe cît fusese părintele Micu, iar episcopia din Oradea ar fi dorit la tipografie un om al ei. Corneli se afla pe atunci într-o situație destul de grea. Rămas fără postul din conducerea școlilor naționale ale districtului, lipsit de orice compensație materială de pe urma lui, ajunsese în pragul unui adevărat faliment material. Demnitatea de canonic pe care o deținea era, în cazul lui, numai onorifică, neaducîndu-i nici o retribuție bănească. „E lucru într-adevăr curios, îi scria prietenului său la Buda, dacă s-ar întîmpla ca toți directorii de școli să treacă prin astfel de neplăceri, asemeni nouă, care am depus sîrguință, pe tărîmul școlii."

Dar nu numai atît. Cei doi prieteni, foști directori, se găseau acum în curioasa situație de a concura pentru același post. Fiecare din ei știa că Șincai nu va fi în nici un caz numit; dar eventualitatea reușitei lui Corneli aducea, în relațiile lor, chiar dacă nu o răceală evidentă, o situație cel puțin curioasă. De acum începînd scrisorile lor nu mai poartă, atît de pregnant, pecetea sincerității. În ce-l privește pe Corneli, acesta căuta să fie cît mai explicit să-l convingă pe Șincai că fusese împins la acceptarea candidaturii în primul rînd de insistențele canonicilor. Memoriile sale pentru restituirea slujbei pierdute nu aduceau rezultat imediat. Oficialitatea se pierdea pe calea nesfîrșită a unor lungi formalități birocratice. Îi descria apoi situația materială precară în care se afla, lăsîndu-l să înțeleagă că și aceasta contribuie la hotărîrea lui. Din Buda, Șincai trimitea la Oradea corespondentului său epistole oarecum mai reci, în care își descria, cu o amărăciune demnă, suferințele care îl așteaptă după venirea noului cenzor, insista mereu asupra faptului că se străduiește pentru binele public, împărtășea proiecte. Era, pe atunci, serios tentat de gîndul de a trece la Curtea rusească. De altfel, pentru destinul nou al Rusiei, pe care îl descifra în strălucita domnie a lui Petru cel Mare, nutrise întotdeauna admirație. Petersburgul devenise pentru el unul din luminatele

centre ale Europei, unde învățaților și preocupărilor științifice li se asiguraseră favorabile condiții materiale. Ideea de a se pune în serviciul acestui imperiu s-ar putea să-i fi fost sugerată de exemplul istoricului Stritter, a cărui operă voia într-un timp s-o imite și care, fiind director al arhivelor imperiale din Petersburg și Moscova, scosese în capitala Rusiei, între 1771-1780, *Memoria populorum olim ad Danubium, Pontum Euxinum etc. et inde magis ad septentrionem incolentium*[3]. Despre scuzele repetate pe care Corneli le formula în fiecare scrioare însă nici un cuvînt. În schimb, nu uita să-i pună acestuia în vedere faptul că postul de cenzor presupune osteneală multă și cîștig puțin; îi amintea soarta lui Micu, pe care-l văzuse murind în sărăcie, plin de datorii. Într-un rînd avea să-i spună deschis că, dacă pe lîngă funcția de cenzor nu o va obține și pe cea de canonic actual, nu se va putea descurca în mod onorabil. Vom observa, urmărind această corespondență, că formulele largi de politețe, titlurile dezvoltate nu mai corespund unei stări de sentiment plină de afectivitate și respect reciproc. Ajunși în acest impas, cei doi bărbați intrați pe drumul bătrîneții devin, fără s-o spună, în mod real mai distanți, iar răceala, neîncrederea care s-a strecurat în relațiile dintre ei nu fac altceva decît să acuze societatea care se făcuse vinovată de acest dramatic sfîrșit al unei prietenii luminate.

2 octombrie 1806. Corneli către Șincai:

„Mă rog cu stăruință de preastrălucita și nobila domnia-voastră ca, dacă va cădea pe mine soarta să dobîndesc funcția de cenzor, ca și pînă acum și de aici înainte [...], să mă considere ca prieten tinzînd spre același scop cu sine și dacă va fi nevoie de ceva să binevoiască a mă informa cu grijă"[4].

---

[3] Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori. Gheorghe Șincai și Samuil Micu*. Cultura Națională, București, 1924, p. 21, nota 3.

[4] *Ibidem*, p. 71, în latinește. Traducerile în românește, făcute de prof. dr. Coriolan Suciu, cercetător științific la Institutul de Istorie, Cluj.

12 februarie 1807, Şincai către Corneli:

„Privitor la cenzurat n-a sosit nimic de la Viena, dar eu am fost deja prevenit că, dacă va fi numit Domnia Voastră Reverendisimă şi va putea să îndeplinească toate acelea pe care le fac eu, pe mine mă vor trimite cu cea mai bună recomandare la Ilustritatea Sa [episcopul Vulcan — n.n.] etc. La care am răspuns: Mie pîinea n-o să-mi lipsească, dar dacă şi acum îmi vor face soarta vitregă, îmi voi lua rămas bun pentru vecie de la studii. La care mi s-a răspuns din nou: aceasta nu depinde de voinţa mea, ci de utilitatea publică. De unde socot că dacă Domnia Voastră Reverendisimă va fi numit cenzor, pe mine au de gînd să mă treacă viceinspector [şcolar]; căci se tem să nu trec la Curtea rusească, ceea ce uşor se poate întîmpla, din moment ce din salariul de acum nu pot trăi nicidecum. Fiindcă trăind cumpătat, dacă mă îngrijesc de sănătate, umblu zdrenţăros, dacă îmi voi cheltui salariul pe îmbrăcăminte, doborît de foame îmi voi distruge sănătatea sau mă voi îngloda în datorii pînă în gît, lucru pe care decît să-l fac, prefer să părăsesc Buda şi să-mi caut norocul în altă parte...

Recursul pentru catedrele de drept, făcut anul trecut, nu de mult a fost amînat de către Curtea Împărătească pentru concursul viitor, din ultimul semestru al anului curent. Mai că voi concura şi eu pentru dreptul canonic, căci de la mine, după cum cred, nu se va cere doctoratul în drept, fiindcă sînt doctor în teologie, care cuprinde dreptul canonic. Numai de mi-aş putea procura pînă atunci o pereche de haine cinstite, fiindcă [oamenii] se uită şi la haine, nu numai la cap."[5]

27 februarie 1807. Corneli către Şincai:

„Ilustritatea Sa [episcopul Vulcan — n.n.] [...] a promis binevoitor că se va îngriji să i se facă preastrălucit Domniei Voastre o pereche de haine [...]

---

5 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 73, în lb. latină

Eu nu voiesc să răpesc nimănui oficiul de cenzor pe care l-am cerut nu din voia mea, ci din a altora, după ce aproape timp de trei luni am fost asaltat aș putea spune prin străduințele neîntrerupte, ca altfel, spuneau ei, nu cumva în urma împotrivirii mele dieceza să sufere vreo pagubă: așa încît, nu numai că nu am căutat acel [post], dar chiar rugat de mai multe ori am încercat a-l îndepărta de la mine: fiindcă totuși în sfîrșit a trebuit să-l cer, înduplecat de un motiv oarecare, pentru binele diecezei, dacă voi fi numit, înălțîndu-mă într-o situație la care aș avea de gînd să mă împotrivesc, mă voi strădui ca cele ce aparțin ca funcție să le îndeplinesc după puteri, căci n-aș voi să fiu învinuit de nestatornicie și lașitate și să par că acum vreau ceva, acum nu vreau, dar nici nu voiesc ca prin promovarea mea, dacă așa vor găsi cu cale Cei de Sus, să aduc Preastrălucitei și Nobilei Domniei Voastre vreo nedreptate sau pagubă, sau încă vreo piedică la terminarea distinselor opere la care v-ați angajat pentru gloria și binele neamului daco-român, ci dimpotrivă, am de gînd să stau într-ajutor și să ușurez cît îmi vor permite puterile, iar cînd voi ajunge la țintă mă voi socoti fericit dacă voi fi în stare să contribui cu ceva la aceea."[6]

În 8 iunie Corneli îl înștiința pe Șincai de sosirea unei dispoziții oficiale pentru desemnarea a trei candidați în vederea numirii unui nou director școlar în Bihor. Se prevedea însă ca această măsură să se ia înainte de sosirea răspunsului cu privire la funcția de cenzor de la Buda. Prin aceasta el voia să-l asigure pe Șincai că, oricum, acum nu-și mai poate retrage candidatura. De fapt, nici nu mai era nevoie. Încă în 26 mai se făcuse numirea lui Corneli ca urmaș al lui Samuil Micu, punîndu-i-se totodată în vedere că va trebui să se ocupe și de corectură. La 8 iunie, cînd îi scria lui Șincai cele de mai sus, Corneli sau nu aflase încă ultima veste, sau se ferea deocamdată să i-o comunice prietenului său încă o dată prigonit de împrejurări.

---

6 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 74, în lb. latină.

Corespondența lor continuă o bună bucată de vreme, ca un dialog tragic în care cele mai importante lucruri se subînțeleg doar. De data aceasta, Corneli, înspăimîntat în mod real de perspectiva singurătății și a sărăciei ce-l aștepta în capitala Ungariei și dorind să-l ajute cît mai mult, probabil, de prietenul său, întîrzie mereu plecarea. Era reținut și de creditori. În acea vreme Șincai îi scria mereu că are promisiuni avantajoase pentru tipărirea *Analelor*. Iată de ce putem crede că, prin continua sa amînare, Corneli căuta să-i ofere și răgazul necesar. Pînă la urma însă el va renunța definitiv la funcția de revizor, și aceasta, chiar dacă nu va stabiliza pe deplin situația lui Șincai, îi va întîrzia o bucată de vreme plecarea din Buda.

27 iunie 1807, Șincai către Corneli:

„Deși nu mă îndoiesc că vei fi primit deja invitarea de-a lua în primire noua funcție, eu totuși socotesc că e de datoria mea să răspund pe scurt, atît cît este necesar, la cele ce ai binevoit a-mi scrie în 8 a [lunei] curente. Așadar, binevoitoarea rezoluție regească privitoare la Domnia Voastră Reverendisimă a sosit deja, cu adaosul, pînă acum neobișnuit, ca salariul să-l primiți de la începerea slujbei și totodată să faceți și pe corectorul. Prin ultima [specificare], îndată ce veți sosi aici, oficiul de corector purtat de mine pînă acum va înceta, căci fusesem făcut corector mai mult ca să-l ajut pe bătrînul Clain, acum decedat, decît din alt motiv: iar bătrînețea cenzorului încetînd, trebuie să înceteze și slujba mea. Mi-ar plăcea așadar mult dacă Domnia Voastră Reverendisimă s-ar repezi cît mai repede încoace, ca și eu, deslegat de sarcină și de cîștig, să pot să mă îngrijesc de mine din vreme să înc[ă] din vară. Căci într-adevăr m-am convins că nici locul acesta nu-mi prieste, și din cauza aceasta voi merge unde mă vor îndrepta zeii de sus și malurile verzi ale Dunării, pentru care treabă se cere [să fie] vară. Așa stau [lucrurile] acestea aici

Puținele lucruri [rămase de la] răposatul Clain în curînd se vor vinde prin licitație, barem de s-ar putea cîștiga pe ele atît cît

să se poată plăti datoriile lui. Aceasta i-a pricinuit-o cenzoratul din Buda. Şi cîte ar mai fi, dacă respectabilul domn Efrem Clain [nepotul lui Samuil Micu — n.n.] nu l-ar fi ajutat?

Eu, în ce mă priveşte, ca unul ce mi-am plecat deja grumazul la schimbări, sînt puţin consternat prin această veste, fiindcă mă încred în providenţa divină şi în patronajul acelora care voiesc să se folosească de munca mea fie în afacerile lor particulare, fie în cele publice, pentru patrie şi naţiune; de aceia ţin să mă recomand prea umilit Ilustrităţii Sale Episcopul."[7]

22 noiembrie 1807, Corneli către Şincai:

„În sfîrşit, după mult [timp] înorat şi răbdare îndelungată, au început să răsară în jurul meu sori mai strălucitori şi perspective mai bune.

Anume a sosit aici mult aşteptata b[inevoitoarea] rezoluţie regească în baza căreia se ordonă cu îndurare să [mi] se plătească cheltuielile de deplasare făcute cu ocazia vizitării şcolilor, timp de 14 ani cît am îndeplinit cu tot zelul funcţia de director [...] şi totodată mi se atrage binevoitor atenţia să-mi lichidez datoriile făcute în cursul timpului şi avînd a mă duce la Buda ca cenzor să-mi salvez onoarea care era deja periclitată la creditori.

Ceea ce [pînă acum] am amînat să întreb, fiind cuprins de alte griji, rog cu supunere acum pe Preaonorata şi Nobila Domnia Voastră să binevoiască să-mi scrie şi să-mi facă cunoscut care anume ar fi beneficiile adăugate la funcţia de cenzor, pe lîngă salariul de 500 florini renani, ca eu să mă pot orienta în orice caz."[8]

De aici, în corespondenţa celor doi se deschide un mare gol. Cea din urmă scrisoare cunoscută datează din 10 august 1808 şi este a lui Corneli. Ea reprezintă oarecum o ultimă explicaţie între ei. Corneli relatează lui Şincai ce a făcut cu exemplarele din *Gramatică* primite pentru vînzare încă din vara lui 1805.

---

[7] Textul original în lb. latină.

[8] Originalul în lb. română.

Totodată, el îşi anunţă prietenul că nu va mai ocupa funcţia de cenzor. Putem oare desprinde din cuvintele lui o imputare, atunci cînd îi spune lui Şincai că i-a făcut pe plac şi nu se va mai prezenta? Reprezintă oare această scrisoare definitiva încheiere a relaţiilor dintre cei doi, aducînd chiar contabilizarea datoriilor băneşti? Orice ipoteză asupra sfîrşitului acestei prietenii, în lipsa unor date documentare, este riscantă. Ea rămîne deocamdată, şi poate pentru totdeauna, învăluită în necunoscut. Iată ultimele cuvinte adresate de Corneli prietenului său:

„Dacă slujba aceea de cenzor, promisă mie de la început, mi s-ar fi permis să o port împreună cu statul [de canonic], bucuros m-aş fi dus la ea, dar fiindcă din cauza împrejurărilor diecezei nu s-a putut face aceasta, n-am putut-o primi. Scriindu-mi anul trecut, aţi binevoit să mă faceţi atent că dacă voiesc să evit datoriile, să nu mă prezint la luarea în primire a slujbei de revizor, graţios acordată mie: [v-] am făcut pe plac şi nu mă voi prezenta, ci urmează să meargă altul acolo, pe care îl va desemna soarta.

Mă doare puţin că *Analele* sau *Memoria daco-romanilor*, acea operă ilustră a Strălucitei şi Nobilei naţiuni, din cauza împrejurării vremilor nu a putut pînă acum să treacă prin tipar."[9]

Aceasta era la sfîrşitul verii lui 1808. Într-adevăr, de mai bine de doi ani Şincai era mereu preocupat de tipărirea operei sale istorice. În acel timp, ea se afla încă în stadiul de colecţie de documente, evident în mod superior orînduită. În forma pe care o cunoaştem astăzi nu era redactată decît, credem, o parte din volumul întîi. Pe atunci autorul nu era hotărît asupra formei definitive pe care să i-o dea. El consulta în acest scop pe unii învăţaţi din Buda; de pe altă parte, dorinţa de a o tipări îl aducea, de asemenea, în pragul cîtorva soluţii diferite. Totul depindea de felul în care urma să fie tipărită, de persoana sau instituţia care se oferea să suporte cheltuielile şi care îşi impunea, în acelaşi timp, o anume preferinţă.

---

9 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 79-80. Originalul în lb. latină.

Șincai își înțelegea munca pentru darea la lumină a unei istorii a românilor drept o prestație pe care o depunea nu numai în folosul poporului său, dar oarecum din însărcinarea acestuia. El era conștient de imensa răspundere care îi revenea, dar și de faptul că nu era decît un simplu interpret al istoriei noastre. De asemenea, din prefețele celor două ediții a *Elementelor*, se poate vedea că el înțelegea gramatica limbii române ca pe un material existent, pe care diferiți învățați nu făceau decît să-l comunice fiecare poporului. Gramatica nu era opera sa, ori a lui Micu, ori a lui Ioan Molnar-Piuariu. Exista o gramatică a limbii române pe care o tipăriseră, pe rînd, el împreună cu Micu, apoi medicul oculist și în 1805 el singur. Așa se explică de altfel și ușurința cu care colaboratorul său renunțase la această lucrare. În același fel înțelegea Șincai istoria poporului său, căruia, după credința sa, el îi slujea doar de interpret, de colector, de redactor care trebuie să se îngrijească de orînduirea și tipărirea ei. În acest mod propriu de a concepe întreaga operă a vieții sale, se manifestă o fermecătoare trăsătură de caracter, proprie de altfel unei întregi categorii de ostenitori din epoca începutului culturii noastre naționale. Astfel se pot explica următoarele cuvinte dintr-o scrisoare a sa către Corneli, din 12 februarie 1807, care ne arată stadiul în care se găsea pe atunci munca sa istorică: „Conform înțelegerii cu Ilustritatea Sa [episcopul Samuil Vulcan — n.n.] și cu adormitul întru Domnul [episcopul Ignatie Darabant — n.n.], cu privire la tipărirea *Magazinului Analelor dacice sau ale românilor*[10], am consultat pe înțelepți, eruditi, învățați, experți, magnați și potentați și, după dorința tuturora, s-a hotărît aceasta: lucrarea să rămînă în limba în care a fost scrisă și numai acele părți să se traducă în limba latină pe care prenumeranții le vor dori să fie astfel traduse. Prin aceasta mie mi s-ar spori remunerația, dar oare voi putea-o face singur? Întreaga lucrare încă în săptămîna trecută am predat-o magnificului domn consilier Darvas, care o va comunica în

10 *Magazin Annalium Dacicorum, sen Valachicorum.*

scurt timp arhiducelui Palatin şi întregului Înalt Consiliu, şi după aceea mă va învăţa ce trebuie să fac."[11]

Istoricul spera pe atunci să ajungă la o înţelegere cu oficialităţile imperiului în sensul ca acestea să-şi asume tipărirea lucrării sale. I se făcuseră însă şi alte propuneri. Astfel, negustorul Dumitru Meciu, care locuia în Beiuş, era dispus să-i avanseze 300 de florini pentru tipărirea unui extras în limba română, pretinzînd de la Tipografia Universităţii, în afară de suma restituită, şi o dobîndă de 6%, rezultată din vînzarea cărţii. Şincai îl ruga pe Corneli, tot la 12 februarie 1807, să se intereseze pe lîngă acesta dacă îşi mai menţine propunerea. Rezultatul pe care i-l comunică prietenul său era favorabil: deşi Meciu vorbea acum de numai 200 de florini, el era gata să-i trimită la Buda.[12]

În 22 martie 1807, la sfatul unor prieteni învăţaţi Şincai se fixase asupra unui titlu pentru lucrarea sa istorică: *Memoria daco-romanilor sau a românilor şi a popoarelor învecinate*[13]. El intenţiona să urmeze un model pe care îl aprecia, acea colecţie de documente scoase la Petersburg cu sprijinul curţii imperiale de către istoricul Stritter. În schimb, condiţiile pe care Tipografia Universităţii le punea la dispoziţia autorului îl dezavantajau, oferindu-i, din nou, pentru fiecare coală tipărită, un preţ minim: 5 florini. El nu era încă hotărît, şi între timp căuta mereu un alt sprijin. Acum nici oferta lui Meciu nu i se părea întru totul favorabilă, şi din această cauză nu mai insistă pe lîngă el.

Pe de altă parte, credem că nici nu era pe deplin mulţumit cu formula pe care autorităţile şi învăţaţii de la Buda i-o sugerau pentru *Cronica* sa. Ei îl sfătuiau, după cum am văzut, să dea la lumină o colecţie de documente şi izvoare „în limbile în care s-au scris, pentru autenticitate, numai textului românesc să i se

---

11 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 72, în lb. latină.

12 Iacob Radu, *op. cit.*, p.73.

13 Iacob Radu, *op. cit.*, p. 76. Titlul latinesc era *Momeria Daco-Romanorum sive Valachorum et Affinium Populorum.*

adauge unul paralel latin"[14]. Dar prin aceasta lucrarea sa urma să își refuze singură conținutul de idei politice și sociale, nu se mai adresa poporului a cărei istorie o servea. Aici rezidă principala cauză a ezitării lui Șincai de a o tipări acum cînd, cu puțină insistență, se putea obține sprijinul material al Tipografiei Regești. Autorul se afla însă în această perioadă în plină maturitate creatoare. Aceștia sînt anii cînd și-a realizat el cele mai importante lucrări din cîmpul său de activitate destul de larg. Este firesc deci să credem că în același timp în mintea lui se profila *Cronica*, așa cum o cunoaștem astăzi, că încă de pe atunci avea redactat primul ei volum. El urmărea să realizeze o operă militantă, pusă în slujba celor mai înaintate idei ale timpului și servind cauza politică și socială a poporului său. Dacă apelase la sfatul unor învățați sau personalități de seamă ale vremii o făcuse condus de două intenții diferite. Episcopilor din Oradea li se adresase ca unor conducători de seamă ai poporului său, pe care îi vedea demni reprezentanți ai idealurilor lui și ale căror idei și concepții politice le împărtășea. Era vorba, în acest caz, de ascultarea unor păreri autorizate, de persoane care răspundeau în fața națiunii de destinul istoriei acesteia. Învățaților din Buda însă el le ceruse părerea numai pentru a mijloci, într-un fel sau altul, tipărirea operei sale. Sfaturile pe care le-a primit oglindesc cît se poate de bine poziția de clasă: ei urmăreau să reducă la minimum caracterul angajat al unei astfel de istorii. Dar, tot pe atunci, el avusese fericita și unica ocazie de a-și tipări *Istoria* așa cum o vedea și o dorea, și nu ezitase să o facă, în ciuda faptului că nu îi aducea cîștig material. Este vorba de fragmentele inserate în calendarele de la Buda pe anii 1808 și 1809.

Aceste calendare erau publicații ale Tipografiei Universității și se înscriau în același program de „luminare" pe care această insitituție îl îndeplinea din dispoziții înalte. Ele aveau însă un conținut foarte divers; fiind proiectate de Samuil Micu și

14 *Ibidem.*

Gheorghe Şincai, strecurarea prudentă a unor idei naţionale este pe deplin explicabilă. Sensul lor însă, era, firește, în primul rînd practic. Primul exemplar apare la sfîrşitul lui 1805, servind pentru anul următor. Era tipărit cu negru şi roşu, pe 4 coli, nepaginate; cuprindea trei părţi importante: cronologic şi genealogic, partea calendaristică, bisericească şi astronomică şi, în fine, un adaos literar şi istoric.

Cronologia punea, pe cît posibil, accentul pe fapte din istoria românilor. De exemplu, în calendarul pe 1808, se dau anii de la zidirea Romei (2576), descălicarea romanilor în Dacia (1703), începutul crăimei ungureşti [808], despărţirea Ardealului de Ungaria (268), stăpînirea Austriei (109). Genealogia aduce însă informaţii amănunţite despre casa de Austria, iar uneori şi despre familii domnitoare din Europa.

Partea calendaristică era menită să consemneze posturile, dulciurile, zilele lunilor şi sărbătorilor după cele două calendare, precum şi cîteva date astronomice: eclipsa, clima, fazele lunii, răsăritul şi apusul soarelui. Este uşor de crezut că aceste date erau redactate de Şincai. Se dădeau apoi informaţii diverse, de exemplu: *Însemnarea tîrgurilor din Ţara Ungurească şi din Banat*, sau *Însemnarea cărţilor care se află de vîndut în crăiasca tipografie*[15].

Partea de istorie cuprindea fragmente din istoria românilor — în calendarele pentru anii 1806 şi 1807, în redactarea lui Samuil Micu. Tot aici era inserat şi un adaos literar. Astfel, în calendarul pe 1806, se publicau pilde şi istorioare, unele şi vesele, cum ar fi: *De un crai; De un părinte şi al său fiu; De un birău şi de un domn; De un domn şi o slugă; De un bărbat şi de o muiere; De un tată şi de un fecior; De un om şi de vecinul lui.* Se tipărea apoi, pe 8 pagini, o *Vorbire între bărbat şi muiare*, scrisă în versuri. Pe ultima pagină, rămasă goală, s-au pus

---

[15] Descrierea calendarului, cf. Mircea Tomescu, *Calendarele româneşti, 1733-1833 şi bibliografia*, Buc., Editura de stat didactică şi pedagogică, 1957, p. 66-91.

următoarele „stihuri ale unei păstorițe", atribuite, fără prea mult temei, lui Șincai[16]. Ele par să aparțină însă mai degrabă lui Samuil Micu, pe care l-am putea recunoaște prin unele naivități gingașe:

Filomelă, cui cînți așa frumos?
Au doară-mi spui veaste că-i zambil sănătos?
Mută-te, rogu-te, la El prin Coprine,
Știi spune cîntîndu-i să vină la mine.
S-apuce cărarea pre coasta Muntelui,
Să nu rătăcească venind la Soața lui;
Zii, pasăre frumoasă, să nu zăbovească,
Că dorul îmi zice să-i zic să grăiască,
Că-s numai singură de-mi păzesc oile
Și-l aștept sub Munte unde curg văile;
Iară voi, Mieilor, de cumva l-ați privi,
Spuneți-mi și mie cînd s-ar ivi,
Să-i cînt cu Vioara să sune strunele
Întru bucurie că-mi vine Mirele.

În aceste calendare, în partea lor istorică și literară, avea să-și publice Șincai cîteva fragmente din *Cronica* sa. În calendarul pe 1807, care mai fusese încă supravegheat de Micu, dar a cărui tipărire o desăvîrșise Șincai, el anunță că în anii următori va publica *Istoria românilor*, pe care „iarăși în paragrafi le voi împărți, ca să se lovească cu ceale ce au scris părintele Clain și să se poată culege de prin cărindare și lega laolaltă, ca cu vremea să se aibă toată *Istoria românilor* întipărită".

Ritmul în care se putea publica, în asemenea condiții, o operă de amploarea celei a lui Șincai era însă cu totul încetinit. Este adevărat că el adaptează oarecum textul, reformîndu-l și renunțînd la unele izvoare. Nici așa însă n-a putut publica, în calendarul pe 1808, decît puține „ani" din *Cronica* sa, de la 86 la

16 Andrei Veress, *Tipografia Românească din Buda*, în *Boabe de grîu*, an III [1932], p. 593 și urm.

169. În 1809 apărură de la 74 la 264, și totul se sfîrși aici. Șincai plecă din Buda, și de calendare avea să se ocupe în continuare Petru Maior.

Așa se face că din masiva sa operă istorică el apucă să vadă tipărit numai un fragment redus, de două ori cîte 40 de pagini, în fascicule adăugate amintitului calendar. Titlul era acela pe care avea să-l dea și manuscrisului definitiv: *Hronica românilor și a mai multor neamuri, încît au fost iele așa de amestecate cu românii* etc. *De Georgie Șincai din Sinka* [...] *Diortositoriul Cărților în Crăiasca Tipografie a Universității ungurești din Peșta. În Buda, 1808. Cu cheltuiala mai sus numitei Tipografii*[17].

Prin renunțarea lui Corneli, funcția de cenzor la Tipografia Universității rămăsese din nou vacantă. La 13 iunie 1808, Consiliul Locotenențial Regal numi pe cunoscutul învățat, fost protopop la Reghin, Petru Maior. Acum avea să înceteze definitiv munca lui Șincai la tipografie. După cum știm, conducerea acesteia avea de gînd să-l pună la dispoziția episcopului de Oradea. El primise însă numai într-un an trei invitații la foștii săi elevi, conții Wass, care-i ofereau casă, masă și liniște pentru munca sa cît va trăi; intenționa să primească această invitație. Samuil Vulcan nu avea nimic împotrivă și, pentru a-l recompensa oarecum pentru postul pierdut, îi acordă o pensie viageră. În 3 iulie 1808, pe cînd știa sigur că o să plece din Buda, Șincai îi scrie mulțumindu-i. Pregătit să se retragă pentru o vreme de la suprafața vieții publice, avînd și gîndul unui posibil sfîrșit prin străini, el scrie scrisoarea aceasta ca pe un testament:

„Pentru faptul că Ilustritatea Voastră a binevoit a mă pune între candidații la cenzura românească Vă mulțumesc cu toată umilința; mie însă într-adevăr îmi este imposibil să îndeplinesc timp îndelungat slujba de cenzor și mai ales de corector general, după cum am făcut [pînă acum].

---

[17] A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, p. 166.

Pentru ajutorul perpetuu promis mie, pînă cînd voi avea nevoie de el și Ilustritatea Voastră va supraviețui, vă aduc cele mai mari mulțămite și îmi voi da silința să răsplătesc această bunăvoință cum îmi va fi posibil.

Din cronica românească volumul prim îl am gata, celelalte trei le voi pregăti la conții Wass, dacă voi avea zile, dacă nu, cele scrise, conform testamentului de pe acum făcut, vor merge la dieceza Ilustrității Voastre, cu condiția ca dieceza să continue lucrarea.

Pentru tipărire, Ștefan Marcella[18], boier din Moldova, în zilele trecute a promis gratuit cheltuielile.

Eu mai trebuie să rămîn aici pînă la sfîrșitul lui august, fiindcă trebuie să cenzurez *Marele Octoih*, pe care domnul Molnar vrea să-l tipărească pe cheltuială proprie. Isprăvind aceasta, voi pleca la conții Wass, de aceea mă rog de Ilustritatea Voastră de un oarecare ajutor pentru cheltuieli de drum."

La 23 mai 1808 demisionase din funcția de corector, cerînd și un certificat de serviciu. De acum în toate se pregătea de plecare. La 10 august, Corneli îi expedia ultima scrisoare. După terminarea corecturilor, primește cu mare laudă certificatul cerut și în plus 60 de florini pentru cheltuielile de drum. Nu se știe precis cînd a plecat din Buda. Se poate să mai fi întîrziat aici și în cursul toamnei, în așteptarea lui Petru Maior, care la 1 decembrie 1808 nu plecase încă din Transilvania. De acum putem urmări pe Șincai doar din *Cronica* sa, în care, după sosirea la conții Wass, începe să însemneze, în unele momente, data la care lucra.

Tinerii nobili l-au primit într-o altă moșie a lor, din nordul Ungariei de atunci, într-un sat slovac numit Sinea. Prima însemnare din această localitate datează din 28 februarie 1809 și

---

18 Este vorba de Ștefan Margela, autorul unei gramatici în 3 volume, apărută în 1807 la Petersburg, sub titlul: *Gramatică rusească și românească închipuită de Ștefan Margela, și tipărită de departamentul opștiestei învățări*, cf. Ov. Densusianu, *Gramatică rusă-românească a lui Ștefan Margela*, în *Revista critică-literară*, an. III [1895], nr. 7-8-9 (iulie, august, sept.), p. 244.

cuprinde recunoştinţa lui pentru generoşii protectori. El scrie la anul 1354 al *Cronicii*: „La anul acesta mi-au venit un hrisov al preluminatei familiei comitilor Vaş, carele astăzi, în 28 februarie al anului 1809, cînd tocma am plinit 56 de ani de cînd m-am născut pe lume, îl scriu în Sinea, satul comitatului Abauivar din Ungaria, în curtea măririlor sale, ca să le arăt mulţămita, carea li se cuvine nu numai de la mine, carele scriu, ci şi de la aceia pentru al cărui folos scriu acestea" (*Cronica*, I, p. 511). De acum pasajele în care el îşi exprimă recunoştinţa faţă de această familie apar periodic în *Cronică*, dîndu-ne posibilitatea să apreciem în primul rînd amărăciunea pe care istoricul o încerca de pe urma nefericitelor întîmplări la care fusese supus. Pe de altă parte, putem să stabilim, cu oarecare aproximaţie, perioada petrecută de el în această localitate.

La scurt timp, cînd ajunsese la anul 1363, notează: „Copi încă aduce un hrisov al prealuminatei familiei comitilor Vaş, carele, precum îmi aduc aminte, s-au fost şi tipărit într-o cărticică dată de comitul Daniil Vaş cel mai bătrîn, la ai căruia feciori mă şi ocrotesc ca la nişce ucenici ai mei, pînă voi săvîrşi munca aceasta pentru folosul românilor, dintre carii unii mai vrea-m-ar mort, decît să scriu aceasta" (*Cronica*, I, p. 526).

La 13 decembrie 1809, lucra la anul 1526, după cum singur notează: „zioa în care scriu aceste, în satul Sinea, din comitatul Abaui, adecă [...] în 13 dechembrie din anul 1809..." (*Cronica*, II, p. 238-239). În ultima zi a anului 1809 lucra la anul 1541.

De acum însemnările sale din satul Sinea contenesc. În tot anul 1810 nu mai notează decît data de 18 februarie 1811, cînd însă nu mai era la conţii Wass, ci „în curtea preluminatului şi preasfinţitului arhiereului românesc domnului Samuil Vulcan cea din Oradea Mare". Venise aici desigur pentru că se apropia de sfîrşitul muncii şi voia să se asigure din timp de mijloacele pentru tipar. La 22 martie lucra la anul 1647, iar în 29 a aceleiaşi luni, la 1653. În 4 august ajunsese la anul 1713 şi nota în legătură cu un membru al familiei Hessen-Homburg; „Cînd scriu acestea, în 4 august 1811, în curtea prealuminatului

şi preasfinţitului domnului Samuil Vulcan episcopului celui românesc din Oradea Mare, alaltăieri au prînzit la preasfinţia-sa generariul-Chinmaier cu mai mulţi ofiţeri, între care era un generariu şi un colonel din familia Hessen-Homburg" (*Cronica*, III, p. 366).

În 2 noiembrie 1811, adresa episcopului scrisoarea prin care îl anunţa că a terminat *Cronica* şi-i cerea să desemneze învăţaţii pentru revizia ei:

„După ce cu multă osteneală am alcătuit *Cronica daco-românilor* pînă la timpul împărătesei Maria Terezia, socot că înainte de toate nu am altceva de făcut decît să rog cu umilinţă pe Ilustritatea Voastră ca pentru revizuirea ei să binevoiească a numi graţios pe cine va voi.

Datoria mea va fi să mă acomodez voinţei bărbaţilor denumiţi, astfel încît orice vor fi judecat ei, eu să primesc în urma unei învoieli luate în comun după aceea.

Cerînd această graţie, rămîn, prin reînnoirea rugăminţilor, pe lîngă sărutarea părinteştei drepte cu cea mai adîncă cinstire,

Supusul şi servul umil al
Ilustrităţii Voastre
Gheorghe Şincai de Şinca."[19]

CAPITOLUL al VII-lea

Isprăvind *Cronica*, autorul îşi făcea planuri cu totul optimiste în ce priveşte opera lui. Încercările de a o tipări reprezintă încă un episod al necontenitei sale hărţuiri cu adversităţile. El va insista şi de data aceasta, se va strădui să le înfrîngă, dar deocamdată va rămîne din nou învins.

---

[19] Originalul latin, la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române.

La început se adresează tipografiei din Buda, unde era cunoscut. În 1812 anunță că a terminat *Cronica*, fiind ocupat acum cu traducerea ei în limba latină. Întreabă apoi dacă ar putea-o tipări pe cheltuiala statului în ambele limbi. Se informează de asemenea despre costul unei coale în 4°, în 1000 sau 5000 de exemplare. Direcția tipografiei îi răspunde, felicitîndu-l în primul rînd pentru terminarea operei. În ce privește tipărirea ei însă, îi comunica veşti neplăcute: fiind ocupată cu editarea cărților didactice românești unite și ortodoxe, nu poate să tipărească această lucrare în contul ei. Îi propunea însă un preț redus: 40 de florini coala în 1000 de exemplare sau 184, în 5000 de exemplare[1]. Este de la sine înțeles că Șincai nu dispunea de sumele necesare. Avînd însă, probabil, unele promisiuni de ajutor sau împrumut, înaintă versiunea latină, atît cît era redactată, funcționarului cenzorial din districtul Oradea, Anton Szerdahelyi. La 6 mai 1812 acesta îi dă aprobarea cuvenită, fără nici o observație.

Din păcate, însă, în continuare, lucrurile nu vor mai merge cu aceeași ușurință. La Oradea n-a găsit editor, și atunci se adresă unui tipograf din Sibiu (Martin Hochmeister, susțin unii cercetători, pe cînd dintr-o scrioase ulterioară a autorului reiese alt nume, Barth), care însă avea nevoie de aprobarea cenzurii transilvane. Așa se face că la 2 iunie 1813 Șincai prezintă, adresîndu-se în scris guvernului ardelean, manuscrisul său: *Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum*. El spune că a lucrat 40 de ani la această lucrare, pe care a scris-o în două limbi, română și latină, de la anul 86 la 1739; lucrarea fusese examinată și aprobată în Ungaria, dar întrucît dorește să o tipărească la Sibiu, la tipograful Barth, cu care a și încheiat contract, trebuie să fie examinată și în Transilvania. O dată cu cererea sa au fost înregistrate trei anexe despre care nu se poate ști ce reprezintă. E probabil ca două dintre ele să fi fost cele

---

[1] Andrei Veress, *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grîu*, loc. cit.

două exemplare, latin și român, al *Cronicii*, iar al treilea una din anexele *Calendarului* de la Buda.

La 14 iunie manuscrisul a fost înaintat oficiului de cenzură spre examinare. Pentru anii 1813 și 1814, Comisia de revizuire a cărților (*Commissio Librorum Revisoria*) de pe lîngă guvernul transilvan era compusă din Iosif Mártonfi, episcopul Transilvaniei, fost un timp director general al școlilor naționale pe cînd Șincai era directorul celor românești, ca președinte (*praeses*), precum și trei membri: Francisc Szilágyi, profesor de filologie și istorie la Colegiul reformaților din Cluj, Frideric Leonhard, parohul bisericii luterane din același oraș, precum și Ioan Körmötzi, super-intendentul unitarienilor din Transilvania.

Nu putem ști dacă întreagă această comisie a participat la revizuirea operei lui Șincai. Scrisoarea prin care se înaintează guvernului *Cronica*, împreună cu un referat asupra ei, poartă semnătura președintelui comisiei, Iosif Mártonfi, și e datată 5 martie 1814. Fie că este o lucrare colectivă, fie că aparține numai lui Mártonfi, opinia, intitulată *Reflexiones în Chronicon Dni Georgii Sinkai*, are în vedere numai textul latin, care corespunde aproximativ primului volum al *Cronicii* românești și aduce o critică „pătrunzătoare", după expresia lui Iorga. Poziția pe care Mártonfi se situează este aceea de apărător al unor vechi privilegii naționale și sociale, pe care Șincai le contestase. Președintele comisiei cenzoriale este, în același timp, reprezentantul clasei și al națiunii sale, care deținea o situație dominantă în organizarea politică a Transilvaniei. Răspunsul său reeditează înfruntarea pe care păturile conducătoare ale celor trei națiuni privilegiate o adresaseră în dieta din1790-1791 suplicei înaintate de conducătorii mișcării românești. Argumentele istorice alternează și de această dată cu aprecierile minimalizatoare, jignitoare chiar. Se combate mai întîi titlul, care, după opinia recenzentului, nu acoperă adevăratul conținut al lucrării. Se caracterizează lucrarea lui Șincai în astfel de termeni: „Ineptă, ridiculă, plină de păreri false, de conjecturi caraghioase", ea este „periculoasă opiniei

publice". În final, se exprimă cu o mare claritate felul în care au reacționat acești reprezentanți ai oficialității la ideile *Cronicii* șincaiene, dîndu-ni-se, indirect, măsura caracterului ei combativ. Românii n-au fost supuși în Transilvania de către unguri, putem deduce că se afirmă în *Cronică*, iar aceștia, împreună cu sașii și ceilalți sînt uzurpatori ai privilegiilor românești. Ultimele cuvinte ale „reflexiunii" lui Mártonfi sînt revelatoare: „Să începem cu agitările poporului, zic învățații românilor, să începem cu onorurile, cu tîlhăriile și incendiile". Se reproducea apoi un vers din Juvenal: „*Aude aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum! Juvenalis et Sinkay.*". În lipsa unor informații sigure, cercetătorii din trecut ai vieții istoricului român credeau că opinia cenzorului asupra *Cronicii* ar fi fost rezumată într-o expresie lapidară: *opus igne, auctor patibulo dignus* — opera e demnă de foc, autorul de spînzurătoare. Cuvintele acestea însă nu au fost niciodată scrise de vreun funcționar gubernial pe marginea *Cronicii* lui Șincai. Ele nu sînt totuși diferite prea mult de versul citat. Acesta este versul 73 al satirei I a lui Juvenal. Pentru înțelegerea sa deplină e necesar să se reproducă și versul următor. Împreună ar suna astfel[2]:

Aude aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum,
Si vis esse aliquis: probitas laudatur et alget.

În traducerea liberă a lui Anghel Marinescu (*Satirele lui D. Jurius Juvenalis*, București, 1961, p. 8), versurile respective sînt redate astfel:

„Vrei să ajungi astăzi să însemnezi ceva? Atunci, cutează o ispravă pentru care să meriți a fi trimis în Gyarus[3] sau la pușcărie: Cinstea e lăudată, dar tremură de frig."

Potrivit acestei opinii formulate de către comisia cenzorială, guvernul transilvan dispune interzicerea tipăririi. În 27 martie

---

[2] Cf. Coriolan Suciu, *În legătură cu cenzura «Cronicii»* lui Șincai, studiu ms. pentru revista *Studii*.

[3] Gyarus, o insulă mică, una din Sporade, loc de exil și condamnare în Imperiul roman.

1814 autorul se interesa de soarta operei sale, reclamînd o urgentare a cenzurii. În 14 aprilie guvernul îi răspunde însă că nu încuviinţează tipărirea ei. Mai mult chiar, alarmat de rezoluţia favorabilă pe care cenzorul din Oradea o aplicase pe manuscrisul versiunii latine, de la Cluj se trimite directorului regal al Academiei din Oradea o scrisoare prin care acesta este întrebat dacă „lucrarea mai sus amintită s-a tipărit acolo sau nu", „deoarece lucrarea prezentată de Şincai este foarte periculoasă ordinei publice a Marelui Principat al Transilvaniei". Abia în 18 iunie se răspunde: „această lucrare n-a fost tipărită pînă acum nici în Oradea, nici altundeva în Ungaria". Guvernul din Cluj se adresează în acelaşi sens şi Consiliului Locotenenţial din Ungaria, la 16 august, intervenind ca pe viitor să se trimită spre cenzurare în Transilvania orice carte privitoare la acest principat[4].

Între timp, autorul, aflînd rezultatul negativ al cenzurii, îşi ceruse opera înapoi. La 16 august 1814 i se răspunde că guvernul a aflat-o demnă de confiscat şi nu i se poate înapoia. Pe conceptul acestui răspuns se notase: „*Praeaductus opus in tribus thomis manuscripti constans idcomate Valachico concinnatum fine asservationis sequestralis ad cubile repositum est*" („Lucrarea amintită, constînd din trei volume în manuscris, redactată în limba română, a fost depusă la arhivă pentru a se păstra ca sechestru").

Ajunşi în această etapă a biografiei eroului nostru, în care o nouă dezamăgire, ultima şi cea mai adîncă, avea să se adauge şirului de înfrîngeri treptate ce constituie viaţa sa, este bine să aruncăm o privire mai atentă asupra rezultatului muncii sale de o viaţă, asupra acelui text care prilejuise cuvintele atît de pătrunzătoare (e drept!) ale criticii lui Mártonfi. Ele ar putea figura ca un potrivit moto al lucrării atunci incriminate:

---

[4] Ioan Modrigan, *Soarta «Cronicii» lui Şincai*, în *Cultura creştină*, an VI (1916), nr. 1. Traducerea din latină a textului aparţine dr. Ilie Dăianu, publicată sub titlul *Cronica lui Şincai şi cenzura ardeleană*, în revista *România eroică* din Cluj, anul II, nr. 8-9 (dec.-ian.), 1938-1939, p. 148-152.

Să începem cu agitările poporului, zic învățații românilor! Referirea, încă o dată, în ce-l privește pe Șincai, la numele pe atunci atît de proaspăt în amintiri al lui Horea este de asemenea concludentă.

Geneza acestei lucrări explică și natura ei. La început, istoricul a alcătuit o colecție de izvoare ale istoriei românilor. Rezultatul muncii sale sînt cele 26 de volume de documente amintite anterior. Prin prelucrarea critică a acestui material de bază, prin interpretarea lui din punctul de vedere al ideilor istorice împărtășite de Școala Ardeleană, prin traducerea lui în limba latină și, în fine, prin completarea cu numeroase alte documente, Șincai a realizat o altă colecție de izvoare pe care intenționa să o tipărească. Modelul l-a avut desigur în istoriografia timpului, mai cu seamă în cea maghiară, germană și rusă (Stritter).

Materialul astfel adunat a fost utilizat pentru redactarea *Cronicii* propriu-zise, din care a reușit să publice cîteva fragmente în *Calendarele* de la Buda pe anul 1808 și 1809. La Sinea și apoi la Oradea, la curtea episcopului Samuil Vulcan, a reușit s-o termine în forma care se păstrează astăzi la Biblioteca Universității din Cluj. Edițiile pe care le avem au la bază copii făcute la Oradea. Una din ele, rămasă în păstrare la Biblioteca episcopiei din Oradea, a fost făcută probabil pe seama episcopului. Primele două volume sînt transcrise de o mînă străină, dar ultimul a fost copiat de autor însuși. De pe această copie a încercat Gavra să dea o ediție, la Budapesta, în 1844. O altă copie, a fost transcrisă pe la 1820-21 de preotul Petru Mărcuțiu din Roit, se crede, din însărcinarea lui Petru Maior. Aceasta a ajuns la Iași și apoi la București. Șincai mai întomise apoi, ca o anexă la *Cronica* sa, *Scara întîi, sau arătarea numelor și a autorilor, care se află în Cronica românilor*, ce începe de la anul 86 și merge pînă la anul 1439. Este un manuscris autograf, de 107 pagini, care de asemenea nu a văzut încă lumina tiparului.

Îndată după terminarea versiunii românești el începe redactarea unei versiuni prescurtate în limba latină. A tradus,

oarecum rezumativ, din *Cronică*, pînă la anul 1183, iar titlul acestei lucrări este următorul: *Chronicon Daco-romanorum sive Valachorum et Plurium aliarum Nationum in quantum eae iat commixtae vixerunt, un fata, et res gestae unius absque alterius fatis, et rebus gestis rite deduci et exarari nequeant, intra multorum annorum curricula magno cum labore et fatigio e pluribus Auctoribus editis, Diplomatibus, Manuscriptis, et Inscriptionibus collectum, et ad annos Aerae christianae digestum, per Georgium Sincay de Eadem A.A. LL. Philosophiae et SS. Theologiae Doctorem, emeritum primumque per Magnum Transylvaniae Principatum Scholarum Nationalium Gracco-Catholicarum Directorem, emeritumque in Regia Universitatis Hungaericae Typographia Typi correctorem et interimalem Censorem Valachicum.* În afară de aceasta, a mai reușit să traducă un mic fragment, privind perioada dintre anii 1440-1448. A mai întocmit apoi un *Index in Tomum I Chronici Daco-Romani seu Valachici.*

În ciuda prolixității sale, *Cronica* lui Șincai trăiește în cîteva fragmente strălucind de vervă și inteligență. Acestea reprezintă, de altfel, moștenirea sa, pe care astăzi o putem valorifica, atît prin ideile pe care le exprimă, cît și prin posibilitățile stilistice ale autorului, mai ridicate decît au fost apreciate pînă acum. Șincai era, în primul rînd, un intelectual care știa să se exprime cu logică și claritate. În puțin timp însă opera aceasta a ajuns să fie frecventată doar de specialiști învățați. Cîteva lecturi grăbite, cîteva aprecieri enunțate în scris și mai ales mecanismul formal al comparării sale cu scrierile cronicarilor moldoveni sau chiar cu paginile de plăcut povestitor ale părintelui Samuil Micu au fost suficiente pentru a se vorbi de prolixitatea, de aspectul ei inform, refuzat oricăror virtuți literare sau stilistice, și, în ultimă instanță, ilizibil.

Discuția asupra caracterului și valorii acestei lucrări, prelungită pînă în zilele noastre, pretinde însă neapărat cîteva disocieri apriorice ale punctului de vedere din care se emite judecata. Este tocmai ceea ce a lipsit sentințelor exprimate pînă

acum chiar de cele mai autorizate condeie. Iorga o socotea drept o compilație, e drept superioară prin informație și judecată. Îi refuza însă orice merit literar. D. Popovici, aproape la fel. Întrebarea este însă din ce punct de vedere o judecăm: istoric sau estetic? ce importanță acordăm valorii sau nonvalorii sale literare, dacă o socotim o lucrare de domeniul istoriografiei iluministe sau al celei arhivistice etc. Răspunsul va hotărî măsura în care această operă reprezintă o poziție înaintată pentru timpul său, măsura în care ea contribuie la progresul istoriografiei noastre și felul în care se sincronizează cu climatul european de idei al secolului.

În ce ne privește, socotim *Cronica* lui Șincai drept o lucrare de specialitate, putînd amprenta curentului iluminist, o lucrare strîns ancorată în curentul de idei al timpului și servind cele mai imperioase aspirații naționale și sociale formulate de mișcarea de redeșteptare națională din Transilvania.

Acest răspuns general trebuie de îndată urmat de alte precizări. Și anume, fără să fie o operă beletristică, această *Cronică* reclamă, într-un sens, și o apreciere estetică. În primul rînd, pentru că în momentul în care ea a fost scrisă, în cultura noastră nu se formulase teoretic valoarea și funcția esteticului. La acea dată, în afara literaturii populare, nu avem opere create deliberat cu o finalitate estetică, nici chiar *Țiganiada* nu poate fi considerată astfel. Instrumentul de exteriorizare a conștiinței sociale era unul singur, neperfecționat desigur, dar capabil să răspundă necesităților momentului, care, înainte de toate, vizau exprimarea ideilor mișcării naționale. Conceptul larg și polifon al culturii era atunci întru totul subordonat acestor idei, iar pasiunea comunicării lor putea să dea, indirect, un anume patos textului. Lucrările de lingvistică ale timpului, gramatici sau dialoguri despre limbă, au, în cele mai bune realizări ale lor, patosul comunicării ideilor latinității și continuității poporului român. Chiar și scrieri aride prin materia lor, cum ar fi fost *Istoria naturei sau a firei*, ori *Învățătură firească* se resimt de o oarecare însuflețire. Este de la sine înțeles, în aceste condiții, că

o operă menită să cuprindă ideile istorice ale mișcării și justificarea lor documentară comunica în cel mai înalt grad acel patos. *Cronica* lui Șincai aparține în cele mai bune pagini ale sale momentului iluminist al istoriografiei. Ea este o operă de idei, înflăcărată, pasionată, pe care chiar perspectiva de azi, prin prisma diferențierii nete dintre istoric și estetic, nu o poate izgoni prea departe de hotarele literaturii.

Dacă însă prin conținut această lucrare era cu mult înaintea timpului său, depășind cu o epocă preocupările similare contemporane din celelalte țări românești, prin limba sa ea se situează, ca și *Țiganiada*, pe o direcție lăturalnică față de ulterioara dezvoltare a limbii literare. Vina nu e desigur a autorului. În acel moment, cînd limba literară nu se cristalizase încă, Șincai utiliza graiul celor din jurul său, al populației românești din Transilvania, cu sesizabile accente regionale, e drept, dar cu o mare putere de pătrundere în mase. Evoluția ulterioară și precizarea limbii literare pe temeiul graiurilor de dincolo de munți a îndepărtat *Cronica* de la audiența publicului cult. În alte condiții, dacă ar fi avut avantajul comunicării prompte și expresive, *Cronica* lui Șincai ar fi fost o operă vie de idei, preludiind genul care în cultura noastră a dat între capodoperele sale *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*, de Nicolae Bălcescu, *Ion-vodă cel Cumplit*, de B.P. Hașdeu etc., adică proza densă de gîndire istorică și socială, dezbatere pasionată, cu mari posibilități expresive.

Se formase pînă acum, de cele mai multe ori în lipsa unei parcurgeri integrale și atente a *Cronicii*, ideea unei scrieri masive, greoaie și încîlcite, năstrușnic rezultat al eforturilor de o viață ale unui rătăcitor colecționar de documente, un fel de caier nebulos, neluminat de vreo idee sau înălțime de gînd, dar hărțuit de fulgerele unor apostrofe nestăpînite, de violența polemicii cu preavestitul Engel. O dată ce noua istoriografie literară a luat, pe temeiuri științifice, în stăpînire și vastul teren al Școlii Ardelene, s-au produs deîndată cîteva clarificări. A fost reliefat cu suficientă atenție mesajul ideologic al operei șincaiene și în

general al întregului curent. S-a realizat deci starea de spirit necesară unei parcurgeri atente a acestei opere, prilej pentru formularea unei judecăți adecvate.

Mitul prolixității, al neclarității *Cronicii* lui Șincai este fals și trebuie distrus. La fel de falsă ne apare și aprecierea ei drept o simplă colecție de documente, de domeniul istoriei arhivistice, la care contribuția autorului s-ar manifesta mai ales pe teren organizatoric. Desigur, cititorului neavertizat nu-i este prea ușor să se descurce în labiritul de întîmplări, de personaje istorice și de citate prin care istoricul își strecoară firul ideii sale. O dată însă primul pas făcut, o dată ce se ajunge la o familiarizare cu metoda lui Șincai, lectura înaintează fără obstacole de netrecut și ne dăm seama că ne aflăm în fața unei opere echilibrate pe temeiul solid al unei idei călăuzitoare, dar copleșitor de bogată în material documentar. Astfel, citatele sînt numeroase și din numeroși istorici; fragmentele sînt adesea contradictorii; nu lipsesc cazurile cînd aceleași întîmplări sînt povestite de istorici diferiți, evidențiindu-se aprecieri și puncte de vedere diferite. Cu toate că imensul aparat arhivistic n-a fost în întregime prelucrat, nu vom avea impresia unei lipse de concepție internă, de suflu creator, nu vom fi întotdeauna copleșiți de revărsarea materialului istoric. Autorul are o mînă forte, capabilă să stăpînească și să aprecieze controversele, să canalizeze concluziile în sensul dorit. Deși nu își însușește totdeauna materialul prin sinteză sau interpretare, el îl stăpînește totuși, de la o mare înălțime, și este într-adevăr uimitoare capacitatea cu care acesta mînuiește documentele. În fond, el ne-a dat o masivă lucrare de istorie de tip modern, iluminist, cu o profundă gîndire originală, cu o solidă țesătură ideologică și de impresionante proporții.

Un material istoric enorm, o bogăție și diversitate de izvoare au fost înșiruite de istoric urmărindu-se desfășurarea anilor. Depășind limitele geografice ale populației românești, *Cronica* lui are, pe alocuri, aspectul unei istorii a sud-estului Europei. La fiecare an autorul a inserat informațiile istorice culese de el. Aportul său personal constă în interpretarea critică a izvoarelor,

în relevarea sensurilor dezvoltării ideii, în exprimarea, deseori directă, a unora din tezele fundamentale ale istoriografiei române de atunci. O astfel de lucrare, prin deosebita abundență a materialului, prin perspectiva sa istorică și geografică largă, prin înalta ei ținută ideologică, ar fi putut reprezenta în cultura noastră un monument de demonstrație. Ceea ce o coboară însă într-o anumită măsură de pe treapta cea mai înaltă a genului este lipsa unor capitole de sinteză. În munca sa de cercetare de o viață, autorul a fost uneori copleșit de materialul documentar. Fragmentate, risipite în paragrafele anilor, ideile generoase pe care le împărtășea au pierdut din forța lor, nemaifiind în stare să dea un suflu unitar lucrării, care se refuză parcurgerii cursive. Caracterul iluminist al acestei lucrări se relevă în primul rînd din adresa ei. În decursul muncii îndelungate de istoric, gîndindu-se la tipărirea operei sale, Șincai avea în vedere întotdeauna publicul larg al națiunii din care făcea parte. Este drept că lucrările sale reprezintă rodul unui efort colosal, al unei teribile încleștări, al unei adevărate lupte pe care autorul a dus-o cu materialul de cercetat. El a fost un om al muncii stăruitoare, zilnice, în marile biblioteci, cînd se cufunda într-un lung dialog cu secolele și cu istoricii lor. Și cu toate acestea, el vedea rezultatul muncii sale numai prin prisma eficienței pe care o avea în publicul contemporan. Nu era deci o cercetare în sine și pentru sine, gratuită. Istoria sa era angajată unei cauze politice și sociale și se adresa deci, în primul rînd, națiunii sale. Au existat, după cum am văzut, numeroase ezitări, tribulații în stabilirea formulei acestei opere. Deși își începe cercetările la o vîrstă tînără, după ce împlinise 22-23 de ani, abia în pragul bătrîneții, la Buda, prin 1805-1806, deci cînd avea peste 50 de ani, autorul se oprește asupra formei pe care astăzi o cunoaștem. Este adevărat, e greu de crezut că această formulă i s-a relevat abia atunci. Date fiind ideile pe care autorul le nutrea cu pasiune, este de așteptat ca el, încă din vreme, să fi avut, poate nu suficient de limpezită, dar în orice caz formulată în bună măsură, intenția de a da o operă manifest, o lucrare alimentată de

o bogată documentație istorică. Dar evenimentele nefericite ale vieții sale agitate, cultivarea relațiilor cu unii învățați străini, apoi preocuparea pentru tipărirea operei îl influențează într-o oarecare măsură, și astfel, în diferite momente ale activității sale, îl vedem condus de intenții diferite. Astfel, o dată realizată colecția sa de documente, îl însuflețește exemplul istoriei arhivistice și vrea să dea o operă în genul acesteia. La Buda, Engel și afară de el cîțiva istorici maghiari îi oferă unele sugestii. Chiar dacă nu le-a urmat, aceste împrejurări au avut darul să întărească una din ideile vechi șincaiene, aceea că, dacă opera sa are menirea să se adreseze propriului popor, înflăcărîndu-l prin exemplele istoriei, nu este mai puțin adevărat că ar trebui să se facă cunoscută unor cercuri cît mai largi de învățați străini. Rămînînd legat foarte strîns de dezvoltarea istoriografiei românești, Șincai este primul nostru istoric care trăiește din plin un aer european, care este influențat și urmează, conștient, exemplul științei istorice a timpului său și care, tot atît de conștient, i se adresează. Iată deci o altă trăsătură iluministă a istoriei sale.

Pe de altă parte, istoricul împărtășea o concepție autentic iluministă asupra istoriei. El nu făcea istorie la modul întîmplător; el nu însemnează faptele anilor din vreo obligație exterioară, nu e un simplu „arhivar", dar nici nu răspunde numai unui simplu imbold de a povesti, așa cum făcuseră în bună parte cronicarii moldoveni și chiar Micu, bîntuiți de demonul narării, de talentul lor de povestitor. El gîndește istoria în devenirea ei largă și pe un front destul de adînc. Este drept că, împreună cu istoriografia epocii, neglijează elementul economic din viața popoarelor; nu îi scapă însă organizarea socială a unor epoci, pe care ne-o analizează, aducînd documente revelatoare. Gîndirea lui istorică este de multe ori mărturisită deschis, astfel că opera sa a devenit pe alocuri ceea ce intenționa să realizeze autorul: un manifest al poporului, cuprinzînd afirmarea unor revendicări pe care el le justifica prin noblețea originii, prin dreptul istoric. El are o concepție clară despre istorie, despre înțelesul și menirea

ei. „Tot scopul meu a fost și este ca în *Hronica* aceasta să adeverez acelea care sînt de lipsă spre înțelegerea și știința istoriei românilor" (III, 343). Este apoi un vajnic și neobosit căutător al adevărului, „carele iaste tocmai de lipsă în fieștecare istoric" (I, 585). Noțiunea de veridic, de adevărat este suficient conturată în înțelegerea sa, i-a preocupat gîndirea. O primă disociere se opera, evident, cu multă rigoare și în mod tranșant, despărțind adevărul de toate acele „minciuni", „bîrfeli" sau chiar „încîlciri a hronologiei" proprii unor istorici. Se releva și mobilul unor atari falsuri: „... istoricii cei mai mulți nu cearcă să scrie adevărul, ci numai cum să înalțe pre un neam, ca să-i dobîndească bunăvoință și să surpe pre altul, căruia îi pizmuiesc urzirea, virtutea și lauda..." (I, 575). De aici necesitatea stringentă a obiectivității, impusă și practicată de Șincai în ambianța unei severități excesive față de sine și față de ceilalți. Violența critică a cronicarului nu-și găsește niciodată izvor în superficialitatea, în graba judecății. Gîndirea sa este adîncă și măsurată; rezultatele ei sînt însă susținute cu o înaltă pasiune.

Adevărul era apoi considerat prin finalitățile sale. Criteriul suprem de apreciere a istoricului rămîne întotdeauna interesul poporului său, măsura în care datele istorice sprijină ideea latinității, a continuității și a primordialității poporului român pe teritoriul Daciei — fundamentul istoric al revendicărilor lui. Patriotismul era, în concepția lui Șincai, principala calitate a unui istoric, arma lui eficace pentru descoperirea și răspîndirea adevărului. Un istoric străin, „căruia nici îi fuge, nici îi muge de români", încîlcește mai ușor istoria, dovedindu-se „un nepriceput".

Un mod particular de manifestare a caracterului angajat mai sus amintit și pe care trebuie să-l considerăm numai în limitele sale istorice, adică legat atît de interesul de clasă pe care-l exprima, cît și de climatul de idei al timpului, îl reprezintă concepția sa raționalistă despre istorie. Analiza diverselor aspecte ale acestei teze trebuie să rețină, într-o bună măsură, cu

un reflex al ideilor luminii, încorporat însă adînc în concepţia generală a lui Şincai şi utilizat în scopurile istoriei sale. Şincai era convins, împreună cu spiritele luminate ale epocii, de existenţa unei autorităţi supreme, perfecte în organizarea şi manifestările ei şi care apreciază toate faptele acordînd răsplată şi pedeapsă. Momentul judecăţii drepte este un laitmotiv des întîlnit în istoria sa, ca de altfel şi în cronicile moldovene sau muntene ale secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, cu importanta deosebire că, în cazul ardeleanului, această autoritate supremă este mai degrabă o întruchipare a raţiunii, luminată de înţelegere, decît forţa oarbă a unei zeităţi răzbunătoare: „...iată au sosit timpul vrednicei răsplătiri pentru toate blăstămăţiile lui..." (II, 340), notează Şincai. Pe lîngă aceasta, autoritatea supremă invocată acţionează cu precădere pentru sprijinirea dreptului şi a intereselor poporului român. O astfel de judecată coincide de fapt cu cea exprimată de autor: „...multe bulle patriarhiceşti am cetit în viaţa mea, dară bullă încălcită şi fără înţeles ca aceasta n-am cetit; doar Dumnezeu au turburat mintea celui ce o au scris, pentru că n-au fost spre binele şi folosul, ci spre răul şi stricarea românilor din Ardeal" (III, 414).

Istoria în această accepţiune cunoaşte numai mobiluri etice, luminate de raţiune. Utilizarea, la tot pasul, a categoriilor morale, de altfel în maniera istoriografiei secolului, creează o predispoziţie de tipizare etică de un anume schematism rudimentar prin aspectul direct şi prea puţin nuanţat al aprecierii. În teatrul vast al *Cronicii* sale, în care unii acţionează „omeneşte", iar alţii „nebuneşte", autorul face să evolueze cîteva prototipuri, cîteva măşti fixe, mereu repetate, aducînd pe alocuri prin automatismul caracterizării etice atmosfera unui mister medieval: „Eliogaval, omul cel mai de nemica..." (I, 26); „Împăratul Marc Aurelie Commod Abtonin, ciuma, stricarea şi mai perderea Romei" (I, 21); „Fost-au Valentinian frumos în trup, cu minte mare, iscusit la vorbă şi de toţi iubit, numai aceia i-au stricat că au crezut oamenilor celor necredincioşi ca la nişte credincioşi" (I, 93); „Vezi ce plăteşte muierea rea la casă!"

(II, 347); „...omenește au lucrat Soliman [...], dară nebunește au lucrat ungurii..." (II, 242).

Conținutul material al unei istorii înțeleasă și profesată în acest mod este format din nenumăratele fapte politice și sociale ale fiecăruia din anii prezentați. Șincai își începe *Cronica* sa cu anul 86 e.n.; e momentul în care incursiunile tot mai insistente ale lui Decebal la frontiera Imperiului roman determinară metropola să ia măsuri categorice. De aici apoi războaiele cu dacii, înfrîngerea lor finală, formarea coloniei romane pe teritoriul vechiului regat — împrejurări care aveau să contribuie la nașterea poporului român. Istoria se curmă brusc cu anul 1739, deși autorul promisese în cîteva rînduri că o va duce pînă în zilele sale. Putem vedea că Șincai s-a răzgîndit, socotind, cu prudență, că anii în care el a trăi vor primi, prin pana lui pasionată, nestăpînită, o relatare prea violentă și care-i va crea alte greutăți în fața cenzurii, aducînd cîteva probleme deosebit de actuale, spinoase pentru oficialitatea timpului. Lipsa unei jumătăți de secol din această istorie și mai cu seamă a mărturiei șincaiene pot fi în orice caz regretate.

Istoricul și-a organizat materialul pe ani. Este un mod de lucru adoptat încă din faza de colecționare a izvoarelor și documentelor, după cum am avut ocazia să vedem, cînd stabilirea cronologiei avea atîta importanță. Cu toate acestea, *Cronica* lui nu are aspectul unei astfel de cronologii seci. Dincolo de compartimentarea relativă a fiecărui an, se profilează sensuri, direcții ale evenimentelor istorice, se realizează în fața cititorului vasta mișcare politică și socială a istoriei țărilor românești, înțeleasă în multiplele ei legături cu viața popoarelor din această parte a Europei. Șincai este atent nu numai la stricta datare a faptelor. El urmărește împrejurările prin cauzele lor, prin numeroasele și complexele lor relații și determinări.

Idei sociale se găsesc suficiente în expunerea directă a autorului. Ele transpar mai ales, din discuția concretă a realităților sociale din Transilvania, pe care o întreprinde cu multă pătrundere și adîncime critică. Comentariul social avea, în primul rînd,

menirea de a sprijini ideea primordialității românești pe acest teritoriu, precum și a continuității lui. Pe lîngă aceasta, se exprimă cu multă căldură solidaritatea și compătimirea autorului pentru soarta iobagilor, adversitatea față de marea nobilime spoliatoare și exploatatoare. Ideile șincaiene nu vizau, desigur, o răsturnare a stărilor sociale existente, ci o perfecționare a lor, în sensul conceptului luminist de orînduire socială ideală. De aici însă, din confruntarea cu idealul, rezultă critica realității, deosebit de viguroasă, de tranșantă în terminologie.

Șincai socotea că nobilimea ardeleană e formată deopotrivă din fosta nobilime maghiară, venită, și din cea românească, găsită aici. Între ele s-a stabilit de la început o înțelegere, pe bază de egalitate. Pactul cunoscut sub numele de *Unio trium nationum* reunea, în urma răscoalei populare de la 1437, pe nobili (cărora nu li spune unguri), orașele săsești și scaunele secuiești împotriva iobagilor, indiferent de naționalitate: „...Căci unirea, care o au făcut nobilii (boieri) cu sașii și cu secuii, în anul 1437, nu e împotriva a tot neamul unguresc, carele aşişderea nu se numește în unirea aceia, ci numai împotriva proștilor iaste"[5] (I, 271).

Anul 1514, cînd s-a încheiat, după înnăbușirea războiului general al țărănimii, așa numitul *Tripartit al lui Werböczi*, „scris cu sînge de iobag"[6], este, spune Șincai, „anul cel mai nefericit pentru românii care sînt supt sfîntă coroana Ungarici, pentru că, în anul acesta, au căzut supt jugul, supt carele și astăzi gem, mișeii" (II, 211).

Prezentarea evenimentului, impresionantă prin sentimentul autorului, prilejuiește o analiză amănunțită a stării iobagilor. E o pagină antologică, în care Șincai își expune observațiile personale asupra iobăgiei. Împrejurarea îi conferă calitate de document cu patimă memorialistică, dar și de pamflet

---

5 Termenul folosit de Șincai trebuie înțeles într-un sens cu totul străin de accepțiunea lui actuală, prost însemnînd om simplu, om de rînd, iobag (n.a.).

6 Cf. *Din istoria Transilvaniei*, Ed. Academiei Române, București (1961), ed. aII-a, p. 157.

demascator: „Ci oricum au fost curuţimea[7] aceasta, românii şi ungurii cei proşti de supt sîntă coroana Ungariei o pot plînge pururea; pentru că aceştia mai nainte era oameni solobozi, adecă se putea muta de pre un loc pre altul cînd vrea, dacă plătea domnilor, pre ale cărora locuri şedea, ce li se cuvenea şi-şi plătea datoriile; dară în toamna din anu acesta 1514 [...] s-au făcut iobagi deplin, adecă aşa s-au legat locurile pe care şedea, cît dintr-însele nu s-au putut după aceia mişca, sau de s-au mişcat nescine, s-au adus înapoi cu sila. Totuşi, slujba care era datoriu să o facă domnilor pămînteşti dintru început n-au fost fără de măsură grea, căci era datori să lucre numai o zi în săptămînă, să dea în toată luna fieştecarele cîte o găină, pe an doao gîşte, una la Rusalii, alta pe la zioa sîntului Martin, apoi iarăşi pe an zece gazde dimpreună un porc gras, pe seama domnilor săi celor pămînteşti, precum arată decretul VII al craiului Vladislav II. Iară după ce s-au milostivit atotputernicul Dumnezeu a certa mîndria sîntei besearecii Romei prin mădularele ei, adecă prin protestanţi [...] sau luterani şi calvini [...], neamul noastru cel românesc întreg, adecă nu numai proştii, ci şi nobilii din Ardeal şi părţile ţerei ungureşti, pentru că n-am primit rătăcirile protestanţilor, precum nu primisem şi obiceiurile besearicii Romei mai nainte, la atîta au ajuns, cît numai suferiţi s-au ţinut în Ardeal şi părţile ţerei ungureşti, precum arată aprobatele Ardealului, ba proştii la atîta ajunsese pe vremea mea, de să vindea ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuia împreună; afară de slujbele care le făcea domnilor pămînteşti, începînd de luni pînă sîmbătă sara în toată săptămîna, preste tot anul duminica, fiindcă alte nu să putea lucra, domnii cei pămînteşti pre iobagii săi îi trimetea cu cărţi pe la alţi domni. Preoţii româneşti trebuia să dea dăjdi domnilor pe an şi să le crească şi hrănească cîni: pre feciorii lor îi răpea de la învăţături şi făcîndu-i curteni îi silea să-şi mute legea şi credinţa, şi altele

7 În înţelesul de lume de răsculaţi. În ediţia din 1886, cuvîntul a fost transcris greşit: *cruzimea*.

mai multe făcea domnii cei pământeşti cu beţii români, mai vîrtos domnii aceia carii să lepădase de neamul, legea şi credinţa românilor din carii era prăsiţi, numai ca să-şi poată tăgădui neamul şi să să arate a fi de neamul unguresc. Mulţi domni din aceştia i-aş putea număra aici, ci îi las pentru ţensura prin carea va merge *Hronica* aceasta mai nainte de a să tipări, de să va tipări supt sîntă corona Ungariei, precum mi-ar fi voia." (II, 213).

Toate aceste păreri şi adversităţi, enunţate împreună cu o atitudine permanent critică, aparţin, în mare, prin conţinutul lor, de ideologia mişcării româneşti din Transilvania, în acea epocă preocupată de cîştigarea unui loc privilegiat în organizaţia socială a principatului. Proprie lui Şincai este înverşunarea sentimentului, violenţa demascării sau expresia convertită într-un ton de bărbătească energie.

Pe lîngă acestea, *Cronica* lui ne oferă suficiente indicii asupra climatului european de idei în care se dezvoltaseră concepţiile sociale şincaiene. Nu se pot dezvălui prea multe date biografice care să ateste mai pe larg modul în care Şincai s-a pătruns de cultura iluministă a epocii, cu amănunte asupra studiilor, să zicem. Vom găsi însă în opera sa numeroase idei de acest fel: consideraţii despre stat, despre monarh. Spre exemplu, Şincai aprecia pe fiecare prinţ sau rege feudal întotdeauna prin prisma conceptului de monarh luminat. Capetele încoronate sînt confruntate de el cu ideea lor perfectă. Nu lipsesc cazurile cînd în decursul istoriei el descoperă şi naraţiunea se umple de admiraţie şi de dragoste pentru un Ştefan cel Mare, un Mihai Viteazul. Celorlalţi li se aleg cu grijă defectele de calităţi: „...Matiaş I [...], unişorul craiul românesc preste unguri, dară bun şi nici prea" (II, 129).

Originea nobilă nu preţuia prea mult în ochii acestui bărbat, care avusese totuşi, în cîteva rînduri, ocazia să şi-o proclame cu destulă mîndrie. Îl obligase desigur la aceasta mai mult opinia generală şi obiceiurile timpului, pentru că Şincai de fapt preţuia în primul rînd aristocraţia spiritului, în rîndurile căreia se socotea cu demnitate. De altfel, în *Cronică* declară că:

„dregătoriile nu trebuie împărțite după sînge, ci după vrednicie, că așa se țin împărățiile" (I, 31).

În general, în problemele de politică internă și gospodărirea țării, el apreciază eforturile constructive, ridicarea statelor pe temeiul muncii pașnice. Pentru timpul său, un asemenea exemplu îl constituia Rusia. Căci, spune el, „armele numai cît apără sau întăresc împărățiile, dară învățăturile și meșteșugurile le fericesc. [...] Pildă ne poate fi Rusia, a căreia locuitori ce era mai nainte de Petru cel Mare? și ce sînt acum?" (I, 12).

Este ușor de înțeles că în cadrul mesajului ideologic al *Cronicii* un rol de prim rang îl vor avea ideile naționale. Originea curat latină a poporului român, continuitatea lui pe teritoriul vechii Dacii, primordialitatea lui în Transilvania deci reprezintă punctele centrale, de sprijin, ale acestor idei, comune întregului curent intelectual al timpului. Șincai le exprimă în *Cronica* sa cu multă pasiune, reluînd desigur formulări din răspunsul său la *Critica* lui Eder: „Tocma bine că Eder, colega mieu cînd și eu eram director preste școale, îmi vine aici înainte; pentru că el iaste acela carele încă au cutezat a scrie în hrisul ștanției românilor din Ardeal că aceștia pururea au fost numai suferiți în numita țară, iară nu primiți. Eu în Antihrisul mieu am fost răspuns în toate bîrfelile lui, căci dacă nu s-au putut tipări pentru teleagă, îl întreb acum din căruță au nu e primit un neam în țara aceia, în care merge și judecă dimpreună cu craiul său?" (I, 457).

Glasul lui Șincai era ardent, proclamînd, cu tonul unei îndreptățite revanșe a înfrîngerii suferite, originea latină drept cel mai important blazon de noblețe, lăudînd „Roma, stăpîna neamurilor și doamna lumei..." (I, 116), slăvind pe Traian și ridicînd cu fiecare ocazie mîndria națională a poporului nostru. Preocuparea permanentă de a demonstra originea română a diferitelor familii nobile ardelene și mai ales a oamenilor de merit din Transilvania, de-a lungul timpurilor, nu trebuie socotită o exagerare, atîta timp cît e acoperită de realitatea istorică a maghiarizării unei părți din vechea nobilime

autohtonă. De altfel, oricît de numeroase ar fi în *Cronica* sa accentele de elevare a mîndriei naţionale, conţinutul lor ni-l putem însuşi, unele rezerve fiind numai de domeniul terminologiei.

Este important să reţinem că Şincai nu a profesat ideile periculoase ale şovinismului antimaghiar, apreciind în mod egal meritele şi drepturile fiecărei naţiuni. O frumoasă calitate a caracterului său, dezvăluind şi înţelepciune, şi înălţime sufletească, ni se relevă în atitudinea sa faţă de acest popor. Şincai, cel care a întreţinut relaţii cu numeroşi învăţaţi maghiari, atît la Buda cît şi în Transilvania, cunoscător apropiat al limbii maghiare, participant atît de entuziast la viaţa cercului literar maghiar din Oradea, nu a manifestat niciodată idei sau expresii şovine. Ba mai mult, ieşirile de acest fel ale istoricilor cu care a intrat în polemică, le-a întîmpinat cu multă raţiune, respingîndu-le calm şi fără violenţă în limbaj. Merită apoi să fie semnalată preţuirea lui pentru oamenii de valoare ai acestui popor, deplîngerea momentelor grele din istoria lui.

De altfel, în problemele de politică ale acestui colţ de lume, istoricul manifestă, în general, idei realiste. El promovează solidaritatea românilor din cele trei principate.

Preconiza, de asemenea, cu multă căldură, realizarea unei solidarităţi româno-maghiare, a acestor popoare învecinate, a căror istorie o considera, pentru multe epoci, asemănătoare.

Aprecia la justa valoare invazia şi dominaţia otomană, tendinţele de expansiune ale marilor puteri. Nutrea însă periculoasa iluzie că împăraţii Casei de Austria ar putea contribui la îmbunătăţirea stării poporului român din Transilvania. Este drept că în acest caz, pe lîngă eroarea pe care o comitea, Şincai se lăsa dus, în laudele exagerate la adresa Casei habsburgice, şi de motive de precauţie, încercînd în acest fel, poate, să adoarmă vigilenţa cenzorilor.

Un asemenea joc dublu, alternînd între afirmarea deschisă a propriilor concepţii şi camuflarea lor — sub linţoliul străveziu al declaraţiilor formale de sens contrar — trebuia să execute

Şincai mai ales cînd îşi exprima părerile religioase. Crescut din adolescenţă într-un mediu bisericesc, la iezuiţii din Cluj, la piariştii din Bistriţa, în şcolile de pe lîngă episcopia unită din Blaj, în chiar metropola catolicismului, în ambianţa unor personalităţi ale clerului pontifical, la Viena, apoi, în preajma unor colegii catolice, Şincai rămîne, o bună parte din viaţă, în jurul bisericii. Atracţia puternică pe care o manifesta asupra sa autoritatea ecleziastică era susţinută de forţa şi amploarea rolului pe care biserica îl juca atunci în viaţa socială şi politică, de împrejurarea că, în ceea ce priveşte cel puţin populaţia română din Ardeal, singurele posibilităţi de instruire şi studiu erau oferite prin biserică şi slujitorii ei. Acestei atracţii însă Şincai i-a răspuns printr-un permanent spirit de frondă; chiar şi numai actele sale de revoltă, de împotrivire pot fi considerate, în perspectiva epocii şi a mentalităţii ei oficiale, drept reflexe ale unei atitudini înaintate. În cazul lui Şincai însă, aceste acte erau susţinute de profesarea unor idei progresiste. Însuşi aspectul credinţei sale în Dumnezeu, deismul luminat pe care-l împărtăşea, îl raliază spiritului înaintat al apocii, opus bigotismului sumbru, de orice nuanţă confesională. De cîteva ori în cuprinsul *Cronicii* sale autorul îşi mărturiseşte credinţa. Dar pentru el această credinţă are un temei filozofic mai adînc decît permanentele şi lăturalnicele dispute între apuseni şi răsăriteni. Este drept că, pe de altă parte, condamnă cu vehemenţă eresurile, arianismul, de exemplu, şi mai tîrziu calvinismul. Atitudinea aceasta izvora însă din soliditatea concepţiei sale religioase clădite doar în jurul ideii de existenţă a autorităţii supreme şi respingînd speculaţiile formale scolastice; în ce-i priveşte pe calvini, la aspra lor judecată concurau şi alte împrejurări specifice politicii interne a Transilvaniei.

Dar, în afară de acestea, de cea mai mare importanţă pentru noi este să reţinem hotărîta şi neîncetata demascare a bisericii ca autoritate lumească, aprinsa critică pe care Şincai o formulează la adresa capilor ecleziastici, indiferent de confesiunea lor: „Din carea poţi culege — notează istoricul la un moment dat cu

ironie — cu cîtă evlavie şi cucernicie sînt şi arhiereii răsăritului" (II, 183).

Cunoscător al doctrinei, dar şi al „năravurilor popeşti", fostul călugăr intuieşte nodul esenţial al problemei, transformarea bisericii şi a reprezentanţilor ei dintr-o organizaţie de credincioşi într-una social-politică, deţinînd mari puteri şi rosturi pe acest pămînt.

El remarcă: „... fiescecare episcop numai atîta putere are cît i-au dat Domnul nostru Is. Hs., nu cît i-au dat împăratul Foca, Carol cel Mare, Mohamed II, sau Bonaparte de acum. Aceasta este credinţa cea adevărată" (II, 254)

În această ordine de idei, Şincai ridică, nu o dată, masca făţarnică de pe diversele acţiuni ale bisericii catolice, dezvăluindu-i tendinţele expansioniste, cu claritate şi într-un ton de mare ironie: „Grigorie al IX-lea, papa de la Roma, carele ca un prea bun păstoriu alta nu dorea, fără numai să poată trage supt stăpînirea sa pre români şi pre bulgari..." (I, 409); „Dară eu mă mir şi mă ciudesc ce au avut Climent VIII, papa de la Roma, de a să amesteca şi în lucrurile Moldovei, cînd n-au avut gînd să ajute pre beţii moldoveni, fără numai să-i supună sie" (II, 413).

Pictura stărilor bisericeşti, portretul cutărui sau cutărui arhiereu, care „numai întru aceia să sîrguia, ca să-şi lăţească domeniile, iară nu adevărul, nici credinţa şi dragostea creştinească" (I, 412), se realizează în linii tari, necruţătoare. Sînt cîteva pagini născute dintr-o veche şi nestinsă pornire a autorului, cîteva gravuri demascatoare între care se intercalează exclamaţii, apostrofe directe, manifeste adresate poporului, înflăcărate de pasiune şi idei. Iată un exemplu din multe: „Vai neamului românesc, şi iarăşi vai! carele uitîndu-şi viaţa şi seminţia geme supt jugul altor nemuri, nu pentru altă ceva, ci numai pentru neînvăţătura, nedragostea între sine, nepriceperea sa şi vicleşugul neamurilor celor străine, care cu frumoase pretesturi, mai ales ale legii creştineşti, în care eu vreau să moriu, înşeală pre beţii români, de-i stăpînesc şi în zioa de

acum. Nu vreau eu să numesc neamurile aceste, ci numai atîta să zic: ce păstoriu ai, ale căruia cuvinte nu le înţelegi? Vezi, socoteşte şi judecă ce vreau arhiereii aceştia? să te înveţe să-ţi prindă puterea pre lumea aceasta, au să te ducă la ceruri? Nu crede, o, române! pentru că numai punga ta o voiesc ca să-şi umple pungile lor, şi tu să rămîi rob acelora pre carii mai marii tăi i-au stăpînit oarecînd. Deşteaptă-te, drept aceia, o, iubite neam al meu, şi ai minte!" (II, 338)

În atmosfera timpului, şi mai ales în peisajul transilvan bîntuit de lupte sociale şi religioase, asemenea cuvinte ar fi cunoscut ecouri puternice; ele sînt dovada unor stări de spirit ardente, pe care nu trebuie să le explicăm numai prin violenţa verbală a autorului, ci şi prin difuzarea unei opinii publice. De altfel, în adversităţile confesionale, deosebit de acute, cu numeroase şi vehemente manifestări şi care se axau pe încă neînchisa problemă a „unirii", Şincai deţine o poziţie clară şi rezonabilă. Dintr-o prudenţă lesne de înţeles el nu dezaprobă niciodată în mod formal acest act, deşi are suficiente prilejuri să-şi exprime neîncrederea în eficienţa lui politică şi mai ales amărăciunea pentru lipsa lui de reale repercursiuni în progresul poporului român în Ardeal. Pe linia promovată şi adoptată de cei mai luminaţi dintre românii uniţi, între care cel mai de seamă exemplu rămîne al episcopului Inocenţiu Micu, Şincai vede astfel înţelesul unirii: „Aşa ar fi fost unirea cea adevărată, ca apusenii să ţîie obiceiurile sale, şi răsăritenii iarăşi ale sale, şi unii pre alţii să nu se hulească" (I, 378).

Rezultatele acestui act, mult prea departe de înălţimea aşteptărilor, sînt consemnate cu amărăciune şi ironie: „...măcar că şi acuma se află nebuni ca aceia carii gîndesc că greco-catolicii, pentru că să numesc uniţi, trebuie să fie supuşi romano-catolicilor; ci înţelepciunea arată că a fi unit cuiva atîta însemnează cît a fi lui asemenea, şi nu supus; barem de s-ar arăta şi cu fapte ce arată înţelepciunea!" (III, 319); „carea unire n-au stat nici stă din alta, fără numai să nu clevetim pre cei ce să ţin de besereca Romei, pentru obiceiurile lor, însă noi românii să ţinem

obiceiurile besericii răsăritului, şi latinii însă să nu ne clevetească pe noi, căci cele patru punturi carea sînt între uniţi şi neuniţi (cu iertare să fie zis de mine), necum să le scrie românii cei proşti şi neînălţaţi, dară dintre cărturarii româneşti încă mulţi nu le înţeleg, ci numai pleave vorbesc, neînţelegînd unul pre altul. Unirea aceasta [...] mai pe urmă numai popilor au folosit, că aceştia au dobîndit puţină scutinţă cam anevoie, dară nobilii au rămas şi rămîn cu buzele drămboiete pînă astăzi, căci latinilor destul le este că, înşelînd pre români din partea lor, au putut învinge cu numărul pre calvini..." (II, 214-215); sau, în alt loc, iarăşi ironic: „... cînd s-au milostivit Innochentie, papa de la Roma, a ne dărui cu Episcopia Făgăraşului în locul Mitropoliei Bălgradului; pentru aceia pentru că ne-am unit cu St. Besearica Romei" (I, 67).

Înnoirea adusă în istoriografia românească prin conţinutul material şi ideologic al *Cronicii* şincaiene este bogat completată de aportul său în domeniul metodei istorice. Însăşi realizarea ei, prin colecţionarea unui imens număr de izvoare (în ediţia ei din 1886, numai lista lor întocmită de Papiu-Ilarian ocupă 8 pagini pe cîte două coloane fiecare), reprezintă o încercare de prim rang, un triumf al metodei critice. În preocupările epocii şi curentului, Şincai nu deţinea abilitatea logică a lui Petru Maior, era mai puţin pregătit teoreticeşte, mai puţin înclinat spre toate fineţile speculaţiei; el aduce însă evident mai multe date istorice, pagina lui fiind substanţial mai informată, deşi nu totdeauna cu suficientă exigenţă în aprecierea izvoarelor. Dar cînd utilizează metoda critică, o face scăpărînd de vervă şi ironie, înfruntînd cu plăcere clipele grele şi transmiţîndu-ne chiar o voluptate a lucrului istoric şi a confruntării: „Anul acesta îmi dă a lucra, măcar că foarte multe am însemnate despre dînsul" (I, 86). Logica formală stă în mare cinste la Şincai, care o mînuieşte într-un mod drastic: „frumos silojism! dară de necritic făcut...", exclamă el (II, 80), fără să cruţe nici chiar pe istoricii români cărora s-ar simţi îndemnat să le acorde preferinţă. El notează în multe rînduri: „Anonimul românesc încă încîlceşte istoria

Valahiei foarte tare..." (I, 591). Istoricul este interesat numai în descoperirea adevărului, iar cînd acesta se impune cu uşurinţă, însuşi mecanismul criticii e părăsit: „drept aceia eu, carele numai adevărul îl cerc, zisele lui le las de o parte" (II, 42).

În celelalte cazuri, aprecierea autorului operează în termeni tranşanţi şi convingători. Cînd relatările diferiţilor istorici asupra unui eveniment sînt principial diferite, Şincai le prezintă alăturat, pentru a descoperi contradicţiile şi a lua partea evidenţei. Dacă însă faptul istoric nu este de o primă importanţă, neafectînd fondul de idei al *Cronicii*, sau dacă lipsesc suficiente date pentru stabilirea unei judecăţi categorice, istoricul lasă raţionamentul deschis, oferind cititorului prilej de participare activă: „Eu voi a scrie cuvintele autorilor carii au scris despre aceşti doi ani. Tu, iubitorule de cetanie! judecă ce vei vrea". (I, 73) „Eu voi aduce zisele celor mai buni istorici, şi tu judecă adevărul" (I, 391). Trebuie să remarcăm că invitaţiile acestea adresate cititorului pentru participarea la gîndire nu sînt niciodată ocazionate de vreo ezitare a autorului. Şincai urmăreşte confruntarea şi critica izvoarelor de obicei pînă la limita impusă de cunoştinţele şi informaţiile sale. Oprit în faţa enigmelor, el ne sugerează ceea ce Quinet numise, caracterizîndu-i opera, „elementele diverse ale adevărului", relativitatea mărturiilor istorice puse la contribuţie, curiosul joc al interpretărilor posibile. *Cronica* lui nu duce lipsă de gîndire. Din contră, ea iradiază de probleme şi „enigme", este o operă vie şi antrenantă, iar lectura ei un act de participare. Privit pînă acum mai ales sub unghiul temperamentului său vulcanic, e bine să apreciem momentele de calmă reflecţie ale istoricului, impresionante prin logica gîndirii. „Eu aduc întîi un hrisov al craiului Ludovic, apoi mi-oi spune judecata..." (I, 523), spunea el, iar judecata sa căuta totdeauna să fie dreaptă, nepărtinitoare. Exigenţa impusă altora se împletea cu un strîns control autocritic, neezitînd să-şi dezvăluie accidentala lipsă de informaţii: „... Dan al II-lea, cu fratele său Radu [...], care cîţi ani au domnit nu pociu zice" (I, 557).

De altfel, istoricul avea conştiinţa relativităţii mărturiilor personale asupra unor evenimente istorice. El era conştient pînă şi de diferenţele, nuanţele datorate diverselor unghiuri de vedere şi pentru mai completa prezentare a faptelor nu ezita să aducă două sau mai multe relatări ale aceluiaşi eveniment. Prin acest procedeu, personajele istoriei şi actele lor se prezintă în faţa cititorului sub faţete adesea diverse. De multe ori istoricul prezintă la început informaţia cea mai sumară, stabilind evenimentul prin cîteva trăsături specifice, concise. E, deocamdată, un prim nucleu istoric. Celelalte izvoare, mai ample, sînt aduse ulterior, în ordinea bogăţiei lor; prin acest procedeu, faptul istoric se defineşte treptat, cîştigînd în amplitudine, îmbogăţindu-şi interpretările. Umbra ce îl înconjura în primul moment al semnalării se risipeşte treptat printr-o mişcare progresivă. Iată un exemplu din istoria Moldovei de la anul 1650: „Reischie scrie la anul de acum precum urmează: Tătarii şi cazacii s-au sculat cu arme asupra lui Vasilie, despotului Moldovei: iară polonii l-au apărat şi l-au îndemnat să facă pace, precum au şi făcut. Mai chiar scrie Chemeni Ianoş, după ce au povestit că Vasilie Lupul, domnul Moldovei, n-au dat pe doamna fata sa cea mai mică după Sigismund Racoţi, zicînd: Ci Dumnezeu încă au pedepsit pe Lupul-vodă pentru aceia, şi nu s-au putut neguţători, precum voia, cu fata sa, pe care o peţea şi în Polonia mari oameni, pentru că curînd după aceia, după ce au slobozit fără de ispravă pe trimişii lui Sigismund Racoţi, năvălind tătarii în Moldova, măcar că el era în mare graţie la Poartă, tare o au robit, şi dînsul încă de abia au scăpat la păduri. După ce s-au înturnat tătarii în Moldova, n-au trecut o săptămînă şi au nimerit în urma lor cazacii, carii iarăşi au prădat Moldova, au globit pe Lupul şi l-au silit de au făgăduit pe fata lui lui Tit, fiului celui mai mare al lui Bogdan Kmielniţchi, hătmanului lor, precum o au şi dat după aceia.

Ci şi mai chiar le scrie acestea preavestitul Engel, zicînd: Cinstea cea mare, avuţia şi fetele mult năcaz au pricinuit Lupului-vodă. Tocma atunci cînd cerea prinţul Dimitrie

Vişnieveţchi pe domna a doaoa fata Lupului-vodă, în primăvara lui 1650, au trimis şi Bogdan Kmielniţchi, hătmanul cel vestit al cazacilor, la Iaşi, sc peţească pre aceiaşi cocoană pe sama lui Timotheiu feciorului său, precum o scrie aceasta prelung *Istoria cea de obşte a lumii*. Ci Lupul n-au voit să i-o dea, punînd pricină, că nu îndrăzneşte a face aceia fără de ştirea Porţei Kmielniţchi, drept aceia, carcle pe vremea aceia era mult iubit la Poarta turcească, nu numai slobozenia, ci şi poruncă au scos de la Poartă ca Lupul să-i dea fata. Aşa încă neplecîndu-se Lupul, şi Potoţchi gătindu-se spre apărarea lui, Kmielniţchi a orînduit cine să ia sama după Potoţchi, şi în Moldova au trimis 16.000 de cozaci supt povăţuitorii Nosacii, Puşcar şi Dorşenco, dimpreună cu 20.000 de tătari, de carii s-au biruit Lupul, şi văzînd că la Hotin Potoţchi încă nu cutează a-i veni întru ajutoriu, mai pe urmă şi-au logodit fata după Timotheiu; totuşi Suceava şi Iaşii s-au prădat, şi tătarii au luat de la Lupul 600.000 de taleri, ca să nu prade mai mult cînd se vor înturna. Lupul-vodă, după ce s-au mîntuit de tătari şi de cazaci, gîndea în sine că logodna aceia e numai glumă şi iarăşi au început pre ascuns a sc înţelege cu polonii. Iară Kmielniţchi, înşelîndu-se cu cuscria Lupului, prin dînsul au început a trimite cărţile sale cele către Poartă, ci Lupul le-au prins şi le-au trimis la senatul leşesc: Polonii încă pentru ca să-i mulţumească pentru slujba aceasta, în 24 dechemvrie din anul 1650, l-au dăruit cu indigenatul ţerei lor." (II, 79,80)

În rest însă, adică în cazurile în care interpretările contrarii se bazează pe erori, spiritul critic al lui Şincai se manifestă necruţător, urmărind, pe lîngă evidenţierea erorii, şi spulberarea violentă a argumentelor potrivnice, desfiinţarea lor. Interesul poporului român, susţinerea ideilor de dreptate naţională şi socială precumpănesc în alegerea unei atitudini. Greşelile istoricilor sînt cele mai adeseori născute din lipsa acelui adevărat patriotism, care impune deopotrivă recunoaşterea critică a scăderilor proprii. În această ordine de idei, Şincai notase: „...greşeşce Bonfinie, căci au fost strein şi au scris

despre Ungaria mai mult pentru bani decît pentru adevăr" (I, 469).

Iată de ce, de cele mai multe ori *Cronica* sa are aspectul unui cîmp de luptă hărţuit de repetate şi necruţătoare atacuri. O dată stabilită eroarea, autorul ei este fie apostrofat, fie deplîns, lovit şi combătut fără cruţare. Polemica se desfăşoară în etape succesive, cu aluzii: „... Hanner... tot jarul îl traje la oala saşilor lor" (I, 407), cu întîmpinarea satisfăcută a adversarului: „Tocma bine, că Eder, colega mieu, cînd şi eu eram director preste şcoale, îmi vine aici înainte..." (I, 457), cu contemplarea compătimitoare a învinsului: „Rău se înşeală aşadară şi la punctul acesta vestitul Eder" (I, 403).

Dar paginile cele mai frumoase ale polemicii sale (care de altfel e aproape generală, fără prea multe discriminări, de vreme ce ironia sa nu cruţă nici amintirea relaţiilor de o viaţă cu Samuil Micu), rămîn cele îndreptate împotriva istoricului Johann Christian Engel. Adunate într-un mic volumaş, ele ar reprezenta un compendiu de preţ din preistoria pamfletului român. Întîlnim aici un aspect exagerat al convenţiilor formale, alunecînd în marea ironie şincaiană, întîlnim mai ales restrîngerea înfruntării la domeniul strict al materiei studiului. În mare, polemica lui Şincai cu Engel urmează tonul şi linia celorlalte controverse din *Cronica* sa, şi totuşi o deosebire există. Istoria lui Engel, anunţată şi apărută în timpul vieţii lui Şincai, devenise, prin proporţiile şi bogăţia materialului, prin prestigiului personal al autorului, prin bogata ei răspîndire editorială, cel mai temut duşman al tezelor şcolii româneşti de istorie. În lupta lui împotriva acestui adversar, pe care l-a aşteptat cu multă răbdare să iasă în arenă, Şincai avea să utilizeze nu numai cea mai bogată încărcătură de material informativ, nu numai contraargumentele cele mai chibzuite şi mai puternice, dar şi o adevărată şi completă strategie a polemicii, dispunînd de lovituri frontale de atac, mişcări simulatoare, nimicitoare invective. La prima luare de contact cu poziţia adoptată în istoria lui Engel, referitor la orice problemă

cît de neînsemnată, Şincai începe prin a fi prudent; el caută să despartă adevărul de eroare. Este punctul iniţial al controversei, momentul în care istoricul român recunoaşte, fără umbră de patimă, ba chiar cu stimă şi preţuire, eforturile depuse de Engel în descîlcirea istoriei poporului român. Nu de puţine ori, în paginile *Cronicii* revine expresia lapidară, dar limpede: „Engel încă bine zice...". Nu puţine sînt paginile reproduse din cartea lui. În acelaşi spirit deschis însă îi sînt apreciate istoricului străin şi eventualele erori: „Aşa preavestitul Engel şi bine zice [...], dară greşeşte întîiu zicînd..." (I, 607). Argumentaţia îi este apoi demonstrată cu suficientă răbdare şi punctele susţinute sînt respinse pe rînd, sistematic, într-un spirit de calmă disciplină: „În trei punturi greşeşte aici preavestitul Engel: întîiu..." (I, 621) În momentul în care însă eroarea este evidentă şi tinde, prin conţinutul veunei teze, să infirme ideile şincaiene, îndeosebi cele naţionale, ironia, în diversele ei moduri şi intensităţi, se revarsă copleşitoare. Uneori e o simplă şi abilă cursă, un joc prin care Şincai e gata să-i acorde istoricului străin încrederea sa, pentru a i-o retrage cu mare repeziciune în faţa evidenţei: „Pînă şi Engel, şi i-aş crede ca la un preaten, de n-aş fi cetit în hrisovul lui Ştefan al V-lea..." (I,44). Dacă însă problema deţine importanţă deosebită, tonul devine îndată sever şi ironia necruţătoare: „Care le scrie aici despre moldoveni preavestitul Engel, treacă-meargă, ducă-se; dară ce zice în istoria valahiei, adecă că Mircea-vodă au fost Königlicher ungrischer Cron-Vasall, adecă: iobagiu crăiesc al coroanei unguresci, tocma nu-mi încape la stomah, pentru că hrisovul lui Mircea-vodă care l-am scris din Vagner aşa sună..." (I, 579) Mobilul erorii este demascat fără întîrziere. Şincai considera că istoria lui Engel e aservită unei cauze străine, autorul ei îndeplinind o simplă funcţie retribuită: „... de preavestitul Engel nu te mira că au greşit, pentru că aşa să satură, carii mîncă cu gurile altora" (II,201). În această postură de mercenar istoric, nu e prea greu de considerat că greşeala este un obicei al istoricului german: „Iară preavestitul Engel, după obiceiul său aşa încîlceşte toată istoria

aceasta..." (I, 517). Odată demascat definitiv, ironia şincaiană nu mai cunoaşte margini: „... mă mir că acum odată şi preavestitul Engel scrie adevărul..." (II, 143); „Frumoasă reflexie face preavestitul Ioann Cristian Engel..." (I, 206). Cu prea multă grijă istoricul român aminteşte pronumele şi meritele preopinentului, nelipsind nici măcar o dată a-l numi altfel decît „preavestitul". Apostrofele, exclamaţiile şi tînguirile abundă în asemenea măsură, încît prezenţa lui Engel fiind tot mai resimţită, *Cronica* nu întîrzie a lua pe alocuri aspectul unui mare, al unui serios dialog cu istoria acestuia. Este o împrejurare căreia îi datorăm, pe de o parte, punerea în lumină a numeroase teze ale istoriei noastre naţionale, iar pe de alta, tonul alert şi mereu viu al povestirii.

Considerînd această *Cronică* realizată pe temeiul unei concepţii clare asupra istoriei, aducînd, în ţesătura unor numeroase idei, un conţinut material de fapte politice şi sociale, asigurate printr-o metodă unitară de cercetare ştiinţifică, bazată în special pe aprecierea critică a izvoarelor, Şincai ne apare drept unul dintre primii noştri istorici moderni. Cu el istoriografia românească se constituie ca ştiinţă, şi este important de remarcat că pasul acesta în progresul ei se realizează printr-o contribuţie caracterizată în primul rînd prin seriozitate, competenţă şi masivitate. În afară de aceasta, *Cronica* lui Şincai rămîne puternică prin fondul său de idei progresiste, prin patriotismul fierbinte ce o animă. Evident, caracterul ştiinţific al unei asemenea lucrări, aflată la răscrucea dintre două importante etape ale dezvoltării ştiinţei româneşti, nu este pe de-a-ntregul conturat. Privită din acest unghi de vedere, opera lui Şincai dezvăluie nu puţine limite. Nu ne gîndim neapărat numai la explicabilele lacune de informaţie, la interpretările eronate ale unor evenimente istorice, la netemeinicia unor ipoteze. Toate acestea se explică suficient de bine atît prin caracterul de clasă al unei asemenea lucrări, cît şi prin stadiul neevoluat al cercetărilor istorice ale epocii. *Cronica* lui Şincai deţine încă numeroase trăsături legate de istoriografia medievală. În cadrul ei istoria nu

este pe deplin elibcrată de vechea ei convieţuire cu morala, cu dreptul şi religia. În istoria culturii noastre, în care manifestările umaniste n-au putut - din numeroase cauze - să ia o dezvoltare independentă şi amplă la timpul lor, să se sincronizeze cu marile epoci ale umanismului european, o bună parte a culturii moderne şi în primul rînd operele curentului ardelean, între care şi *Cronica* lui Şincai, erau o nouă afirmare a umanismului. Manifestările lui sporadice, intenţiile renascentiste se răzbună tardiv în aceste scrieri, aducînd o dată cu avîntul de început al umanismului şi aspecte obosite de decadenţă.

În ce priveşte *Cronica* şincaiană, la aceste concluzii ne duce observarea caracterului ei compozit. Scrierea aceasta include astfel numeroase elemente epice, intenţii de naraţiuni, portrete.

Dacă însă pe acest teren avem de semnalat doar puţine realizări cu adevărat sugestive, nu trebuie să formulăm imediat concluzia inexpresivităţii totale a scrisului şincaian. O asemenea caracterizare ar fi cu totul greşită, pagina sa scînteind de multiple posibilităţi emotive. Şincai era în primul rînd un orator, captivant în discuţii. Fără îndoială, vorbea în faţa elevilor (manualele, lucrările sale de ştiinţă deţin aspectul unui neîntrerupt colocviu cu cititorul) cuceritor, cu vervă, avînd o ştiinţă a preparării exploziei verbale, cu efecte din cele mai teribile.

În *Cronică*, darul de vorbitor al autorului prilejuieşte o mereu susţinută electrizare a textului. Formată, în cea mai importantă parte a ei, din înfruntarea unor dovezi şi argumente contrarii, opera aceasta deţine aspectul particular al unui vast proces istoric al poporului român. Autorul, pe rînd acuzator vehement sau apărător călduros, aduce izvoare, documente, mărturii şi fapte ce se înfruntă reciproc într-o atmosferă de real dramatism. Proces şi dramă în acelaşi timp, *Cronica* lui Şincai conţine pledoarii şi tirade, replici tăioase şi invocaţii. Prezentarea cutărui sau cutărui istoric medieval, în prăfoasa haină a prestanţei şi faimei sale, aducerea decretelor regale cu pompa lor protocolară de formule majestice ne creează sentimentul spectacolului.

În această atmosferă, cuvîntul autorului este vehement și plastic în polemică, plin de invective directe, abundent în formule.

Stilul lui Șincai este mai ales sentențios, urmare directă a preocupării sale de a aprecia. În afară de acest ton general, scrisul său mai aduce expresii lapidare, cele mai multe de extracție populară și prin aceasta pline de sevă și expresivitate. Ele revin într-un automatism nuanțat cu grijă. Mai întîi, o simplă atitudine a autorului, exprimată în cuvinte ce au o întorsătură deosebită, expresivitatea lor aparte fiind abia de domeniul inefabilului: „Rușinează-se așadară carii bîrfesc, că împăratul Aurelian în anul 274 toată colonia lui Traian o au trecut Dunărea..." (I, 75) Sau: „... drept aceia rușinea le mînca obrazul acelora carii pre viteazul cel mai mare și apărătoriul cel mai tare al sîntei coronii îl răpesc de la Buti cel legiuit al lui părinte și-l dau acum craiului, iară apoi și împăratului Sițismund, făcîndu-l și pre acesta lotru" (I, 576). Mai apoi, expresia sentențioasă se formulează aproape de la sine, într-un rapid mecanism al gîndirii și exprimării: „... ci în zădar i-au fost toată nevoința; pentru că lupul anevoie lasă mielul pre carele l-au răpit o dată..." (I, 120) „Rău destul cînd cineva nu se ține de cuvînt, căci oamenii se leagă cu cuvîntul, dobitoacele cu funea" (I, 495). Tendința merge înspre concentrare și ritm: „Ci acestea nu toate sînt cu lapte..." (III, 147) „Fă bine și așteaptă rău" (I, 28), expresiile sună din ce în ce mai muzical, mai armonic, iar de aici pînă la versificare mai este doar un singur pas.

Pe lîngă acestea, de cele mai multe ori sensibilitatea proprie a lui Șincai se exterioriza în cadențele simple ale unor plîngeri în proză de atmosferă biblică mai ales, cum este cea pe care o citățm și care denunță psihologia parvenitului, plină de aluzii directe și de adversități personale: „Pentru că românii (mă iartă neamul meu, căci scriu adevărul), după ce apucă ceva (zic despre aceia a căror viță n-au fost numărată între familiile ce au fost stîlpii românilor), mai toți își uită de sine, își uită sîngele din care sînt prăsiți, și numai pre cei mișei înalță, pre aceia îi ridică

din gunoi, iară pre cei vrednici îi urjisesc, îi strică unde pot, ca ei sînguri să să vadă a fi temeiurile neamului românesc, pre carele îl zugrumă şi-l împedecă de la sporirea înainte; căci ce putem noi românii aştepta de la aceia carii nici sînt de viţă, nici au învăţătură, nici alte virtuţi sau vrednicii, fără numai prin orb norocul unuia să ridică din balegă şi să fac mari înaintea altora, carii nu pricep binele neamului românesc. Pilde vii ţ-aş putea aduce aici, dară acelea să vor tipări după răposarea mea, ca nu cumva să mă goncască iarăşi taurii cei graşi din cucuruz şi să mă străpungă iarăşi ţapii cu coarnele sale cele ascuţite." (II, 192)

Am putut semnala faptul că valorii literare a acestei opere nu i s-a acordat prea mult credit. E adevărat că o dispoziţie artistică unitară, un flux interior care să se amplifice din sine nu se evidenţiază cu uşurinţă. Aceasta, în primul rînd pentru că personalitatea povestitorului este complexă înainte de toate şi ea ne izbeşte prin diversitate. L-am văzut oficiind litanii biblice, cu schimbări de dispoziţie, de la înverşunare, la o elegie bărbătească, severă, cu izbucnirea frazei într-o singură şi amplă respiraţie. Din cuprinsul *Cronicii* sale Şincai ne va întîmpina însă ca o prezenţă personală izbitoare şi pe care, în mod normal mai mult decît prin ştiinţă, reuşeşte de minune să ne-o arate concretă, umană. Iată-l ameţit în cronologie: „Avtori carii scriu despre aceşti doi ani aşa au încîlcit toată cronologhia, încît însumi nu mă pot dezbăta, nici poci judeca..." (I, 70); mărturisindu-se cu o sinceritate aproape amuzantă, gata de a învăţa de la alţii: „Carele ştie mai multe despre chenezi învaţe-mă şi pre mine, căci bucuros îl voi asculta" (II, 47-48); dialogînd cu cititorii în felurite dispoziţii sufleteşti: „Cetitorule bune, doară nu te vei scîrbi de-ţi voi spune aici un lucru despre carele tac alţi avtori" (II, 50); mărturisindu-şi uitarea izvoarelor: „am cetit care unde, dară unde nu-mi aduc aminte..." (II, 8)

Şi totuşi, în afară de această prezenţă personală, un suflu interior unitar există în *Cronică*. Între permanenţele ei, între idcile călăuzitoare se situează atitudinea vigilentă în apărarea „neamului", pornirea pe o polemică nestinsă cu istoricii

răuvoitori. Distingem o asemenea atitudine din succesiunea bogată a izvoarelor istorice reproduse, întrucît chiar în absența expresiei directe, spiritul mereu treaz al lui Șincai se profilează pe fiecare pagină a istoriei sale în descoperirea și apărarea adevărului. Aici Șincai este tare și neclintit, el ne transmite, indirect, desigur, dar puternic, o demnitate, o măreție a celui ce stăpînește adevărul. În momentele de tensiune ale istoriei sale, sufletul său ni se relevă așa cum s-a modelat sub imperiul unicei lui pasiuni. De altfel, pentru a-i detecta virtuțile emotive, artistice, *Cronica* trebuie considerată oarecum de la distanță, într-un act de gîndire ulterior lecturii. Abia în aceste momente putem face abstracție de incidentele mărunte ale argumentării de natură pur documentară, de interes strict științific, abia în aceste momente ni se întregește patosul comunicat indirect și treptat în timpul parcurgerii ei. Iar acest patos există, este o realitate. L-a descoperit, printre primii, funcționarul cenzorial al guvernului transilvan, în momentul în care, zguduit de emoția comunicării, de conținutul ei activ, a răspuns pe același ton de violență nestăpînită. Acest slujitor al oficialității și al clasei sale de magnați a întrezărit foarte clar în urma cuvintelor *Cronicii* marile focuri ale răscoalei lui Horea. De aceea și verdictul său nu cuprindea doar o simplă respingere a autorizației de tipărire.

Lucrarea căreia Șincai i-a închinat întreaga sa viață devine astfel, în momentul împlinirii ei, o problemă de viață și de moarte pentru autor. Împrejurarea nu este incidentală și exterioară, nu survine brusc în momentul final. Ideea pericolului extrem și a morții e cuprinsă, organic, în *Cronică*, de la începutul ei, iar sinceritatea și clarviziunea autorului în această direcție aduce pagini de o gravitate deosebită. Nu puține sînt ocaziile în care istoricul spune: „înconjur perirea, care mi s-ar putea din spunerea adevărului". Este o luptă înverșunată, o surdă rezistență a lui Șincai împotriva acelui oficiu al cenzurii (care în cuprinsul *Cronicii* sale ar trebui, poate, transcris cu majusculă), în umbra căruia se situează marile forțe oprimatoare ale

timpului, înalta nobilime și imperiul. „Nu fără pricină am fost scris în dialogul pre carele vroiam a-l tipări cu gramatica cea românească: (ci nu m-au îngăduit țensura Curței cei împărătesci de la Vienna...)"; „...carea carte eu aș scrie aici întreagă, dară mă tem că nu o va lăsa țensura, atîtea cuprinde în sine..." (II, 251) Autorul deținea o experiență a pericolului. Faptul acesta, împreună cu firea sa curajoasă, înfruntînd adesea împotrivirea, îi creează, chiar sub teroarea pe care i-o bănuim grozavă, o oarecare libertate, posibilitatea de a se mișca oarecum în voie, de a sfida amenințarea. Căci chiar numai denunțarea primejdiei constituie o bravadă, iar experiența a dovedit-o suficient în cazul lui Șincai. În limitele acestei libertăți pe care și-a cucerit-o, el își poate permite să atace necontenit cenzura, în violența de limbaj și în denunțări adesea de un grotesc primitiv, monstruos. Mijloacele artistice ale pamfletului său ne apar rudimentare și restrînse, dar nemiloase prin adresa lor: „...au nu și-au arătat curtea Romei [...] toată nesciința neamurilor pe care vrea să le pască? ș.c. Zisei că aș putea mai multe cuvînta, dară mă tem de limbile cele clevetitoare și de creierii cei goi, carii lezne ar putea stîrni despre mine ce nici gîndesc cînd scriu acestea" (III, 415-416). Altă dată, avusese ocazia să se teamă, „ca nu cumva să mă gonească iarăși taurii cei grași din cucuruz și să mă străpungă iarăși țapii cu coarnele sale cele ascuțite".

Asemenea expresii trebuie să ne releve gravitatea amintitei lupte a lui Șincai. Era o serioasă rezistență, o puternică înverșunare, o luptă continuă. Încă o dată, aspectele legate de viața sa, pagini anumite ale *Cronicii*, în mare, întreg actul prelungit al redactării ei, trebuie să le vedem în trăsături eroice.

CAPITOLUL al VIII-lea

Am încercat în paginile noastre să refacem, pe cît ne-a fost în putință, drumul sinuos al omului, să surprindem cîteva din etapele dezvoltării sale ca istoric, să croim unele trăsături ale portretului său moral. În toate acestea am avut pînă acum ajutorul atît de prețios, de substațial al materialului documentar. În cea mai mare parte a lucrării noastre, el a fost destul de bogat și, mai ales, deosebit de elocvent, astfel că prea deseori sarcina noastră a fost de simplă dispunere logică sau cronologică și de transcriere a diferitelor izvoare. Eroul nostru a parcurs drumul său cu o forță vitală ieșită din comun. Epoca, oamenii se resimt de prezența lui atît de pregnantă, și fiecare dovadă pe care ne-a lăsat-o se refuză platitudinii, paupertății în sensuri. „Urmele" sale sînt ample, de rezonanțe adînci, depășind nu rareori un eventual comentariu facil. Tocmai de aceea le-am utilizat în asemenea măsură.

De la acest moment al vieții sale însă, cam după înaintarea *Cronicii* pentru lectura cenzurii de la Cluj, situația se schimbă total. Dovezile concrete și reale dispar cu desăvîrșire. Nu este vorba numai de o rarefiere a lor, așa cum a fost cazul cu mulți din anii povestiți pînă acum; nu, e o absență totală, locul e gol, pagina rămîne albă. De acum începînd, biografiul e silit să părăsească terenul sigur și să înainteze prin ceață. De fapt, el trebuie să înainteze prin legendă, pentru că de acum începe legenda.

Spuneam că dovezile dispar. E vorba de cele pe care ne putem baza, de cele verificabile și atestate. Informații există, dar ele nu mai conțin nici un nucleu de siguranță.

De la această dată încep în primul rînd amintirile despre Șincai. Ceea ce este ciudat, dar nu absolut inexplicabil, este că pînă la momentul acesta al vieții lui nu putem înregistra despre el nici un fel de mărturie personală a unuia din cei care l-au cunoscut. De acum însă amintirile se țin lanț. Este drept, ele

sînt aproape toate nesigure şi, pe de altă parte, reţin nu fapte importante, ci episoade cotidiene - o întîlnire cu Şincai, o vorbă spusă de el undeva, un popas. Iar amintirile acestea creează legenda; mai bine zis, legenda le creează pe ele, după cum vom vedea.

Tot de la această dată apar şi informaţiile contradictorii, dovezile contestate. Ceea ce, de asemenea, nu fusese cazul cu biografia lui de pînă aici. Iată însă că acum o ştire e negată de alta, unor documente cu aparenţă de autenticitate li se contestă valabilitatea. Avem de-a face iarăşi cu fructul amar al legendei.

În această etapă a lucrării noastre, cînd a sosit timpul să utilizăm izvoare noi, incerte, ezităm încă să le aşternem pe hîrtie în faţa cititorului. Ele ar fi chemate să realizeze imaginea ştearsă, ceţoasă a ultimilor ani ai eroului, drumuri nesfîrşite, bătrîneţe luminată doar prea puţin, numai de prospeţimea de gînd şi de conştiinţa propriei demnităţi, acum însoţită, mai mult ca oricînd, de o jenă materială tot mai accentuată. Un sfîrşit trist, depărtat, între străini, al celui ce se simţea purtătorul de cuvînt al unui întreg popor. Ne întrebăm dacă acele izvoare vor putea aduce lumină în plus acestor tablouri sărace.

În vara lui 1812 trecu prin Blaj. Se spune că venea de la Alba Iulia, unde îl purtaseră griji legate de tipărirea *Cronicii*. Bob îl pofti la masă, iar învăţatul ar fi găsit acum prilejul unor îndrăzneţe observaţii, puţin plăcute urechilor vlădiceşti. Într-o seară s-ar fi abătut cu paşi măreţi în sala de mese a seminarului, unde un canonic care îl cunoştea l-ar fi întîmpinat cu o întrebare pretenţioasă: *Unde habemus fortunam*? (De unde avem norocul?) Şincai ar fi răspuns scurt şi apăsat, zîmbind şi arătînd pămîntul, nesocotind locul unde se afla: *De terra*. Ar fi urmat apoi o conversaţie prietenoasă, în timpul căreia, fascinaţi de prestanţa istoricului, clericii uitară de austera lor cină. El s-ar fi întreţinut, pe rînd, cu fiecare, neuitînd pe cei mai tineri, pe „odraslele românilor", şi părăsindu-i cu îndemnul: „Pui de români, purtaţi-vă bine şi nu uitaţi pe Şincai!" În altă zi ar fi fost

întîlnit de clerici în afara oraşului, în plimbarea lor din programul cotidian seminarial. Se spune că Şincai stătea la umbră, în preajma ospătăriei episcopeşti de lîngă Tîrnavă. Aici, „clericii îl înconjurară ca oile pe păcurar", într-un tablou pe care-l vedem aievea: un grup de sutane negre, ascunzînd obraze tinereşti şi naive, în jurul bătrînului luptător al neamului, descoperind la picioarele drumeţului nişte desagi plini de hîrţoage. Răspunzînd deselor întrebări, Şincai ar fi împrăştiat curiozitatea grupului de tinere sutane monahale prin cuvinte sentenţioase: „Acesta e fătul meu, în care voi fi glorificat după moarte; dacă nu mi-a fost ruşine a-l face, pentru ce să-mi fie ruşine a-l purta?"

Acelaşi izvor ne oferă un portret al eroului în trăsături foarte naive.

Dincolo de amănuntele conformaţiei fizice, transcrise cu exagerată atenţie, se comunică impresia generală pe care o lăsa personalitatea lui Şincai, prestanţa şi măreţia prezenţei sale, gravitatea mersului său legănat, ritmat de gestul mîinii ce purta bastonul înainte. În continuare, portretul face cîteva sugestii plastice pentru un posibil cap de expresie, vizînd, neintenţionat desigur, parcă mai ales tehnica lemnului cioplit: capul mare cu fruntea proeminentă, sprîncenele abundente, îmbinate, ochii pătrunzători, faţa răvăşită dramatic de semnele unui vechi vărsat, nasul masiv şi drept, mustaţa încărunţită. Un asemenea bust, realizat într-un material dur, presupune o voce puternică, de sonorităţi aspre şi profunde. Şincai vorbea „apăsat, bine articulat, liber şi cu îndrăzneală, ca bărbatul care ştie ce vorbeşte". Portretul insistă asupra prezenţei sale foarte pregnante, dominînd pe interlocutori prin gest şi dezinvoltura atitudinilor multiple, trecînd de la veselie la sarcasm, totdeauna abundent în conversaţie, predispus să remarce fiecare persoană: „Se zice că cum vedea omul îi făcea versuri". Portretul se detaliază, reţinînd amănunte vestimentare. Cu demnitatea sărăciei sale nobile şi cu mîndria sa latină, învăţatul purta o haină cu ţesătură de lînă (un fel de dimie), de culoarea

tabacului, iar pe dedesubt un pieptar de acelaşi material, cu nasturi galbeni şi găitane. În picioare, „cioareci" ungureşti de pănură „vînătă închisă", şi cizme, iar pe cap o pălărie trecută, înaltă, cu boruri largi. La ocazii şi sărbători, învăţatul s-ar fi îmbrăcat cu pantaloni albaştri decoraţi, cu găitane, spenţer sau scurteică şi dulamă pe umeri, iar la brîu sabie, fiind nobil de Şinca.

Ca şi ultimii ani ai vieţii, moartea lui este învăluită în ceaţă. În revista *Transilvania*, apărută în 1922 cîteva contribuţii biografice, legate de sfîrşitul istoricului. Dar întîmplarea povestită acolo nu este veridică, fiind, după cum s-a observat, rezultatul unei contaminări în memoria colectivă. Episodul, aşa cum a fost povestit, ne face o idee despre dimensiunile legendei lui Şincai, despre puterea ei de răspîndire şi amplificare[1]:

Un bătrîn preot din părţile Sălajului, Gael, povestea că Şincai, venind de la Oradea, ar fi murit în satul Bobota, lîngă un izvor, unde fusese răpus de oboseala drumului. Călătorul s-ar fi prăbuşit sub povara desagilor, iar un ţăran milostiv l-ar fi dus în curte şi apoi l-ar fi îngropat în cimitirul satului, între ai săi. Episodul, transcris cam nebulos, încearcă să fie atestat prin aminterea unei cărţi ce poartă semnătura originală a lui Şincai, ajunsă în proprietatea lui Gael.

Avem totuşi un document, ce pare autentic, cu privire la moartea istoricului. Este un extras din matricola morţilor parohici Kelesény, de care aparţinea satul Sinea, de lîngă Coşovia (Kosice) apărut în ziarul *Concordia*, din 1866, nr. 51 şi pe care Augustin Bunea l-a comunicat lui Nicolae Iorga, reprodus de acesta din urmă în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea. Tabla numelor, Observaţii, adaosuri, îndreptări şi dovezi documentare* (Bucureşti, Minerva, 1901), p. 54-55. Îl înfăţişăm cititorului în copie:

---

1 Vezi *Transilvania*, an.LIII (1922), nr.IV, p. 309 şi urm.

„Extractus libri matricularis mortuorum greco-cath parochialis ecclesiae Keletsényensis, anno MDCCCXVI

Annus mensis dies	*Nomen et cognomen parochi sepelientis*	*Nomen et cognomen sepulti*	*Annus aetatis eius*	*Locus sepulturae*
1816 Novembris 2	Andreas Koleszar, parochus keletsén-yensis	Georgius Sinkay	75 annorum	Szinnye

Praesentum extractum cum libro originali in omnibus cohaerere hisce officiose perhibeo.

Signat: Keletsény, die 20 Iunii 1866

IOANNES SZEDLAK (LS.)
gr. cath parochus keletsény."

Nici în acest caz tradiția nu s-a dezmințit. Documentul a fost contestat și, ceea ce provoacă într-adevăr nedumerire, este faptul că persoana care-l comunică nu este altcineva decît nepotul protopopului Gael, al depozitarului versiunii contrare[2]. Cum totuși dovada din urmă pare mai solidă, vom accepta că istoricul s-a sfîrșit la Sinea, pe moșia foștilor săi elevi, departe de prieteni și familie, departe de pămîntul Transilvaniei. Deceniile de încercări și suferințe trebuie să-i fi scris pe față urme adînci. Neștiutor, parohul Andreas Koleszar le-a citit ca pe niște semne ale bătrîneții, însemnîu.d în registrul său o vîrstă cu 13 ani mai înaintată.

2 Actul de deces a fost publicat în ziarul *Concordia* din Budapesta, nr. 51, din 1866.

După ce am invocat aceste izvoare cititorului, socotim că e de prisos orice comentariu în plus, pe marginea datelor stricte pe care ele ni le transmit despre erou. O discuție a lor se impune din alt punct de vedere, în legătură cu amintita lui legendă.

Există oare o legendă a lui Șincai? Aproape e de prisos să ne mai întrebăm. Imaginea despre „istoricul neamului", reprezentant, foarte larg tipic, al unei întregi categorii de intelectuali, așa cum s-a creat și existat, nebuloasă și generală, constituie tocmai această legendă: traista cu manuscrise purtată pe drumuri nesfîrșite, verdictul cenzorului epitrop, clătinînd amenințarea deasupra omului și operei, apoi întreaga reprezentare pe care generații după generații de școlari, mai ales ardeleni, au primit-o din partea dascălilor lor, pentru a o transmite mai departe. Legenda există și a fost prezentă, fie în texte, fie în conștiința unui întreg public. Literatura de specialitate și opinia culturală și-au împărțit, fără a se deranja, materia ei. Ba mai mult, s-au ajutat reciproc, stimulîndu-le și comunicînd. Căci personalitatea eroului nu a fost înfățișată într-o lucrare sintetică de proporții. Contribuțiile cunoscute și citate în paginile noastre nefiind prea ample, au creat posibilitatea să se formeze o difuză și aproape insesizabilă opinie paralelă și la care sîntem nevoiți (cu toată enorma dificultate de procedură) să apelăm. Discutînd legenda lui Șincai, nu o avem din păcate materializată într-un text anume, la care să ne putem referi, și așa se face că în acest moment al studiului nostru ne aflăm de două ori fără ceva ferm sub picioare, întîi prin obiect și în al doilea rînd prin metodă. Iată dar că nu vom putea ocoli, în cele ce urmează, marele neajuns de a face referiri vagi, prea generale.

Din capul locului credem că e bine să precizăm că vom încerca o discuție - creatoare, am spune - a acestei legende, încercînd să preluăm ceea ce este valabil și să eliminăm notele false.

Imaginea aceasta, de tot generală, care s-a creat despre Șincai trebuie corectată în primul rînd într-una din cele mai importante trăsături ale sale, și anume în accentuarea abuzivă a elementului

național (s-ar putea spune, în acest caz, naționalist) al portretului. Șincai era istoricul, apostolul, luceafărul etc. neamului: avea măreața „menire" de a scoate din negura necunoscutului o națiune de origine atît de nobilă, el ducea o înverșunată luptă mai ales împotriva istoricilor obstinați etc., etc. După cum s-a văzut și din discuția operei sale, el era însă în bună măsură cîștigat la ideile iluminismului, căruia îi este atît de proprie cultivarea valorilor supranaționale; apoi nu a fost nici un moment victima vreunei alunecări șovine; în viață s-a purtat ca un luminat prieten al diverselor naționalități. Avea în același timp spiritul mereu îndreptat spre înălțimile de gîndire ale întregii Europe, între care voia să aducă și națiunea sa, dar nu ca un îngust naționalist, ci ca o minte ce tinde spre integrarea în curentul celor mai de seamă cuceriri culturale, științifice și de civilizație ale timpului. La Roma, la Viena, la Buda, dar și în Transilvania sa, Șincai începuse să respire un aer european, și, ceea ce este foarte important, opera și ideile sale se resimt de această împrejurare.

Ce ar mai rămîne acum din imaginea atît de săracă a unui Șincai provincial, chiar cunoscînd faptul că provincialismul ardelean își are punctul de plecare în epoca lui? Este drept că în cazul acesta cei neavizați ar putea fi derutați în primul rînd de coloratura regională a limbii. Dar nu era oare același cazul lui Neculce, al lui Costin, Cantacuzino sau Radu Popescu? Deosebirea este că pe cînd, în cazul istoricilor amintiți, particularitățile dialectale ale limbajului lor s-au vărsat ulterior în albia viitoarei limbi literare, coloratura transilvană a expresiei șincaiene a rămas la periferia acesteia. Și apoi Șincai, cel cu numeroase inflexiuni ardelene în limbaj, utilizează în lucrările sale termeni foarte „neologistici", dintre care unii ne apar de-a dreptul neverosimili. Iată cîteva spicuiri din *Istoria naturei sau a firei*: opac, cvarțul, topazul, achetii, granatul, taleul, asbestul, stalactitul, petroleu, pyritul, metalurile, arsenicul, vismutul, antimoniul, proporție, pupila ochiului, memoria, sau aducerea-aminte, alge, licheni, coleoptere,

lepidoptere, hemoptere, himenoptere, diptere, abterem, moluşte, zoofiţii, infuzorii, polipii; iată alţi cîţiva termeni de acest fel din *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae*: alcoolic, amfibii, asfalt, beladonă... Transilvania n-ar fi îndreptăţită să şi-l revendice în exclusivitate, mai ales pentru motivul că în concepţia istorică se ridica mult deasupra fruntariilor provinciei. Am văzut doar că istoria sa îmbrăţişa întreg teritoriul locuit de români, şi ţărilor române, Moldovei şi Munteniei, le acorda cea mai mare atenţie în prezentarea lor, fiind convins că acolo mai cu seamă se purtau destinele poporului român.

Strîmt naţionalist şi provincial, legenda îl mai face pe Şincai un om pe de-a-ntregul al trecutului. O analiză ştiinţifică înlătură, am văzut, o asemenea concluzie. Cercetările fructuoase din ultimii ani limpezesc terenul şi în jurul acestei idei. Punînd în lumină aspectul înaintat al curentului de idei căruia i se încadrează, se năruie şi această imagine. Un Şincai scos din perimetrul strîmt al provinciei va depăşi implicit şi umbra trecutului, devenind o figură actuală, activă.

Aici vom putea găsi, de altfel, cel mai substanţial argument pentru îmbogăţirea „legendei" şincaiene. Eroul nostru nu este nici o figură provincială, nici una a trecutului, tocmai pentru că o activitate creatoare din cele mai intense îl caracterizează. Iar adevărata creaţie presupune totdeauna orizonturi largi, depăşeşte spaţiul şi timpul.

Pe lîngă aceasta, nutrim convingerea că cea mai periculoasă prejudecată a legendei şincaiene se crease tocmai pe acest teren. Ideea n-a fost exprimată pînă acum niciodată deschis, dar era prevăzută în subtextul multor comentarii, şi dintre cele mai importante. Astfel, fără să se spună lucrurilor pe nume, Şincai era considerat, în cultura noastră, drept unul dintre primele şi cele mai de seamă exemple de ratare a unei personalităţi atît de bogat înzestrată. De altfel, urmărind pas cu pas viaţa lui, era greu să nu se nască o asemenea apreciere. Aşa era şirul nesfîrşit de înfrîngeri la care a fost supus. Cariera eşuată. Munca îndelungată la opera istorică, avînd ca rezultat o lucrare informă

și, în momentul acela, neutilizabilă, fără ecou. Linii frînte îi caracterizează trecerea prin viață. Iată dar că n-ar fi fost prea dificil să fie el socotit unul dintre primii din șirul lung al valorilor pierdute în cultura românească a trecutului. Imaginea lui Șincai, rătăcind cu manuscrisele în desagi, putea, foarte bine, să servească drept blazon pe haina ponosită a multor cărturari și sciitori cărora un mediu potrivnic le crea condiții pentru un singur, unic destin.

Să luptăm oare și împotriva acestei idei? N-ar fi prea greu? — cînd tocmai existența legendei pare a fi unul dintre cele mai puternice argumente, întrucît s-ar putea spune că mitul se țese mai ales pe urzeala neîmplinirilor. Nerealizîndu-se pe deplin, Șincai ar fi lăsat posterității conștiința unor intenții nedesăvîrșite, mari disponibilități creatoare, care i-au amplificat adevărata personalitate, proiectînd-o în opinia generală. Așa să se fi născut legenda?

Oricît ar părea de greu, trebuie să năruim și acest soclu pe care s-a ridicat, o vreme, monumentul său. Din capul locului credem că, cel puțin pe tărîm istoric, eroul nostru a valorificat cea mai mare parte din (dacă nu chiar în întregime) capacitatea sa de muncă și din condițiile pe care timpul le-a pus la dispoziție, în mod atît de vitreg, de altfel. Și apoi, în cele din urmă, e adevărat, foarte tîrziu, opera lui Șincai s-a impus totuși. O dată cu masiva ei pătrundere în istoriografia și cultura noastră, valoarea i-a crescut, devenind inestimabilă, prin conținutul documentar și prin idei. Acest fapt este important. Așa și nu altfel se realizează Șincai pe deplin. Dar nu numai atît. În zilele noastre, se depune un lăudabil efort de interpretare cu adevărat științifică a operei și personalității sale, în contextul epocii și alături de contemporani. Iată dar că sîntem martorii unei repetate, și acum depline, desăvîrșiri.

Și apoi Șincai nu era în nici un caz un veșnic învins. Să ne rememorăm cîteva din momentele vieții sale, începînd cu prima așa-zisă înfrîngere: de la Blaj pleacă doborît, e drept. Dar se redresează pe parcursul cîtorva ani, și ziua în care, la Țaga, a

hotărît să reintre în viaţa intelectuală şi să-şi continue opera, reprezintă momentul victoriei sale, finale putem spune, asupra adversarului, pe care să admitem că îl reprezintă persoana lui Bob. De acum el este pe deplin eliberat de Bob şi tot de acum ne apare gîndirea lui în luminile deplinei maturităţi. Dar el n-a fost învins nici la Buda, cînd a trebuit să plece; la Sinea, doar, şi apoi la Oradea şi-a încheiat *Cronica*. Nu l-a învins de altfel nici celălalt episcop, Màrtonfi, deşi refuzul tiparului pentru *Cronica* sa a reprezentat cea mai serioasă lovitură primită. Timp n-a mai avut pentru a-şi àpuca, şi de această dată, victoria finală. Dar această victorie se datoreşte de asemenea forţei ideilor şi operei sale, care s-au impus pînă la urmă cu strălucire.

Este aceasta, credem, cea mai importantă trăsătură a personalităţii şincaiene: rezistenţa ei îndelungată şi activă, dar oarecum ascunsă, nespectaculoasă, neexteriorizată în gesturi, rezistenţă teribilă, care acumulează forţe, mereu şi mereu, şi care la un moment dat, triumfătoare, răzbate deasupra adversităţilor.

Acesta este modul în care s-a impus, întotdeauna, Şincai. În timpul vieţii sale, în faţa contemporanilor. Mai tîrziu, ca pentru a ne face ultima şi cea mai strălucită demonstraţie a forţei sale, el a învins, la fel de tenace, la fel de treptat, a învins tocmai moartea, impunîndu-se în faţa timpului, de dincolo de el.

Ultima lovitură pe care i-a dat-o duşmanul l-a îndepărtat cu totul de conştiinţa timpului său. Atît de puternică a fost această lovitură, încît, după cum am văzut, din acel moment au dispărut toate dovezile sigure ale existenţei sale. Atunci urmele i s-au ridicat de pe teren sigur, plutind în necunoscut. Şi el a dispărut, treptat şi sigur. S-a pierdut atît de discret, s-a retras într-o asemenea tăcere, încît nici moartea n-a mai survenit ca un eveniment, ci ca un accident şters, fără urme sigure, în retragerea lui liniştită. Astfel că Şincai poate părea că n-a murit. El a dispărut undeva, s-a pierdut în umbră. Peste ani şi ani însă a reapărut figura lui în conştiinţa contemporanilor, în luminile acestei noi victorii.

Redactor: RADU VLĂDUȚ
Tehnoredactare computerizată: SANDA STROESCU

Bun de tipar: 23. 11. 1994; Coli tipar: 6,5

Tiparul executat în baza contractului nr. 13/1994 de către Centrul de Multiplicare al Institutului de Teorie Socială, București, Bd. Armata Poporului nr. 1-3, etaj VII

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen 2026